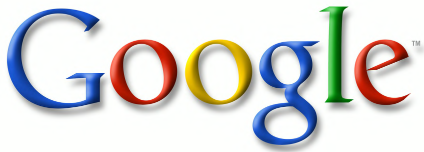
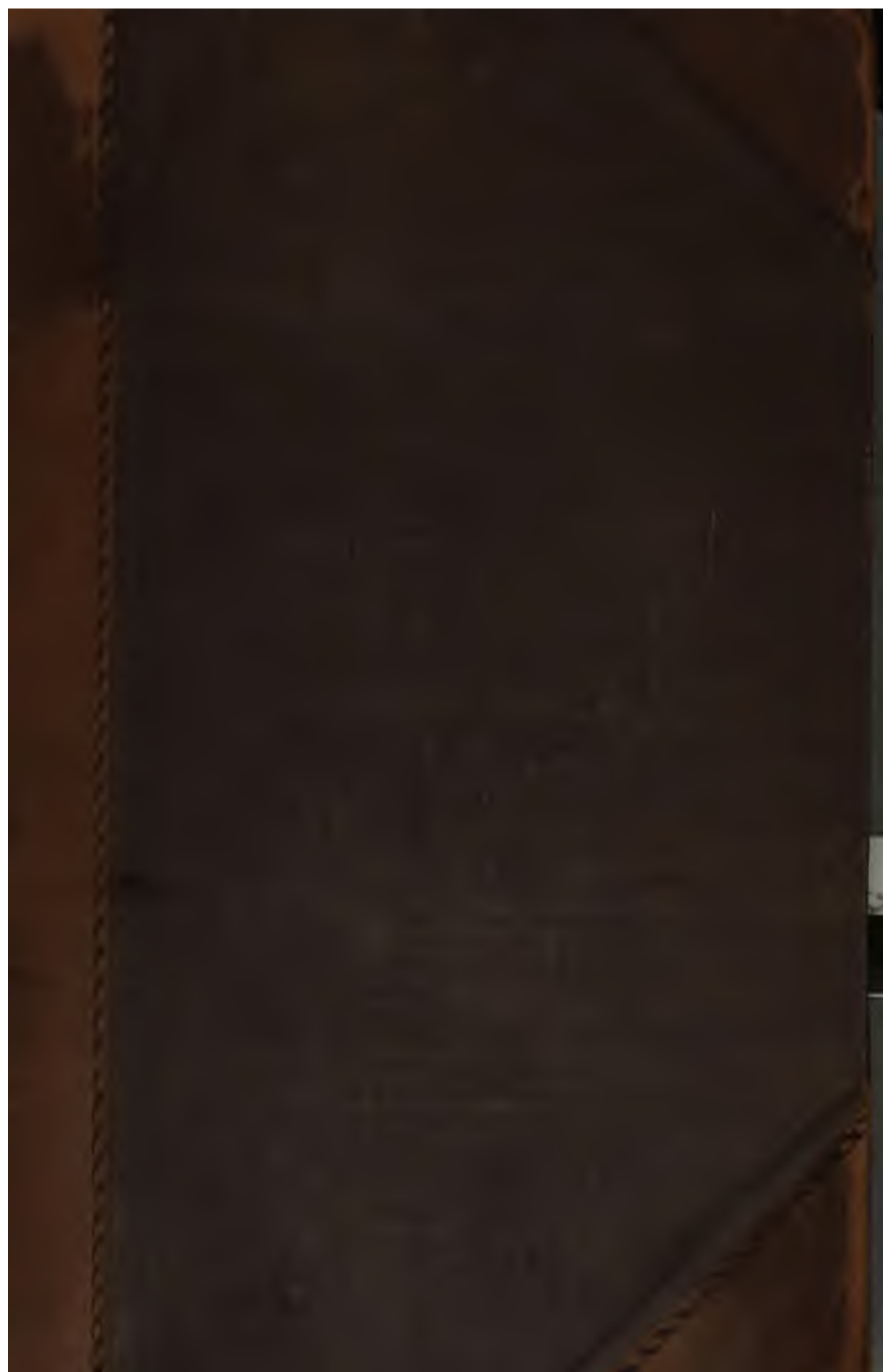

OPERUM BARTHOLOMÆI RICCII LUGIENSIS

TOMUS TERTIUS,

CONTINENS

LIBROS TRES DE IMITATIONE,

Libellos de evitanda, atque compescenda Iracundia,
De Consilio Principis,
In quasdam Andreæ Alciati Latinas voces ab eo male perceptas,
Dialogum de Judicio,
Exequias Herculis II. Ducis IV. Ferrariæ,
& Creationem Alphonsi II. Ducis V.
Italico sermone conscriptas,
Orationem Joannis Baptistæ Pignæ in Herculis funere habitam, & Epistolam Gasparis Sardii.

PATAVII, Typis Seminarii. MDCCXLVIII.
Apud Joannem Manfrè.
Superiorum Permissu, & Privilegio.

BARTHOLOMÆI RICCII

DE IMITATIONE LIBRI TRES AD ALPHONSUM ATESTIUM PRINCIPEM,

Suum in literis Alumnum, Herculis II. Ferrariensium Principis Filium.

BARTHOLOMÆUS RICCIUS

Aloysio Atestio S. D.

Libros tres de Imitatione Alphonso Principi primum inscriptos multo correctiores, & emendatiores Aloysio Fratri in secunda editione nuncupat. Consilii sui caussam affert, & quibus rationibus ad idem Opus cum Fratre communicandum compulsus fuerit, exponit, eumque hortatur, ne sibi desit in ejusdem Operis praeceptis recte, ac sedulo servandis.

Cripsi ego, Aloysi, tres hosce libros de Imitatione Alphonso Principi Fratri tuo, mihique in hisce humanioribus studiis etiam, cum tu in cunis esses, Alumno, non tam ut hoc quoque locupletissimo teste meum erga illum amorem maxime testatum ei relinquerem, quam ut hoc etiam docendi modo illi non deessem. Jam hic tertius agitur annus, cum primum Opus est editum, nulli alii inscriptum, quam cui erat scriptum. Nunc ve-

ro, cum hoc ipsum multo correctius, emendatiusque secundo edere statuissem, ac alicui item Principi inscribere pari ratione statuissem, ex iis, qui se mihi offerebant, cui illud hac sua secunda editione quasi dono mitti posset, te mihi nullus opportunior oblatus est. In omnibus enim, ut omnia diligenter providissem, numquam id mihi satis cavere poteram, ne viderer, quod ajunt, ex una filia duos mihi generos comparare, ac ex eadem fidelia duos parietes dealbare voluisse; qua suspicione in te uno prorsus liberatus sum. Nam cum frater sit fere alter cum fratre, in hac mea tibi inscriptione de Fratre tuo nihil detraxero, quod tibi cum eo hac fratris ratione non commune sit. Ad hæc accedit, quod pari amore te prosequi videbor, qui pari etiam munere te sim prosecutus. Nam si quid aliud tibi separatim scribere voluissem, nihil erat; aut si erat omnino, certe cum hoc de Imitatione non erat comparandum. Præterea vero qui ego, qui alios imitari doceam, ab imitatione discederem? qui cum vos conjunctissima voluntate, atque mutuo inter vos maxime amari viderem, hoc modo meis scriptis disjungere, atque separare facile videri possem. Ætas item nunc tua est, quæ Fratris erat, cum illi hoc scripsi, studia eadem, par etiam intelligendi ratio, quibus rationibus non solum

sua-

ſuaſus, ſed etiam tractus hoc cum Fratre tuo chariſſimo tibi communicavi; quam tamen Fraternam communionem ſi magis libet propriam tibi efficere, id facile a te obtinere poteris. Neque quicquam aut propinquitatis, aut honeſtatis rationem violabis, ſi ita in hujus Operis præceptis verſabere, itaque hiſce unis operam dabis, ut brevi tui ſtudii nihil te pœniteat. Ex quo iſto tuo ſtudio ego tibi polliceor non multum abeſſe, cum hanc non parvam voluptatem capias. Ingenium tibi non deeſt; commoditas, quantam vis, datur; a me vero Magiſtro tuo, quod ad hanc rem facit, nihil deſiderabis; ut tantum tibi providendum ſit, ut tute ipſe tibi ne defuiſſe videare. Vale.

LIBER PRIMUS

DE IMITATIONE.

Um de me sæpius audires, Alphonse Princeps, in omni facultate imitandi rationem plurimum conducere, eamque unam esse artem, quæ, quicquid ageret quis, illi quasi & rectam, & facilem agendi viam præmuniret, atque conferret; contra vero, qui ea careret, illum laboriose omnia, & frustra conaturum; ac Majores nostros cum illa, atque adeo cum posteris iniquius egisse, qui cum de cæteris omnibus ingenuis artibus absolutissime scripsissent, hanc unam tam nobilem, tamque necessariam potius indicassent, quam quod ad eam intelligendam, atque percipiendam satis esset, omnino præstitissent, de me eodem audires, mecum sæpius egisti, ut quid ego de imitatione sentirem, ac quæ de ea præcepta tradi possent, ad te copiose perscriberem: Quæ tua honestissima petitio me diu, multumque torsit. Nam cum id maxime cupiebam; tum me omnia tua caussa debere etiam sciebam; quippe qui nihil faciam libentius, quam cum in hoc genere studii tibi obsequor. Præterea vero si ulla mea est dignitas, quæ haud fortasse exigua est, eam totam a te esse mecum omnes sciunt; cum hoc loco, quo me Hercules Pater tuus apud te esse voluit, tum quod ipse tuis istis studiis majorem mihi in dies gloriam comparare contendis. Contra vero summa rei difficultate, quominus & animo meo obsequi, & morem tibi gerere possem, vehementer impediebar. Qui enim in re tanta suscipienda deterreri non poteram, cum scirem primum, maximam esse controversiam, utrum imitatio daretur, nec ne? deinde, si daretur omnino, quibus in præceptis ea delitesceret, mihi pœne divinandum esset, cum de ea multi multa disputent, pauci autem hanc ipsam aut sequantur, aut etiam noscant? Ac quod unum in tanta rei difficultate mihi certissimum præsidium esse potuit, ut aut te ad Herculem Parentem tuum rejicerem, qui tibi quam paucissimis rem tantam tam absolute, quam etiam

iam

iam amanter explicaret ; aut saltem ego ejus consilio uterer, ac ad ejus sententiam meam scriptionem accommodarem, utrumque multiplices ejus feliciter gerendæ Reip. cogitationes mihi prorsus auferebant. Illud etiam accedebat, quod, cum duo Scriptorum genera sint ; unum, quod ab imitatione prorsus abhorret ; alterum, quod & eam optime callet, & in suis scriptis fidelissime complectitur, ab utroque mihi magnopere pertimescendum erat ; ne si hoc, quo illa optime utitur, me quicquam in ejus præceptis tradendis aut negligenter omisisse, aut parum prudenter vidisse [quando & ego in tanta rei difficultate non possem non aliquod admittere, & ea plerumque sint hominum ingenia, quæ longe vitia, quam virtutes attendant acutius] sua diligentia animadvertisset, meum hoc omne studium iniquius accusaret, atque insectaretur ardentius. Cum neque id quoque prorsus contemnendum videri debuit, ne, quod isti ipsi tritissimam viam quasi communire voluissem, quodam modo subindignaretur, ac minime æquo perferret animo. Ab altero vero, quod in sua loquendi licentia libertatem communis orationis tueri profitetur, cujus numerus tanto est major, quanto etiam nequior, magnum periculum erat, ne in judicium vocarer, ac iniquissimæ proditionis reus fierem, qui non Patriam, sed germanæ locutionis libertatem prodidissem ; quando ego unus tandem exortus essem, qui eos ad aliorum rationem loqui vellem. Quæ me duæ res gravissimæ ad hunc usque diem a scribendo retardarunt, ac pœne etiam prorsus deterruerunt. Sed cum is meus semper animus fuerit, atque ea sententia, ut existimarem nullum majus vitium esse, quam officio non respondere ; neque culpam ullam majorem contrahi posse, quam de nobis optime meritis nullam memoris animi facere significationem ; malui a cæteris omnibus prudentiam meam accusari, quam a te officium meum desiderari. Sim ergo ego, qui primus audeam de ea facultate absolutius scribere, quæ tam difficilis est, quam etiam præclara, quæ præclarissima est ; me hujus amici etiam oderint, accusent inimici, atque imperiti ; Tu vero me eumdem aliqua ex parte gratum habe, quique, in quo possim, gratiam tibi aliquam retulisse videar : tibi affirmo, hoc unum mihi multo plus voluptatis, quam molestiæ illa

omnia, esse allaturum, meque præ hac animi mei benigna satisfactione nihili adversariorum meorum calumniam, multo vero minoris inanem accusationem prorsus esse facturum. En igitur, Alphonse Princeps, quæ mea sit de imitatione sententia, simulque ejus præcepta, quæ a me tantopere expetebas, in hisce tribus libris tibi fideliter perscripta; cui universæ si tu, ut locutioni adhuc fecisti, atque adeo quotidie perbelle facis, æque studebis; non dubito, quin brevi, quicquid tibi scribendum accidat, id & facile, & certa cum ratione facere possis. Sed jam imitationem ipsam aggrediamur.

Cum igitur de imitatione, de qua hæc a nobis est omnis suscepta disputatio, variæ sint Auctorum sententiæ, percommode hoc loco me facere sum ratus, si prius, quam ego quid de ea sentirem, ac ejus præcepta tradere aggrederer, aliorum opiniones accurata disputatione refellerem, ut, quasi totius ædificii fundamentis præclare jactis, reliqua instituti operis substructio facilius ad fastigium suum perduceretur. Duæ sunt igitur opiniones de imitatione, inter se non leviter dissentientes; una eorum, qui in sua tantum natura, quamcumque nacti sint, imitanda mirifice sese oblectent, extrinsecus, quo meliores fiant, nihil quærentes omnino; altera eorum, qui contra ad alterius imaginem se totos conformare, atque confingere prorsus studeant; quam unam imitandi rationem ita suspiciunt, itaque admirantur, ut in quo opere cujusque generis optimi Auctoris impressa, in quibus apte possint consistere, vestigia non agnoverint, quamquam id tale sit, ut ex cæteris ornamentis nihil ei ad omnem commendationem desit, nihil desideretur amplius; illud se tamen posse cumulate laudare pernegent. Neque enim ego quemquam esse arbitror, qui, cum res, atque artes fere omnes naturam ducem sequi, atque imitari magistram videat, sic a rerum omnium, atque artium instituto, atque consuetudine abhorreat, ut nullum huic facultati in rebus agendis usum, per quam cæterarum rerum usus maxime comprobatur, attribuat omnino. Quid enim, quæso, aliud est tota agri colendi cura, atque studium, quam naturæ ipsius non adumbrata, sed expressa quædam imitatio? Illa agrorum siccitatem Cœlesti humore tollit; homines vero, quod possunt, id ipsum irrigationibus efficere conantur. Quo so-
lum

sum natura est pinguius, id eo etiam multo est feracius. Itaque in eo, quod vi illa naturali careat, hominum solertia stercorationem excogitavit. Studiorum omnium moderata cessatione adhibita, ad susceptum munus promptius conficiendum multo alacriores, atque ardentiores redduntur homines : id quod in novali agro prudens servavit agricola. Quoniam vero natura nihil sempiternum, nihil perpetuum habetur, omniaque, quæ in has auras semel producta sunt, ad interitum suum ut aliquando perveniant necesse est, aliud illa deficienti sufficit ad longioris temporis propagationem : quo modo arbores tum insitione, tum plantatione ab agricolis quotidie reparari videmus. Sed ut ab agro ad Civitates, atque ad nobiliores hominum artes me referam; continuo Philosophia, quæ est rerum divinarum, atque humanarum cognoscendarum amor, & cupiditas, nonne in suis studiis naturæ desiderium secuta est? Siquidem omnes homines nihil tam natura cupiunt, atque appetunt, quam scire, quam intelligere. Leges vero, quibus hominum societas incolumis, atque integra conservatur, nonne & ipsæ quoque in vetando, atque imperando ad naturæ rationem sua jussa constituunt? Illa enim, quod honestum est, maxime tuetur, atque amplectitur; ab eo vero, quod turpe sentit, longe abhorret; hæ vero bonos præmiis, supplicio sontes affici jubent. In universa vero dicendi arte quid aliud Rhetores attendunt, quam ut ejus præcepta omnia ad naturam ipsam accommodentur? Continuo enim Oratori aut ab exordio, aut etiam sine, incipiendum esse præcipiunt; quorum utrumque cum natura maxime facit. Nam qui incitato, ac graviter commoto animo agit, irati naturam sequens, subito in adversarium irruit, ac quasi ante, quam gladium stringat, ad manus venit. Qui vero sedatius, ac tranquillius agunt, eorum est proprium exordiri; in quo aut auditorum animi statim concilientur, aut etiam revocantur, si aliquo modo fuerint abalienati. Quod totum item a natura est, quæ hominem docet, ut in eo, quod petat, obtinendo, continuo, atque in ipso actionis ingressu petitioni suæ studere incipiat, ac auditorem cum ad reliquam dictionem, tum ad rem concedendam faciliorem sibi comparet. Narrandum est breviter; quin in re nota ne narrandum est quidem; propterea quod na-

tura

tura veritatem paucis contineri pernovit, ac ea, quæ optime noverit, fastidit, si sæpius doceatur. Partitur item caussam suam Orator in pauciora capita; quasi vero natura totam fabricam suam in pauca rerum omnium primordia dispertiens non illud facile commonstrarit. Confirmare sua, adversarii contra argumenta infirmare, atque debilitare debet Orator; quod natura ipsa ad vincendum potissimum ostendit suas adaugere quemque debere vires; adversarii vero, quantum possit, infringere, atque comminuere. Commode autem digredi a re, aut dicto aliquo auditoris animum defessum recreare, non postremum Oratoris est officium; quia videlicet naturæ satietas in iisdem, ac perpetuis rebus excitatur, atque commovetur maxime; defessa autem natura aliqua recreatione reficienda est, si eam integram ad rei susceptæ finem feliciter perducere velimus. Postrema vero Orationis pars ea est, qua auditorum animi maxime commoventur, cum eos aut ad odium, aut ad misericordiam perorando traducimus; quæ duo cum natura maxime consentiunt. Probe enim natura comparatum est, ut quisque pro errati, ac sceleris genere in ipsum reum aut lenius ad misericordiam commoveatur, aut acerbius ad iram inflammetur. Quorum utrumque ejus Orationis partis maxime proprium esse solet, ut aut ea ex aliqua æquitate misericordiam reo comparet non minimam, aut criminis atrocitate illum in eam invidiam adducat, qua longe copiosissime condemnetur. Universa autem Oratio ad Trasimachi ætatem nuda, ac rudis, quæque tantum animorum sensa exprimeret, imperite, atque negligenter est perducta. Nullam enim in verborum collocatione jucunditas, quæ de industria conquisita esset, nulla concinnitas ad aures quoque oblectandas prorsus sentiebatur. Trasimachus ad delectandum auditoris animum numerum solutæ quoque Orationi primus admiscuit; quem postea Isocrates secutus, longe hanc numerorum rationem moderatiorem effecit; quia sciebant naturam hominis, quæ numeris constet, e Cœlo ductam, quasi unde facta erat, numerorum dulcedine maxime delectari. Id quod in Poetis, ac Musicis multo facilius comprobatur. Medendi vero ars, cui vitæ recuperatio debetur, nonne & ipsa a certissimis naturæ experimentis profecta est? Nam quemadmodum a canibus vomitionem, atque a ci-

co-

conia excrementi provocatam dejectionem ex inferioribus partibus, sic ab hirudinis suctu sanguinis missionem mutuata esse facile videri potest. Quid autem Pictor, quid Statuarius, cum ille pingit, hic format aliquam imaginem? Nonne quo propius ad naturam aut hic cælo, aut penicillo ille accesserit, eo etiam laudem feret illustriorem? Neque vero vilioris artificii facultates hac quoque imitandi ratione caruere. Veteres navem fabricati sunt. Si quæras, unde formam eam sint mutuati, ab avibus sumpsisse se respondebunt. Nam remi alarum loco perbelle, perque apte dispositi totum corpus ad cursum, quasi avem ad volatum, impellere videntur. Unde etiam Scriptores dixere navem volare. Contra vero de avibus iidem remigium alarum usurpare non dubitarunt. Quin etiam ut in avibus, sic in navibus rostra sunt dicta; ac utriusque nomen [ne quid similitudinis omittam] quam pœne idem sit, quis non intelligit? Nam si primam tantum alterius literam tollas, alterius integram vocem remanere videbis. Sed hæc hominum sunt; quæ subsequuntur, animalium. Corvus ita articulatam vocem in salutando Cæsare aliquando protulisse fertur, ut illum pœne fefellerit, ac pro homine acceptus sit: & nosti, quam rauce, quam aspere incrocitet. Ad quam item vocem effingendam [ut nunc complures in hoc genere aviculas omittam] corvo psittacus nullo articulo obscurior habetur. Ita enim apte, & explicate utrique literas omnes exprimunt, ut, si non videantur, eam vocem prorsus hominem sonare credas. Unam simiam in hoc genere præterire non possum; quod animal quam natura & facie, & gestu ridiculum effinxit, tam ei mirum ad omnia imitatione effingenda artificium adjunxit. Omnis autem administrandi imperii ratio duplex est. Una, cum solus Princeps, altera, cum Cives ipsi Remp. communiter gerunt. Hæc in formicis, illa in apibus constantissime cernitur. Quid vero, quod ne arbores quidem artis hujusce expertes remansere? quæ tantum abest, ut alienam naturam refugiant, ut eam etiam prorsus induentes, suam quasi dediscant; ac [ut inquit Maro] *mirenturque novas frondes, & non sua poma*. Omnia si denique diligenter animo perlustrabimus, nihil tam humile, nihil tam abjectum in naturæ opere universo reperiemus, cui natura ipsa non aliquid attribuerit, ad

cu-

cujus quasi regulam aut vivendi, aut agendi rationem suam dirigat, atque contendat. Quæ cum ita sint, ut, quicquid agatur, id ad alicujus naturę aut suæ, aut alienæ rationem omnino agendum sit; jam videamus, utrum alienam tantum, an nostram propriam naturam [quemadmodum a nobis initio est propositum] sequi debeamus imitando. Ac, quod ad eos, qui in sua tantum cuique manendum esse censent natura, quibus id argumentis convincere conentur, primum videamus. Id igitur isti duabus rationibus obtinere magnopere contendunt. Una, quod imitando nulla spes sit vincendi; altera, quod naturæ vis nulla umquam sit afferenda. Nam quod ad vincendum attinet, sic argumentantur. Cum omnis laus, ad quam quisque suapte natura ducitur, in una victoria sit posita; in victo autem nihil honesti, nihil non contempti esse videatur; ea autem imitationis sit ratio, quæ a victoria longissime absit; siquidem imitandi studium numquam se sic acuet, sicque incitabit, ut, quod imitetur, assequi, nedum superare possit; sequi affirmant, ut qui hanc unam victoriam affectant, quam omnes naturæ vi, atque impulsu vehementer affectant, ad nullam aliorum imitationem eos agere debere magis, quam ad suam propriam. Nam artis imitatorem perinde agere dicunt, atque ille Pictor, qui suis coloribus alicujus rei imaginem exprimere conatur: qui numquam tantum artificium, numquam tantam cum manu diligentiam adhibebit, ut ad id imitando tam prope accedat, quin ei semper ad veritatem multo supersit amplius; qui si contra libere, atque ex sua mente, & voluntate, ut ei magis videbitur, aliquid a se effingat, longe facilius contingere posse, ut eam laudem assequatur, quam alium sequendo numquam attigisset. Pari item ratione in eo equo faciunt, qui liberior ex carceribus sese in cursum agens, quique nullis habenis obstrictus, sed suopte & cursu, & studio ad vincendi gloriam impulsus, eam multo facilius assequetur, quam qui dorso hominem ferat, ac quasi ad ejus rationem pedem ponere cogatur. Nam qui in scribendo stylum suum, suum ingenium sequatur tantum, qui naturæ suæ quasi vestigiis currat, non ad alterius rationem sese agat, aut quicquam attendat alienum, longe eam laudem, quam omnes mire principatus affectant, facilius assecuturum

esse

esse affirmant. Quare etiam ad suam se quisque magis naturam propriam imitandi studium omne ut revocet, atque in se uno totam illam, quam ad alterius exprimendi imaginem adhibeat, diligentem rationem ut constituat, præcipiendum esse statuunt. Naturæ autem repugnare, atque eam in contrarium flectere, tam esse impium clamitant, quam si more Gigantum cum Diis bellum geratur. Cujus quanta vis sit, nihil, inquiunt, attinet disputare; cum plane sciatur, si qui maximo studio ab ea vel longissime aliquando abductus sit, atque per multum temporis spatium in alieno permanserit, ut ei primum ad eam recurrendi facultas oblata sit, illum eam tam avide arripere, quam quod avidissime. Nam, ut inquit Horatius:

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Quasi vero Cicero & Cæsarem L. F. & C. Cottam non magnopere commendet, qui suo utrique dicendi genere delectati alienum contempsere; cum neque item Curionem improbet maxime, qui quemquam non magnopere studuerit imitari. Quibus suis rationibus quid efficiant, ac etiam ad eorum imitationem, [quoniam in ejus præceptis versamur] id quam paucissimis fieri possit, videamus. Ac, quod ad victoriam attinet, quam nullam ex hoc imitandi studio reportari posse contendunt, continuo id istis demus: quod tamen paulo inferius secus accidere, ut ipsi quoque nobis concedant, facile convincemus. Sit, inquam, ita, ut, qui imitetur, eo semper, quem sequatur, longe sit inferior; numquam eum æquet; numquam superet; certe ipsi mihi hoc dent, necesse est; ut inter se ipsi quoque imitatores suam laudem habeant, quam, qui cæteros anteibit, assequatur. Fiet enim quasi cum qui in cursu contendunt, in quo cum plus uno primus esse non possit, qui tamen a primo reliquos, aut qui saltem aliquos post se reliquerit, ea, qua potest, gloriæ parte contentus discedat. Nam quanto isti longius imitatorem mihi relinquunt ab eo, quem sibi proposuerunt ad imitandum, tanto mihi in eo spatio occupando, ac propius ad verum accedendo, major cum cæteris imitatoribus gloria ostentatur; ut si, quem primum locum cum multis conor, assequi non possum, comites certe in eo imitandi studio complures possim longe superare, quando primus locus non tam a nobis avide est.

expetendus, ut secundum, & tertium prorsus aspernemur. Ac jam illum quoque, quem imitemur, & facile æquari, & superari etiam posse interdum, comprobemus. Certe, ut isti dicunt, in naturæ rebus effingendis tardissima est hominum ars, atque ingenium minime impigrum; sane tamen horum utrumque usque eo vires suas intendit, ut cum naturæ opere horum opus interdum recte conferri possit. Siquidem memoriæ proditum esse a doctissimis Viris legimus sæpius, Zeusim Heracleotem, Pictorem ejus ætatis excellentissimum, uvæ racemum ita suo artificio ad naturam expressisse, ut ad eum aves, tamquam ad verum, cupide advolitarent, ac rostro etiam sæpius appeterent. Hoc loco istos frontem video contraxisse, atque graviter esse perculsos, quando qui Historiam accusent, nihil habeant; habent tamen adhuc, quo confugiant, nescio quid anguli. Facile enim, inquient, fuit tam belle aviculas fallere, in ea præsertim re, quam mirum appeterent in modum: quod non ita illi ipsi in puero acciderat effingendo, qui manu altera uvam gestaret, altera baculum teneret. Nam si id quoque illi evenisset, potuit pari ratione puer baculo aviculas ab uvis absterrere. Age, aviculas omittamus, & ostendamus, non jam animantem ullum rationis expertem, sed ipsum hominem, atque eum etiam hominem, qui omnium minime debuit, in eumdem errorem esse inductum. Ferunt iidem Auctores, istum ipsum Zeusim, cum in eo certamine uvæ racemum a se eo artificio, quo est a nobis supra dictum, factum protulisset, ac ab adversario velum in tabula mirifice depictum afferri vidisset, aliquantulum commoratum, velo illo id tegi ratum, quod uvæ suæ opponeretur, tandem dixisse: Ecquando velum istud tollis? ad quam vocem, cum Parrhasius [cum eo enim in id certamen venerat] arrisisset, tum plane sensit, se in veli imagine maxime esse delusum; atque ita illi victoriam sua sponte facile cessit; ut jam ei, quem sequendum sumpserit, bis parem habeamus imitatorem. Quid vero si hunc ipsum etiam superiorem, atque adeo longe superiorem eo, quem sit imitatus, probatissimo istos convincam exemplo? At hoc quoque quam facile præstem, vide. Omnia Catulli ea cujusque generis scripta sunt, quæ a bonis omnibus maxime probentur; quæ vero in Pelidæ, & Thetidis nuptiis cecinit,

nit, longe probatiora habentur, atque laudabiliora. In iis Ariadnæ destitutionem, ac luctum querimoniis plenum inducit. Ea est ejus Poetæ pars, si qua alia, absolute perfecta, atque expolita; omnia adsunt ad iniquissimæ injuriæ querimoniam, atque lamentationem in perfidum, atque ingratum & hospitem, & virum; ex iis, inquam, quæ in ejusmodi hominem excogitari, quæque dici possunt, nihil non visum, nihil non dictum, atque objectum est. At ea etiam dictione omnia sunt exposita, atque dicta, ut nihil ornatius, nihil prius aut exponi, aut dici posse videatur. Hanc tamen partem integram cum Maro in suam Didonem imitando transferret, tantum abest, ut longissime ab illo relinqueretur hic posterior, ut eum ipse longissimo post se reliquerit intervallo. Utriusque carmina suo loco commodius conferentur, cum de inventionis imitatione agetur; ex quorum collatione id ita esse, tum spero fore, ut facile probem. Ut jam isti clamare desinant, atque objicere cessent, qui alium imitando sequatur, numquam eum esse antecessurum, numquam primum locum occupaturum. Qui vero Pictorem præstantiorem fieri posse eum, qui ad suam mentem tantum & artem, & manum dirigat, quam qui alterius absolutissimam pingat imaginem, constantissime affirment, non ego satis, quid efficiant, intelligo, neque fortasse isti ipsi prorsus vident. Nam si pingendi libertatem eam appellant, qua in Chimæra Pictores uti solent effingenda, iste per me quidem licet, ut etiam, quam avis in volatu, in pingendo sit liberior; sin [quod omnes faciunt] eam ideam, quam jam conceptam ad aliquam rectam rationem habeat, penicillo, & coloribus suis sequi malit, atque ad eam exprimendam omnem artem convertat, is ab imitatione non discedet. Recte sane. At ea ejus erit propria imitatio, in qua etiam si se non æquet, aliis tamen in eo facile præstare poterit, haud inepte quidem, & prudenter. Sed quæro ego, unde eam ideam sibi hunc effinxisse velint. Nam si aliunde sumptam affirment, victos se fatentur; sin a se ipsis desumptam, atque depromptam magis tueantur; quæro item, unde eam satis habeant probatam, quæque bonorum judicio, quo uno, non autem nostro proprio standum est, minime improbetur; præsertim cum illud pernotum sit, *&* *corvo sui pulli*. Quare etiam Pictorum faci-

tile princeps Apelles, cum quid tale coloribus suis a se expressisset, propalam id proponere solebat, atque in occulto angulo ipse delitescens prætereuntium sententiam, ac judicium aucupabatur; cui sic obtemperabat, ut eum ad sutoris correctionem crepidæ fibulam corrigere non puduerit. Quid quod Cicero, & Virgilius, duo Latinæ linguæ splendidissima lumina, cum ea essent & natura, & oratione, qua absolutius fieri nihil potuit, quamque posteri ad imitandum sibi omnes boni facile proponunt; alter tamen nihil egit, quod sua imitatione careret; alter non solum id quoque præstitit optime, sed præcipere non cessat, ad optimorum rationem, quicquid agatur, diligenter esse agendum? Neque postremo equus, qui sessore vacuus, atque habenis ad metam liberior per se stadium currat, eo aut citius, aut etiam celerius perveniet, quam qui levem, ac prudentem habeat rectorem. Ille enim passim, quo appetitus rapiet, præceps vagabitur; hic, quo hominis, ac viæ brevioris ratione ducetur, securior pervolabit, facietque potius, quemadmodum ille ait:

Acer & ad palmæ per se cursurus honores,
Si tamen horteris, fortius ibit equus.

Et re vera qui ab optimo duce iter suum agat, is id numquam nisi rectissime conficiet, neque in eo quicquam temere admittet, quo ei aut in caput redeundum, aut quoquam declinandum, aut etiam in medio consistendum sit. Quod vero dicunt, naturæ vim nullam esse afferendam, ac ab ea ne latum quidem unguem esse discedendum, næ suæ nimis isti indulgent naturæ, contra autem permultum detrahunt de artificio. Nam si ita sit, Isocrates doctor singularis minime recte Ephoro, & Theopompo discipulis suis consuluisse videtur, quorum utrumque a propria natura, quantum potuit, abduxit. Nam cum alterius orationem quasi abunde luxuriantem videret, alterius quasi verecunde cessantem, huic calcar, illi frænum adhibens, quantum de alterius luxuria detraxit, tantum audaciæ ad alterius cunctationem addidisse creditur. Neque Demosthenes tantum studii, tantum industriæ, tantum laboris in una tantum litera apte proferenda posuisset, si a natura numquam discedendum esse judicasset. Nam cum hic naturæ vitio *r* literam nisi blæse, ac inepte proferret, tantum ab artificio consecutus

cutus est, ut nullam aliam facilius, nullam aptius, nullam decentius exprimeret, atque proferret. Ab una litera ad magnam hujus eloquentiæ partem transeamus. Omnes isti ipsi Demostheni vim in dicendo a natura tributam esse dicunt. Hic si in eo tantum naturæ bono se se continuisset, neque ad artem in cæteris partibus Oratoriis transisset, atque se confinxisset, numquam eum locum, quem primum habuit inter Oratores, tam facile obtinuisset. Nam nisi a naturali illa sua dicendi vi, atque vehementia ad lenius, ac remissius genus, quoties res postularet, æque descendere, ac dicendi faces illas remittere didicisset, eamque semper audire voluisset, neque umquam ad lenitatem imitando sese excoluisset, profecto gravissimus Orator extitisset; verum numquam primus, ac perfectus. Contra vero Æschines, si quam habuit a natura dicendi suavitatem, in ea se tantum continuisset, neque fortius illud Demosthenicum dicendi genus interdum esset imitatus, & ipse altera Oratoris optimi parte caruisset; neque tam fortasse suavis, quam etiam elumbis, ac frigida ejus oratio sentiri potuisset. Verbis effervescebat Sulpitius adolescens, ac paulo etiam nimium redundabat. Si in ea verborum luxuria perseverasset in reliqua etiam ætate, id ei maximo vitio datum esset. Hic Antonii consilio ad Crassum se contulit, eumque sic animo, & mente complexus est, ut brevi eo studio, atque imitatione id dicendi genus, quod ei naturale erat, laxum, atque redundans, amplum, ac magnificum perfecerit, quod numquam solus effecisset. Nam quod ad Cæsarem attinet, res quidem se sic habet. Sed hunc ipsum, cum a naturali illa festivitate sua nusquam discederet; quippe qui in Tragœdia quoque lenis esse cogeretur; ut Oratorem sine nervis, ac parum gravem idem Cicero notare non dubitavit. Cotta vero jam natu grandior ad Antonii imitationem se contulit. De Curione autem quid amplius dicam, quam eum, præter unum verborum splendorem, nihil Oratoris habuisse? quique pœne infinitis vitiis laboravit; cum neque tamen eo in loco is sit Cicero, qui Curionem non improbat, quod parum quemquam imitaretur; sed Antonius, qui ex sua id ageret naturæ dissimulatione. Quod autem ad Antonium ipsum attinet, nihil aliud dicam, nisi quod doctissimorum hominum sententiis, ac scriptis maxime est

comprobatum , non tam eum artis contemptorem , quam dissimulatorem fuisse optimum . Hactenus eorum rationibus , qui a natura propria toti pendent imitando, satisfactum esse arbitror ; atque fortasse ita , ut ne isti quidem ipsi , quæ a nobis sunt in eorum sententiam disputata , non omnia probent , ac vera fateantur . Sed paulo tamen , quam suam isti naturam admirantur , atque unam eam sequuntur amanter , eam, si placet, fortius excutiamus . Primum igitur isti , qui ad suam quemque naturam scribendo revocant, quique a se se eam nihil discedere volunt , nimis stulte ac pueriliter facere videri possunt ; qui imitandi rationem universam , cujus termini longe , lateque pateant , intra unius homunculi naturæ angustissimos fines concludant , atque constringant arctius ; qui mihi perinde facere videntur , atque imprudens agricola , qui ex una tantum arborum specie omnia fructuum genera suapte natura creari velit ; id quod sua stultitia exoptare facile poterit , re autem numquam assequetur . Certe vero id magna ex parte obtinebit, si artificii, ac naturarum communio fiat ; quemadmodum ubique unam arborem insitione complures fructus , eosque omnes probatissimos ferre videmus . Deinde vero in magnum periculum suum judicium adducunt. Qui enim isti plane perspectum habere possunt , an sua natura ex omnibus illis partibus constet , quæ ad perfectam dicendi rationem pertinent ? præsertim cum minime sibi quisque notus sit , neque impeditius quicquam judicemus , quam cum de nobis id facimus ipsi . Naturam habuit Apulejus ad eam scriptionem , quam continenter est persecutus . At hic rei rationem , quam agebat , aliquam habuerit : convenerit id dictionis genus ad asini ruditus . Politianus [quando hunc imitatio gravissimum habuit adversarium] & de rebus gravissimis , & ad familiares complura volumina scripsit . Ubique eam naturam dicendo est persecutus , quam eum aliis etiam sequendam esse aliquando præcipere non puduit . Horum duorum locutio tantum abest , ut ulla ex parte probata sit , ut ab iis , qui elegantius scribi volunt, ne legi quidem, aut audiri possit diutius. Sed fac, non imperite sit factum, non pueriliter ; fac, recte istos sensisse de se se ; addo etiam conatum suum omni ex parte facillime esse consecutos ; dixerint apte omnes ad suam

na-

naturam; non impolite scripserint; necesse tamen erit, illud eveniat, quod Cicero Græciæ evenisse querebatur; ut, dum in sua se quisque natura admiratur scribendo, neque ad eum, quem optimum existimat, orationem suam conformare studet, plura, atque maxime diversa dicendi existant genera. At dicendi artem, ad quam pœne imitandi præcepta omnia constituuntur, a natura ipsa profectam esse, nemo umquam inficiabitur, neque id ipsi umquam inficiabimur. Verum illud constanter nobis tenere licebit, non continuo eam ex cujusvis hominis ingenio esse comprobatam, sed vix etiam multorum sæculorum prudentia, & judicio in id auctoritatis pervenisse, quo est maxime constituta. Ut fortasse primi illi homines cum bestiarum more in agris palantes agerent, qui unam naturam magistram tantum habebant, eam recte sequerentur in agendo, neque aliquid extrinsecus sumerent aut ad agendum, aut ad dicendum. Cum vero longius ætas adolevisset, ac gens coisset in societatem, quin ignari prudentiores imitarentur rectissime, nulli dubium videri potest. Id quod nobis, qui jampridem cum perfectissimis agimus, sine dubio faciendum esse censemus. Hactenus quod ad eos attinet, qui naturam usque eo audiendam esse dicebant, ut arti nihil concederent in scribendo. Alterum vero genus erat, quod tantum imitationi tribuebat, ut nisi in illo opere, quod in manus incidisset, optimi in eo genere Auctoris imaginem expressam videret, etsi id ab omnibus aliis partibus optime constaret, sibi tamen non satis probatum iri, affirmare non dubitaret; ut mihi rem cum iis esse videas, qui nullum medium adhibeant, in extremis inhæreant obstinate. Illi omnia a sua quemque natura, nihil extrinsecus petere jubent ad scribendum; hi contra, nisi quod ad aliorum rationem probatissimum in tua oratione senserint, non sunt admodum comprobaturi. Sed ii, qui suam quemque naturam sequi volunt agendo, satis supra [quemadmodum arbitror] a nobis sunt confutati, atque convicti. Nunc autem illi, qui ita censent, omnia nobis ad alienum institutum esse conformanda, nihil ad nostrum, pari sunt ratione confutandi, atque convincendi. Ego neque tam inhumanus sum, qui naturæ bono hominem privare audeam, neque tam fatuus, qui non videam, naturæ vim

in omnibus rebus maxime dominari. Neque ego umquam C. Cæsarem, nec Cottam, nec Curionem minus probatos haberem Oratores, quoniam sua natura maxime essent delectati, sed quod, in quo ii potuissent bonos imitari, neglexissent, non possem plane probatos habere. Nam si hoc sit, quod isti volunt, ut a se ipso nihil sit expetendum, næ cum illis inique actum est, qui primi homines, quos imitarentur, aut in ædibus ædificandis, aut in suis sensis vicissim promendis nullos habuerunt. Quod minime est dicendum, ne naturam omnibus in rebus optimam magistram, ac matrem omnium benignissimam, aut in hac parte mancam, atque imperfectam, aut impiam novercam insimulare videamur. Neque hæc ipsa satis cum homine liberaliter ageret, cum quem liberum procreasset, in loquendo tamen eum in servitutem redigeret, si, nisi ad quasi præscriptam alterius rationem, vel verbum ullum ei proferre minime liceret. Præterea vero quid in eo omnes Auctores tam convenienter consensissent, cum naturam in omnibus rebus suam cuique optimam ducem esse prædicant sequendam? Quid, inquam, illud, quod in ore est omnium cum creberrimum, tum celeberrimum:

Ne quid, invita, facias, dicasve, Minerva:

si a nostra deficiendo ad alienam, atque adeo nostræ maxime contrariam, nobis esset confugiendum? Sentio, hoc loco istos indignari graviter, ac me summæ inconstantiæ, atque etiam prævaricationis accusare, qui modo contra naturam caussam meam egerim tam acriter; nunc vero, tota ea dissimulata, sic in ejus castra transfugerim, sicque ejus defensionem susceperim, ac omnibus eam præsidiis communire cœperim, ut qui totus ab ea stet, quique fortissime unam eam tueatur. Hos autem ne multis morer, ac quasi secum oratio mea, non autem cum illis, contendere videatur, quid ego tandem de imitando sentiam, ac quam huic facultati summam faciam, jam explicabo liberius. Ego igitur sic sentio, & naturæ artificium, & artificio naturam, ut in cæteris rebus, sic in imitatione plurimum prodesse, atque alterum alterius auxilio omnino indigere. Nam qui naturam suam, in quo minime mala sit, sequatur, eum valde esse probandum, nec quæ sibi deesse senserit, si ea aliunde imitando assequi studeat, quicquam contra improbandum exi-

sti-

ſtimo. Ita enim fiet, ut neque naturæ adverſetur; & aliena, quæ aut ſibi erunt neceſſaria, aut ſuis etiam meliora, minime contemnere videatur. Quæ mea ſententia cum Horatii ſententia maxime conſentit, qui ſic & naturam, & artem in pangendis verſibus conjungit, ut alterius alteram ope indigere planiſſime teſtetur, cum ait:

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæſitum eſt. Ego nec ſtudium ſine divite vena,
Nec rude quid proſit video ingenium: alterius ſic
Altera poſcit opem res, & conjurat amice.

Naturam, & ſtudium deſiderat Horatius in Poetis, qui magis naſci, quam fieri ſolent: quanto autem verius id in ſoluta erit tenendum oratione? Quaſi vero ipſe quoque Cicero, atque adeo in iis ipſis, quos jam ſæpe adduco, non idem planius ſenſerit. Siquidem hic C. Cæſarem, C. Cottam, ac Curionem commendabat, qui naturam ſuam ſecuti eſſent non peſſimam; in eo vero, quod aliunde ſumere poterant ad orationem ſuam perfectius abſolvendam, cum neglexerint, eos ipſos tum minime leviter improbabat. Id quod ille, quiſquis is fuit [quando ſunt, qui Horatium fuiſſe negant] in Lucilio ad hunc modum damnabat;

Nempe incompoſito dixi pede currere verſus
Lucili. Quis tam Lucili fautor inepte eſt,
Ut non hoc fateatur? At idem, quod ſale multo
Urbem defricuit, charta laudatur eadem.

Laudat ille Lucilii ſales, non ita verſus compoſitionem. At id ejus ætati condonetur. Sic enim tum incompoſite ſcribebant, atque incondite. Ovidius natura verſus effudiſſe fertur facillime: id quod ipſe quoque teſtatus eſt aliquando. Hic ſi eos ad aliquod diligentioris artis, aut attentioris naturæ ſtudium ſcripſiſſet, ac ſibi in ſua natura tantum non eſſet obſecutus, certe ſuos amores verſu elegantiore perſequi, ſua autem tempora non tam molliter, tamque effœminate deflere potuiſſet. Rectius autem P. Sulpitius, de quo paulo ante ſupra dicebam, qui cum natura ipſa ad magnificum, atque præclarum dicendi genus inſtructus eſſet, videns tamen, ſe eo ſolo naturæ ſuæ bono pervenire non poſſe, ſe ad Craſſum contulit, a quo unius anni ſpatium plurimum adjumenti ad naturalem illam dicendi dignitatem attuliſſe teſtatum reliquit Cicero. Sane vero cum in omnibus hominibus

vix omnia esse possint, quæ cumulate laudentur; næ is audacter, nisi etiam temere, facere videtur, qui in se uno ea posita esse omnia insolenter confidat, atque arroget impudenter. Hic a natura factus erit ad docendum; ille magis, ut delectet; alius, ut graviter commoveat; accusationi alius; alius defensioni; alius ad populum; in Senatu alius a natura dictionem suam felicius habebit accommodatam. Siquidem natura nasci factum ad omnia, Diis solis contingere solet. Itaque recte ea, in quibus natura defuerit, nobis nostro studio, atque industria erunt comparanda. Imitetur autem filium meus imitator, qui cum proceritate, colore, vultu, ore, facie denique tota parentem optimum referat, ejus quoque animi virtutes, ad quas fortasse natura minus apte se factum sentiat, suo studio, sua diligentia in seipsum exprimere conetur. Quemadmodum in bonis patriis facere solet idem filius, qui non solum ea, quæ sibi a patre relicta sunt bona, conservare, sed iis etiam extrinsecus suo studio, suaque industria plurimum adjungere solet. Ita meus faciat imitator; cui naturæ bonum plurimum affuerit, id diligenter conservabit; si quæ vero desiderabuntur, aut quasi ad locupletiorem familiam alendam, aut filiabus dotem comparandam longe compluribus, ea suo studio aliunde bonorum imitatione comparare debebit. Quod igitur quisque naturæ bonum possideat, is in eo ita se exerceat, is id ita tueatur, ita foveat, ita amplexetur, ut in eo cæteris aliquando se præbeat ad imitandum; in eo vero, quod desiderabitur, [neque enim nobis semper cupressus erit pingenda] id arte, atque meliorum imitatione ut corrigat, accurate studebit. Qui vero natura pessime imparatus erit [quando omnibus aliquid consulere volumus, etsi cum bonis admodum sentimus, non, ut ajunt, ex omni ligno apte Mercurium fieri solere] cui, inquam, pœne tota aliena sit natura induenda, sua contra exuenda, eum, ne se quoque vitium suum aliqua ex parte corrigere posse desperet, fideliter admonemus, si studium, diligentiam, amorem in eo adhibebit corrigendo. Quin etiam accidere posse, ut probatissimus, atque maxime perfectus evadat, polliceri possumus fortasse non inepte; qui, quasi agrestis arbor faciat, quæ cum nullius tolerabilis saporis fructus ferret prius, per surculum unum alienum in se immissum, vete-

te-

terem illam omnem acrimoniam exuens, novos, ac minime insuaves succos recipit; sic ille totus a se se discedens, ac in eum locum probatiorem naturam admittens, atque interserens, aliquando etiam se sentiet e stipite hominem evasisse perelegantem; conetur modo, audeat, contendat, habeatque in primis, qui viam monstret, qui fideliter edoceat, vel si omnino cum primis minime excelluerit, certe eo perveniet, ut sui loci haudquaquam pœniteat, neque in postremis, atque contemptis habeatur. Equidem imitationi [ut quod de ea sentiam, tandem planius explicem] id accidisse arbitror, quod cæteris omnibus artibus accidisse constat; ut ea, quæ a sapientibus Viris probarentur, studiosius sequeremur, quam, quæ non satis tuto a nobis essent excogitata, cum periculo experiremur. Quemadmodum in frugibus planissime videri potest, quæ postquam sunt in usum hominum adinventæ, nulla gens tam effera, nulla tam elegans fuit, quæ ab iis ferendis, atque colendis ad novam victus rationem indagandam animum suum converteret. Sic in ædibus ædificandis evenisse affirmare non dubitarim, in quibus homines primum, ut cuique factum accidebat, ex quaque materia ad frigus, imbres, nives, atque ardentioris Solis æstus depellendos, atque defendendos tectum aliquod sibi constituebant; ut vero ii reperti sunt, qui ad necessitatem illam ædium quoque dignitatem, atque magnificentiam addidere, primam illam simplicem ædificandi rationem avibus, atque feris relinquentes, hanc artis magistræ solam posteri sibi vendicaverunt. Simili ratione in pictura factum esse facile conjici potest; eam videlicet initio aut ex carbone, aut ex ebuli baccis extremis lineis, iisque crassioribus rei tantum, quæ effingeretur, imaginem circumduxisse; postea vero rem feliciter ad distinctiores colores pervenisse, ac non modo, ut formæ veritatem ipsam referret, sed animi etiam affectus, ac ætatem in vultu proponeret explicatam, fidelius obtinuisse; qua una perfecte percepta, illa rudioris ætatis lineamenta, quasi spongia sunt ex hominum animis, nedum ex gentium usu, prorsus deleta atque extincta. Ut in hac quoque nostra pari ratione faciendum esse facile videri possit. Nam quousque primi rerum omnium auctores non satis probarentur, suum tum cuique ingenium ut experiretur, ac se unum sequeretur,

recte fortasse permitti potuit; ut vero paulatim cum hominum ingenia, tum studia usque eo se expoliendo pervenere, ut pœne omnia haberent absolutissima, atque perfectissima, ac cujusque rei quasi certissimam imaginem sibi effinxissent, plerunque ad eorum regulam certissimam agendi rationem dirigendam esse, boni omnes comprobasse videntur. Quin etiam in ipso naturæ nostræ bono excolendo nihil prorsus obfuerit habere, ad cujus imaginem id expoliamus, atque perfectius absolvamus; ut omnino hæc imitandi ratio cum hominum studiis, tum etiam naturæ beneficio plurimum profutura sit. Illud autem in primis, etsi postremo in loco positum sit, diligenter etiam, atque etiam erit videndum, ut, qui sive naturam suam tantum sequatur, sive qui alienæ se quoque commiserit, rei in primis, qua de agetur, naturam attentius observet, atque custodiat diligentissime; quemadmodum Maro, qui alio numero, atque verborum granditate tubam inflavit, cum Æneæ errores, atque res ejus præclare gestas cecinit; alio, cum rei rusticæ [ut Bucolicum carmen longe hoc quoque inferius nunc omittam] præcepta tradebat; cum eodem tamen genere versus omnia persequeretur. Quod de uno scribendi genere dictum, de omnibus dictum volo. Sed jam, qui nobis imitandi sint Auctores, quosque duces sequi debeamus, explicare aggrediamur. Optimi igitur in quaque facultate, quorum similes simus, nobis proponendi sunt, Auctores; nisi, quem sibi quisque ad imitandum susceperit, eum superare, aut etiam æquare, quorum utrumque est difficile, ac perrarum, non possit omnino; saltem eo in loco consistat, quo prorsus jacere non videatur, ac in ea quoque commendationem aliquam ferat, qui non humilia sectatus, in deligendo recte sensisse judicetur. Quos autem optimos intelligam, ii plane sunt, qui nobis usu, ac bonorum testimonio maxime comprobantur. Cæsarem in Historia Cicero plurimum commendat; Sallustium usque eo quidam in Romana extulerunt, ut illi in ea principatum deferre non dubitarint; cum Livio lacteum eloquentiæ, ut ipsi dicunt, jam plerique tribuant candorem. Catoni, Varroni, Columellæ, [his etiam Palladius aliquo modo, si quis velit, per me quidem licet, accedat] Asconio, Celso, Vitruvio, in suo cuique scribendi genere, atque ordi-

ne

ne certissimo non minima laus tribuitur. In uno vero Cicerone [ut Cæsaris nunc testimonium omittam, qui illum non tam de Patria, de qua optime, quam de nomine Romano meritum esse testatus est,] omnia, quæ eloquentiæ propria sunt, una omnium hominum, & seculorum sententia cumulatissime sunt absoluta. In Poetis autem Terentium ea commendatio prosequitur, quæ ejus fabulas ob earum elegantiam a Lælio, atque Scipione conscriptas esse suspicatur. Plauto nullum majus dari potuit testimonium, quam cum majores dixere, Musas, si Latine loqui voluissent, Plautino sermone fuisse locuturas. Seneca autem, mea quidem sententia, non tam accusandus est, quod non perpetuo plane, ac splendide Latine locutus sit, quam etiam laudandus, atque recipiendus, quod Tragœdiæ formam, neque eam admodum contemnendam, qui nobis commonstret, solus remanserit. Catullum, Tibullum, Lucretium, Horatium, Maronem, tantum abest, ut boni omnes non magnopere laudent, ut eos etiam nullo fine suspiciant, mirentur, colant. Sed res hæc fortasse nimis celeriter percursa est. Quare, si placet, paulo hanc ipsam copiosius, atque diligentius pertractemus. Ex iis itaque, qui ad scribendam Historiam [quando hos prius supra nominavimus] se se applicuerunt, tres esse dicebamus, qui in ea facile præstarent; Cr. Sallustium, C. Julium Cæsarem, T. Livium Patavinum; qui omnes cum maxime diversum scribendi genus secuti sint, in suo quisque tamen assecutus est, ut admodum probaretur. Nam in duobus, primo, & postremo, sane quædam virtutes extant, quæ summam illis, quam possident in scribendo, laudem omnem confecerunt. Sed his tamen luminibus vitia quædam ipsorum propria nonnullas tenebras offuderunt, ut in Sallustio, qui, cum Thucididio more creberrimis, ac locupletissimis sententiis Historiam suam exornet, atque illustret, ac in ea dicendi brevitate, quæ Historiæ maxime propria est, sine controversia solus dominetur, nec non locorum, atque personarum mirus sit descriptor, non caruit tamen suis quibusdam vitiis, quæ hisce virtutibus aliquid officerent. Non enim desunt, qui elaboratæ orationis hunc accusent; certe vero permulta hic verba, quæ prorsus ab illa excultiore, atque adeo sua ætate exciderant, retinere conatur. Non enim abduci

potest,

potest, quin Latinam orationem nimis vetustis, atque horridioribus verbis absurde infuscet, obtenebret, exasperet, atque inculcet. Livium autem [ut ejus candorem nunc missum faciam] magis in Concionibus suis summos sibi clamores excitare boni plerique existimant, ac eum illa in parte omnem laudem exhausisse facile consentiunt. Sed hic quoque in eo, in quo maximam laudem assequi videtur, ne interdum extra suos cancellos [ut Patavinitatis illud nescio quid ei condonem] dicendo efferatur, magnum est periculum; cum eo orationis genere in Concionibus uti non liceat, quod acre, atque contortum appellatur; ac sæpius usu veniat, ut milites hortandi sint acriter in rem promptius, ac vehementius gerendam. Jam vero, ut de Cæsare agamus, hunc ego mihi ex nostris, in quo omnes Historiæ virtutes elucescant, nihil vitii contractum sit, sine ulla exceptione propono. Nam, si in Historia plana brevitas maxima in laude ponitur; quis uno Cæsare pura, atque illustri brevitate dulcior, atque planior? in quo ne verbum quidem, quod ad rei pleniorem descriptionem desideres, aut ad nimiam luxuriam diffluens redundet, positum esse offendes. Sincerus hic rerum est gestarum pronunciator, nudus, rectus, ac nullo oblitus fuco, sed suo quasi sanguine coloratus. Quin eo ipso, quod omni orationis ornatu caret, nullisque ad venustatem calamistris ejus dictio est inusta, multo ornatior, atque venustior videtur; ut mulier, quæ suopte bono satis habens ad pulchritudinem, quo minus ad eam cultus adhibeat, eo multo venustior, multoque comptior fit. Verba in omni oratione ea maxime esse debent, quæ usu probentur; si vero ad id horum delectus accesserit, nihil tum postea relinquitur, quod orationi desideremus; quæ duæ res in uno Cæsare maxime enitent. Nihil enim verborum est usu, & consuetudine non probatissimum, nihil humile, nihil abjectum, nihil indignum in ejus oratione sentitur. Historiæ item oratio ut leni, atque æquabili tractu profluat, non postrema est commendatio. At in Cæsare quæ verborum lenitas? quam apta collocatio? quæ vero hujus æquabilis concinnitas? Nihil in eo asperum, nihil incompositum, nihil absurdum offenditur; omnia item sic cohærent, sicque apte coagmentata sunt, ut emblema vermiculatum imitari ejus oratio videatur. Hæc denique ita cum justo, ac tolera-

lera-

sensibili spiritu terminantur, ut ne verbo quidem productior, quam par est, trahi; aut angustior, quam deceat, premi sentiatur; cum in superiorum altero tribus interdum verbis constricta, fortasse nimis arcte comprehendatur; in altero vix tribus versibus luxurians sententia longius dilaxetur. Qui autem hunc accusant, quasi omnem Historiæ legem in sua Historia minime complexum, ii, quam id recte, viderint ipsi. Equidem cum uno Cicerone errare malo, quam cum illis sapere, qui, cum de hoc ipso agit, sic inquit: *Sed dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere Historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines a scribendo deterruit*; ut ineptos eos appellet Cicero, qui velint manus addere, ac quasi pigmentis circumlinere; sanos, qui ab eo munere suscipiendo sunt deterriti. Id quod nulla alia ratione factum est, nisi quia divinus Scriptor omnem Historiæ vim in sua Historia consumpserit, nihilque, quod ad eam partem scribendi pertineret, aut omiserit, aut non sit omnino egregie persecutus. Hunc igitur mihi, si Historiam scribam, sine ulla dubitatione proponam, ad cujus scribendi rationem meam ipse omnem conformem, atque constituam Historiæ imaginem. Quæ mea sententia eo quoque nomine meo animo longe probatior accidit, quod idem Andream Navagerium sensisse memoria teneo; postea vero Petrum Bembum hoc ipsum in sua Historia fecisse video; quorum duorum præstantissimorum hominum auctoritas tanti apud me est, ut cum ab illa majorum nostrorum ætate discedo, quæ elegantioris Latinæ dictionis copiam omnem secum extulit, his & recte judicandi, & perquam ornate loquendi primas facile concedam. Historicis uno plures sunt, qui de agricultura cum summa laude scripserunt. Verum in Catone multa inania, præter verborum usum obsoletum, sunt qui graviter reprehendant. In Varrone autem aliquanto Latinus sermo cultior est factus, sed ipse quoque paulo pressior videri potest, quam tanta rei magnitudo postularet. Viam tamen si quis utriusvis insistat, non admodum eum improbem; modo eam quibusdam in locis laxiorem, ac paulo patentiorem efficiat eundo. Hos Columella sequitur; sed qui ab utriusque angusta [ut dicebamus] nimis præcipiendi ratione in patentiora præ-

cepta

cepta discessit, & ea ipsa cultiori illo dicendi genere; quod magis probatur, elocutus est. Ad hos Palladius accessit, non totus hic quidem fortasse contemnendus, qui non solum veterum instituta non neglexit, sed suam etiam quandam præcipiendi viam adinvenit novam; qui singulis separatim mensibus suum quodque studium constituit, ac certo quoque tempore quid faciendum, quid non, planissime demonstravit; in quo rem rusticam non tam edocere, quam etiam componere est visus. Vereor, ne meum judicium in certissimum periculum adduxerim, qui tam libere de præstantissimis Viris, quid ego senserim, posteris etiam scriptum relinquere sim ausus. Hoc enim qui facit, non tam videtur de aliorum scriptis judicium facere, quam sua ipse scripta, de quibus alii judicent, in medium proferre. Sed in hoc quoque Ciceronem, quem imitemur, locupletissimum habemus Auctorem, qui idem præclarissime fecit in eo libro, qui Brutus inscribitur. Atque haud scio, an hoc quoque meo periculo studiosis, quod unum attendo, studeoque maxime, aliquid profecerim omnino; ut post hoc meum judicium non desint, qui suum quoque, fortasse rectius, interponant; ac quod a me studiosi habere nequiverint, id mea saltem caussa ab aliis sint consecuti. Redeo igitur ad institutum, ac ad eos, qui Interpretem agunt, quique magis in alieno studio suum studium exercent, quam aliquid ejus generis, quod alii interpretentur, ipsi conscribant. Si mihi igitur Interpres sit aliquando agendus, nihil mihi aut Donati prudentia, aut Servii Honorati diligentia [ut reliquos minorum gentium Interpretes omittam] quicquam obstiterit, quo minus Asconium Pedianum mihi deligam, cujus ad rationem interpretandi totum me conferam, atque adjungam, quod a meo Manutio in epistolis ad Atticum exponendis video fieri sane quam præclare. Agant alii per me, quod lubet; non se se ostentent; non ab re aberrent; non omnia conturbent; non etiam perperam sæpius exponant; videant interdum, quid dicant; hic vero meus ita recte omnia pertractat, itaque plane docet, ut neque in re facili fastidium creet; neque in difficili non facillime satisfaciat: quin id utrumque ea oratione persequitur, ut vix scias interdum, an is scit, an Cicero, qui loquatur. Unum in eo tantum desiderari potest, ut aliquando in-
tegrar

teger alicunde in lucem emergat: id quod a meo Manutio magna ex parte videtur expectari. In iis autem disciplinis, quibus singulis singuli tantum Scriptores memorantur, facillima in deligendo accidit deliberatio. Quem enim fugit, si cui in re medica scribenda versandum sit, ab uno Celso Viro mea quidem sententia divino, numquam esse discedendum? Sin autem in ea facultate, quae villas, quae aedes, quae Templa, quae Urbes ipsas, quales futurae sint, effingendo praemonstrat, atque repraesentat, operam suam collocarit; quam ille imaginem sequetur, nisi quam illi Vitruvius constituerit, atque confinxerit? Sed praeter eas, quas pauciores commemoravimus, longe etiam plures scribendi formae supersunt aliae, quae suam & ipsae, cui se adjungant, a nobis imaginem desiderant. Nam & agimus cum absente per literas, idque non uno modo. Artium deinde praecepta traduntur. Postremo incidunt accusationes, vituperationes, suasiones: totidem, his quae opponantur, defensiones, laudationes, dissuasiones. Horum omnium generum imagines, mea quidem sententia, aut ab uno Cicerone, aut a nemine alio sunt petendae. Siquidem hic ita eas omnibus suis lineamentis, atque coloribus describendo expressit, itaque expressas omni orationis ornatu illustravit, ut, in utro sit majorem laudem assecutus, non facile dixeris. Nam quod ad epistolas [plane scis earum multa esse genera] aut hic unus omnia felicissime executus est, aut quae non attigit, vel id facere ei minime usus venit, vel contempsit omnino. Certe si quis, quae Cicero tractavit, perfecte noverit, nihil vereor, quin caetera quoque a se ipso possit egregie pertractare; quod Bembus in suis [ut dicunt] Brevibus optime comprobavit: qui sic ea in epistolae formam redegit, ut, cum illa legas, vere Latinas epistolas legere videaris. Cum vero praecipit, non tam id agit facile [quod agit quam facillime] quam fideliter, atque distincte. Nam si de re multiplici praecepta sunt tradenda, statim ea in sua dividit capita; partes deinde cujusque capitis recto ordine, atque ratione absolutissime, ac minutissime conficit. Sin autem oratio altius tollenda est, atque aut ad Judices causa est peroranda, aut aliquem ad populum orandum, aut in Senatu graviter sententia dicenda est; aut hic unus omnia egregie praestitit; aut alius nemo. Quis enim

hoc

hoc videt acutius? quis inventa suo quæque loco certius, disponit? quis ornatius? quis copiosius? quis gravius loquitur? quis item cum caussa exorditur aptius? quis brevius, suavius, magisque dilucide rem totam narrando complectitur? quis suas vires auget fortius? quis adversarii validius debilitat? quis item commodius a proposito digreditur? quis aptius ad propositum redit? quis hoc postremo & quibus animi acerbius impellantur ad iram, & quibus impulsi lenius ad misericordiam traducantur, aut miserabilius, aut acrius pertractat? In qua quoque postrema dicendi virtute maxima quia solus dominabatur, in iis caussis, in quibus plures Patroni adhiberentur, eam omnes illi conjunctissimis sententiis deferebant. Res una est varia, & multiplex Oratoria facultas, in cujus aliqua parte qui excelluerint, multi sane quidem numerantur Oratores; qui vero universam ejus pertractandæ rationem egregie, ac perfecte tenuerit, cuique primas, & secundas, & tertias omnes uno consensu facile concesserint, solus est Cicero. Nam si in re humili versetur, eamque aut demissius [ut par est] sequatur, aut si ad caussæ amplificationem illam ipsam altius tollat, dici non posset, quam utrumque faciat commode. In magna vero si idem usus accidat, aut hic omnem ad eam extollendam orationis vim, atque illam ipsam luminibus omnibus illustrandam splendidissime adhibebit, aut præterea nemo. Sin autem contra hæc eadem extenuanda sit, nihil hoc humilius, nihil abjectius demitti potest; cum in temperata nihil extrinsecus attingat, quo quidem magis ad hanc, quam ad alteram partem inclinare videatur. Duæ sunt res in Oratore, quæ illi maximam laudem afferre solent; dicendi vis, ac suavitas: utra quarumvis in quo extiterit, is certe magnus habebitur Orator. Utram vero Cicero certius possederit, in dubio relinquitur. Nam cum vult, ita auditorum animos suavitate perfundit, ut eos omni liquefaciat dulcedine; contra, si libet, sic altius eos ipsos defigit, ut in iis gravitatis aculeos ad diuturnum tempus relinquat. Ac ne singula [ut cœpi] pergam suis laudibus tollere, quæ in hoc uno omnia floruerunt; id tantum addam; hoc uno in quovis dicendi genere nihil perfectius, nihil cumulatius, nihil absolutius nec factum esse, nec fieri potuisse, huncque eum fuisse Oratorem tenere possumus, quem Antonius se numquam

vi-

vidisse dicebat, quemque Cicero ipse in suis Oratoriis libris optime informat; tametsi is probe, & modestissime dissimulet. Hunc igitur unum in hisce dicendi generibus, ad cujus imaginem scripta sua conformet, atque ad cætera dicendi genera locutionem transferat, quisque sibi proponere, ac deligere maxime debebit. Sed quoniam mihi jam integrum non est, ut Poetas ab Oratoribus segregem, quos supra conjunxerim; pergo, ut eos quoque absolvam. Tametsi quam difficili, scopulosoque in loco mihi versandum sit, plane video, cum de iis hominibus, qui animi vigore ad Deos propius, quam genere ad homines accedunt, ego homuncio judicium facturus sim. Sed hoc quoque loco mihi pluris sit, animum erga studiosos meum singulari officio extitisse, quam vel tantum meum periculum dissimulando devitasse. Ego igitur ex tanto eorum numero [est enim pœne infinitus] qui in pangendis versibus se se oblectarunt, paucos admodum reperio, qui ita ingenio floruerint, ita eloquentia præstiterint, ita denique divino illo spiritu afflati versus ejus generis ediderint, ut digni habeantur, quorum nobis imaginem proponamus ad imitandum. Atque ut ab illis exordiar, qui numeris huic, qua vulgo Latini loquebantur, orationi conjunctiores sunt: duo tantum nobis ex Comicorum numero supersunt, M. Plautus, & P. Terentius; ex quorum utroque satis habebis, quod in tuam fabulam transferre possis ad imitandum. Nam sive risum quæras creberrimum, quod populo maxime placere intelligo, id ex Plauto sumas. Sed ne risus tamen excedat, erit tibi magnopere videndum. Sales enim & facetiæ usque eo sales sunt, quoad intra legem suam continentur; cum vero ad scurrilitatem luxuriantur, tum plebejo tantum dignæ sunt theatro. Sin gravitatem in scenam inducere mavis, ac cum summa etiam dignitate delectare; qua via id efficias, Terentius tibi facile demonstrabit. De quorum utroque plura nihil attinet dicere, quam quæ ab Andrea Navagerio in sua in Terentium epistola prudentissime sunt disputata. Latinam quidem orationem paucis quibusdam vetustis vocibus [sic enim ipsi tum loquebantur] declinatis, ex utroque tibi mutuari licebit; longe tamen eam uberiorem Plautus suppeditabit. Sterilis enim quodam modo, vel [ut modestius agam de tanto Viro] parcior est Terentius, qui,

quæ

deliorem, ac magis atrocem faciet; tanto ab eo majorem ſibi plauſum excitabit, tantoque ejus gratiam inibit æquiorem. At Seneca cum id exequitur, uſque eo partem illam integerrime præſtat, ut miras inter queſtus acclamationes auditori ſuo commoveat. Quin etiam, ſi tantum legatur hujus fabula, neque ullo ſpectaculo in ſcenis agatur, ejus tanta eſt virtus, ut etiam, qui legit, is ita commoveatur, ut ſi vere ea, quæ legit, geri videret, atque ante oculos poſita cerneret, gravius affici non poſſet. Chori in Tragœdia niſi cum re ipſa conſentiant, niſi pleni ſint ſententiis, niſi æque ſcelus, atque dignum eſt, lamententur, aut contra, virtutem laudibus efferant paribus, ii vitio aliquo carere non poſſunt. Ubi autem hic noſter legem eam non diligenter cuſtodiverit, ac religioſe conſervarit, ubi non ea omnia cumulate præſtiterit, ubi aliquid admiſerit, expecto, qui me doceant. Quod tantum abeſt, ut facile poſſint, ut [ſi cum hoc aliquando æquiore agant animo] in iis ipſis choris ſcribendis noſtrum Græcos omnes, qui extant, ſuperaſſe fateantur, neceſſe ſit. Id vero mihi in hoc viro permirum videtur, quod, cum tot fabulas, eaſque tam copioſe omnes perſcripſerit, novus tamen ſemper appareat, nunquam ſui ſimilis, neque qui, quod a ſe antea ſit dictum alias, in alium item mutuetur locum; ut quaſi amnem imitetur, cujus idem perpetuus ſit curſus, quæ tamen aqua ſemel præterlapſa eſt, numquam relabatur. Ut inique, atque haud ſcio, an impie iſti facere videantur, qui tam ob parvam cauſſam unicum Poetam ne legendum quidem eſſe contendant. Siquidem totum hominem leviſſima de cauſſa prorſus tollere, belluarum magis, quam hominis eſt omnino. Equidem, cum in hoc genere plures ſcripſerint, cæterique omnes prorſus interierint, reſque Tragica ad unum redacta ſit, huic, cui melior fortuna pepercerit, ab hominibus quoque parcendum, atque, in quo eum fortuna poſuerit loco, in eo ab iis quoque retinendum eſſe, facile cenſeo. Jam vero Catullo in eo genere carminis, cui ex ſyllabarum numero Hendecaſyllabo nomen eſt inditum, ne primas facile concedam, ii efficiunt, qui in obſcœnum Deum tam laſcive, tamque urbane jocantur. Sed poſt eos, vel una etiam cum iis, primum locum per me quidem licet ut teneat. Perſalſe enim, & facete genus illud omne pertractat. Dii

fa-

t, ut ejus opus tam integrum haberetur, quam
dicendo pene nihil omisit, quod esset desideran-
At aliter sensit Joannes Pontanus: & quidem mihi
imus Auctor opponitur, cujusque in eodem nume-
sciculi mihi maxime arrident. Bellissime enim etiam
catur, & urbanissime; sed vereor, ne ad nimiam
em se se demittat. Venustatem quidem magis lasci-
m, quam ex aliqua parte gravitatis dignitate tem-
n, non dissimulat. At Marullus ejus æqualis in eo
carminum genere gravior & numero, & verbis,
entiis est versatus. Nec noster Gregorius Lilius,
a podagris membris omnibus captus, etiam dum
feliciter versatur. Primum autem locum in Ele-
bullum scribendi suavitate sibi vendicare putamus.
sit nunc, qui cum illo aut Ovidium, aut Pro-
n conferat; quorum uterque omnino quasdam Ele-
onscripsit, quæ non admodum contemnantur. In
vero, quorum longe major est numerus, alter aut
demissius agit, aut ita, cum numeri, tum verbo-
illo prorsus delectu habito, versus pangit, ut sæpius
id in buccam in carmen conjiciat; alter vero, aut
icultate, aut numero quodam asperiore paulo hor-
habetur; cum in Tibullo pene lectissima omnia, &
ea etiam facillima legantur, cadantque ita ejus nu-
niter, ut magis concinne cadere non possent; ac,
primam laudem acquirit Elegia, hic ita apte va-
itaque composite diversa connectat, ut in re mul-
, ac pervaria integrum tamen ac perpetuum, quam
a est, filum existat. Quod Franciscus Molsa planis-
ensit, qui ad hujus imaginem optime omnium ver-
iebat. Horatius in duobus carminum generibus e-
e versatus est, Lyrico, & Hexametro, non illo
n graviore Heroico, quo divinus Maro, sed quo
commodius, aut cum ad absentes amicos scribi-
amiliariter, aut cum præsentes modestissime corri-
: in quorum utroque, qui illi similior esse studebit,
probabitur: ut in Lyrico meus Flaminius; tametsi
cito artem illam desivit. In illo vero altero, in
a laxis numeris adstrictam orationem incedere dice-
ut pene libere ingredi videretur, Bonamicus, Lam-
s, Priulus; qui tamen & ipse alio hæc studia con-
ad sanctiores literas; necnon etiam Manutius no-

ster, qui egregie eo quoque numero ad amicos scribere consuevit. Sed quoniam in hac quoque parte dupliciter versari dictum est Horatium, & cum ad absentes scribit, & cum agit coram, nolim in hoc, quo præsens oratio refertur, quispiam mihi Juvenalem audeat objicere. Nam Persium nihil vereor. Nam cum ad castigandum, quod in eo sit maxime versuum genere, quæ viæ sint omnino, is aut judicio non sano, aut natura prava ductus odiosiorem sibi delegit, quæ est, ut perpetuis jurgiis, ac pœne metu proposito peccantem ad sanitatem traducere conetur; in qua accusandi ratione ita sæpius acrem castigatorem, atque asperum agit commonitorem, ut magis ad gravius delinquendum, ac etiam ad desperationem reum impellat, quam ut suorum scelerum quicquam aut pudeat, aut pœniteat. Ac ne te multis teneam, cui non id elatum nimis, vel, dicam, insolens videri potuit, unde exorditur?

Semper ego auditor tantum? nunquam ne reponam?

At noster usque eo leniter suum castigando adigit, ut is lachrymas præ pudore non teneat; seque eo, in quo admonetur, oderit plurimum; quod quidem patris est; illud magis domini interesse videtur. Ad hæc illud accedit, quod in Latina locutione ille recentior huic Romano concedat, oportet. Quenam tandem, inquit ille, Ovidium mihi reponis? Num hic ex tot voluminum aliquo inter tuos recenseri commeruit? an prorsus, ut qui ad imitandum nihil conferat, rejicitur? Hunc equidem, quod videam, ex Heroidum epistolis [ita enim inscribitur illud opus] atque ex Transformationibus possum in aliquem locum recipere, quo dignus sit, quem imitemur. Sed hujus ipsius Medeam audio a summis Viris omnibus in Cœlum tolli; ea si umquam in lucem prodierit, fortasse locum illi alium impetrabit. Jam vero a Lucretio, si quis aut de Anima, aut de rebus Cœlestibus, ac naturalibus aliquid versibus agendum esse constituit, imaginem eam sumere licebit: ut nuper Aonius tribus de Anima libris optime perfecisse judicatur; qui totum ejus numerum ita effinxit, ut mihi pene Lucretium alterum, cum eum lego, legere videar. Ac quoniam fere nemo est, qui, modo primas syllabas attigerit, non audeat aliquid in Epigrammate jocari, ac perpauci, mea quidem sententia, ita scribant, ut iterum legi possint, his quoque

ma-

ıe providendum eſt, ut habeant, quo recte imitan-
ſe recipiant . Hanc autem palmam ſunt, qui Ca-
conſtanter deferant; ſed is quodam ſuo numero ni-
electari videtur, qui næ mihi quoque probatur, ſi
ponte veniat; ſed vereor, ne vi ſæpius coactus tra-
in compoſitione ; certe conquiritur diligentius , &
rea etiam laborioſius connectitur , atque non faci-
omparatur. Longe vero major eorum eſt numerus,
o etiam ignarior, qui in hoc genere Martialem ſe-
ur; de quibus nihil aliud dicam, quam id eis face-
e rivali per me quidem maxime licere . Equidem
ſoleo , quicumque ii fuere , qui cum Virgilio in
ıum Deum tam erudite , tamque eleganter luſe-
æteris ejus generis Scriptoribus facile anteferre; id-
ure optimo facere videor ; quippe qui & inventio-
inime vulgari , & dictione , quæ germane Lati-
t , æque reliquis antecellant . Quod unus Navage-
& vidit primus , & omnium imitatus eſt optime .
mihi adhuc reſtant , quibus ſimilitudinis imagi-
in Poetis attribuam , Bucolicum carmen , gran-
illud Heroicum, ac quaſi bellicum, &, quod inter
n utrumque interjectum eſt, mediocre . Quam tri-
n imitandi rationem Maro nobis unus cum abun-
ſſime , tum luculentiſſime ſuppeditabit . Hic ete-
in unoquoque ſic verſatus eſt , ut in ſingulis o-
us egregie præſtiterit . Nam cum videret quantam
rſa Græcia ex tribus præclaris Scriptoribus , Theo-
, Heſiodo , atque Homero gloriam conſequeretur ;
ne contentus, ſi eorum quemvis in ſuo genere tan-
æquaſſet , omnia unus in ſe experiri eſt auſus ;
quidem ingens onus ita validis humeris ſuſtinuit ,
ıo Græci ſuum ſinguli , ac per ſe quiſque, hic ſo-
ria illa ſcribendi genera fortiter , ac ſumma cum
um laude in Latium provexerit . Siquidem in pa-
io carmine , humili atque demiſſo calamo omnium
ıe eſt uſus; quas manſuetiores Muſas ſuo loco, at-
ordine res ruſtica temperatius excepit ; a qua diſce-
divina illa divini hominis tuba altius carmen in-
it, cum Heroicas virtutes, atque arma invicta iiſdem
tuis verſibus graviſſime eſt perſecutus. Sed de Poe-
actenus : jamque ad inſtitutum noſtrum redeamus.
unt igitur Scriptores, qui ſuo quiſque genere maxi-

me probentur, quosque ipsi ex bonorum omnium sententia sequendos esse statuimus; qua vero id ratione fieri debeat, deinceps altero, & tertio libro planissime [quemadmodum arbitror] demonstrabitur.

ARB-

BARTHOLOMÆI RICCII

DE IMITATIONE.

AD ALPHONSUM ATESTIUM PRINCIPEM,

LIBER SECUNDUS.

Roperanti mihi, Alphonse Princeps, ea, quæ scribere institueram de imitatione, hoc secundo libro absolutius explicare, in mentem venit vereri, ne mea hæc omnis opera frustra sumeretur, neve cultius dicendi genus ante-uam ad suum summum perveniret, aut meo, aut quo-is etiam majore studio contineri posset, quin præceps d suum interitum collaberetur. Nam cum duæ viæ sint mnino, quibus hæc facultas & conservari, & augeri ossit; docendi una; scribendi altera; in neutra a nostris itis profici, ab adversariis autem omnia præstari planis-me videbam. Nam qui ex nostris optime docere sciunt, ut ejus studii laborem summum, aut indignitatem non iinimam diutius ferre non possunt. Si quis vero, cujus es minus lauta sit, ac personæ ratio eam indignitatem ihil vereatur, huic facultati opem aliquam ferre studet; ontinuo tot illi adversa objiciuntur, ut ab incæpto de-istere cogatur. Nam præter mercedis exilitatem, quæ tiam in frequentissimis Civitatibus multo, quam par st, semper minor extitit, ea quoque quam angustissima ut suo tempore non dissolvitur, aut etiam interdum mprobissime abnegata intercipitur; cum ex iis quoque, qui docent, multi sæpe stultorum Civium improbitate, itque ignorantia, qui Auctorum eorum interpretationem ib eis postulant, qui pejus de sermone Latino mereri ion possent, potius, quam id sceleris in hanc admit-ant, ludos deserunt, sese in otium conferunt, a publico llo munere abstinent. Sed quod nobilissimi artem hanc ion profiteantur; mediocres autem hanc ipsam multis

rationibus deserere cogantur; gravissimum id est quidem, verum multo id gravius, multoque lethalius vulnus est, quod ab iis, qui perpetuo, ac, quæ pessima sunt, docere nihil verentur, huic facultati crudeliter infligitur. Nam cum Civitates humaniorum studiorum magistris prorsus carere non possint, eos ex eorum numero suis ludis præficiunt, qui plerumque in iis pessime versantur; quorum qui cum Auctores, quos in scholis fœdissime interpretantur, tum etiam quam viam in docendo ineptissimi sequantur, pudet referre. Ex quo tanta eloquentiæ calamitas injicitur, tantus morbus, tantum, tamque præsens venenum in totum ejus corpus diffunditur, ut sexcenti Cicerones eam ad incolumitatem restituere non possent. Quæ quidem publica pestis usque eo jampridem emanat, ut privatas etiam ædes sua contagione fœde coinquinet, atque pestilenter inficiat. Quis enim hodie apud primarios Cives eorum liberos docet, nisi qui aut Legulejus, aut Medicus futurus sit? Quibus quid tandem cum bonis literis, atque cum eloquentia esse possit, ipsi, quorum res agitur, viderint primarii Cives. Equidem, qui operam dat, ut Cytharœdus fiat, quomodo Rhetoricam alios docere possit, non satis video. Quid vero, quod, si qui [ut hic quoque nostrum incommodum attingam] adolescentes hisce humanioribus studiis maxime delectentur, ac brevi in iis plurimum sint progressuri, copiasque nostras maxime cum docendo, tum etiam scribendo sint adaucturi, continuo eorum parentes rei augendæ, quam orationis expoliendæ multo avidiores, eos ad alias facultates, & a paleis [ut ipsi dicunt] ad grana compellunt colligenda? In quo ipso quantum de viribus nostris detrahi, tantum adversariorum vires adaugeri sentimus. Atque hæc, quæ ad eos, qui docent, spectant. Nunc vero de iis, qui scribunt, pergam absolvere. Qui igitur scribendo se magis exercent, continuo neque ii sua quoque difficultate, quam ob rem id officii minime præstare possint, carere videntur. Nam cum ad illud otium multa sint necessaria; neque illi tamen ex suis scriptis aut ullam, aut satis exiguam utilitatem percipiant, aut a scribendo prorsus cessant, aut parum omnino scribunt, idque sæpius secum interire sinunt. Sed cum his paulo liberius etiam agatur. Res eis undique abunde sit, scribant, inquam, isti, & commode etiam scribant; innumerabilia

con-

conficiant volumina; gloriam suam adament; quantum tamen scriptio valeat ad hanc, quam quærimus, summæ eloquentiæ opem ferendam, jampridem cognitum est; cum Ciceronis ipsius divina illa tot scripta multa sæcula jacuerint contemptissima; idque in ea Civitate, in qua & nata, & alta, & diu feliciter dominata esset eloquentia. Tametsi multis ii plures sunt partibus, qui eo modo scribunt, quo infantes, quo barbari, quo ineptissimi. Nam [ut Philosophos, ac Medicos omittam] quorum alteri aut suo Marte, atque ingenio de Philosophia scribunt, aut veterum Græcorum scripta Latina se facere arbitrantur, cum in suam linguam ea convertunt; qui quam id spurce, atque contaminate faciant, nihil attinet dicere. Res enim ipsa se indicat. Alteri vero in suis pharmacis scribendis, aut etiam in disceptando, utra salubrior medicina adhibeatur gravissime ægrotanti, aliquando pestilentiori oratione utuntur, quam morbus ipse est, cujus curationi ipsi sunt adhibiti. Ac ne quid eos etiam attingam, qui Historiam scribunt, qui, uno, aut altero excepto, ita in ea infantes sunt, ut vel puer trimus infantior esse non posset; ut hos, inquam, omittam, ac tantum Jurisconsultos commemorem, non ne continuo horum de Jure consiliis, non legum ipsarum explicationibus omnes Bibliothecæ sunt plenæ, atque oppletæ? Horum certe multo plura sunt, quam cætera omnia cęterarum facultatum volumina; quæ tam pessime scripta sunt, quam eorum leges sunt sanctissime perlatæ. Non enim ii solum impurissime scribunt, sed legum etiam splendididissimis voluminibus suapte barbarie tantum officiunt, ut non solum non intelligantur, sed pęne jam legi sint desitæ. In uno eo nobis optime consultum est, quod, qui testamenta, qui pacta, qui conventa, qui cætera ejus generis stipulantur, quorum turba maxima, atque in officio suo maxime frequens est, sua scripta, suas barbaries, suos contractus non edunt, non publicant, non [ut cæteri faciunt] in omnium hominum manus emittunt. His enim unis, si publice describantur, non solum de eloquentiæ omni dignitate, sed de omnibus etiam literis Latinis jampridem actum esset. Qui etiam [si Diis placet] dedita opera omnem operam dant, ne Latinam vocem ullam in suis scriptis proferant; contra omnia barbara, inquinata, immunda summa de in-

du-

dustria in ea congerant. Quantum autem ab Italica lingua [ut de nostris tantum agam] damni ac calamitatis jampridem huic invectum sit, atque adeo in dies invehatur magis, difficile est dictu. Siquidem in nobilissimis Civitatibus jam publicæ Academiæ celebrantur, quæ ad Italici sermonis rationem omnes disciplinas traducere conantur; & ex omni ordine multi reperiuntur, qui quæ Latina sunt, in suam linguam convertere non cessant; eoque jam ventum est, ut multa Ciceronis volumina confecerint, ex quo uno tanto, tamque nefario scelere non solum eloquentiæ, sed Latinæ rei literariæ universæ crudele exitium afferri videtur. Non enim jampridem multi desunt, [ut illud istis etiam condonem, quod sua ista convertendi ratione optimos Auctores misere dilacerent, ac immaniter discerpant] qui cum ignorantiam suam sic excusant, tum etiam laborem hunc fugiunt. Quid nobis jam tantum studii, & laboris ponendum est in Latina lingua perdiscenda, cum jam in nostra habeamus multa, ac brevi simus cætera habituri, quæ Latina sunt omnia? Neque vero id huic satis commode accidit, quod, si qui omnino ex nostris, aut fideliter docent, aut perpetuo scribunt, ii brevi, ac subito [ut etiam iniquo Cœlo hæc uti videatur] de medio auferuntur, atque hanc cum sua vita, quasi in medio deserunt cursu. Occidit Christophorus Longolius, Petrus Alcyonius, Andreas Navagerius, Julius Camillus; qui soli quatuor Viri, si vitam suam, quantum potuissent, longius produxissent, [neque enim admodum natu grandiores decessere] multo altius eam extulissent, quam quo nunc sita est loco; cum etiam contra, qui inepte, qui inquinate, qui barbare & scribunt, & loquuntur, Nestoris annos vivendo superent, atque ita superent, ut viribus omnibus ad ultimam senectutem commodissime utantur; an abutantur magis? Postremo vero id accedit, quod multo id amplius est, quod ei restat ad suum summum ascendendum, quam quod adhuc confecit ascensus; in quo uno superando longe etiam fortioribus, quibus eo valide tollatur, opus est humeris, a quibus quam pessime imparata sit, jam omnes videmus. Quæ cum ita sint, ut prope omnia maxima adversa; nulla nisi parva, debilia, caduca nostræ parti accidant, quotidieque insurgant, qui adversus eam conjurent, immania monstra;

contra vero a suis aut vivis deseratur, aut brevi
turis destituatur, ac huic ad eam perfectionem, quam
erat, multum abesse videatur, nihil mirum cuiquam
i debebit, si ego id magis veritus sum, ne hæc rur-
ad imum revoluta celerius relaberetur, quam, ut
ıum summum perveniret, sperarem omnino. Quem
n tantum meum, tamque justum metum magis mi-
l huic recte prospiciendum, quam ad prorsus de ea
randum, susceptum esse volo. Quare vos rogo, qui
ie id facere & scitis, & potestis, Bembi, Sadole-
Poli, Jovii, Masseji, Manutii, Ramberti, Nava-
alteri, Calinii, Marii, Olivii, Flaminii, Scalige-
)mphalii, Perionii, scribite, perscribite; huic adeste
s calamis; hanc vestris scriptionibus sustinete, tol-
ornate. Vos vero, Amaseji, Bonamicii, Victorii,
ımii, Strumii, Bocchii, Corradii, Grifolii, Pa-
, Majoragii, Jovitii, Gyraldii docete pariter, &
te; viam aliis commonstrate; eos etiam non ad
ım itineris spatium comitamini, ac quasi de vestro
ıe lumen aliis accendite. Conspirent, qui boni sunt,
e docendo, atque dicendo in hujus sanctissimæ Re-
Remp. conservandam, omnem operam, curam, di-
iam in hac una augenda, atque latius propagan-
ınant, atque defigant. Equidem, quantum in me
quod ex APPARATU meo videre videor aliquid
ıo esse, curabo, ne id a me ulla ex parte deside-
Nam & docendi, & scribendi, quamdiu mihi lice-
officio perfungar. Nunc autem, quod exorsus sum,
ıitatione scribere pergam, ut prorsus absolvam. Cum
tria sint, quæ universam eloquentiam constituant;
tio, dispositio, locutio; totidem etiam in rebus i-
ionem versari necesse est. Primum enim ad optimi
us rationem inveniendum est; deinde quicquid in-
is, recte, atque ordine constituendum; postremo,
)quaris, accurate laborandum. Nam sive invenias
, sive id inventum constituas, sive postremo elo-
s; certam in omnibus viam ut habeas, ad cujus
ıem ea omnia peragas, in primis erit tibi diligen-
rovidendum. Quod quemadmodum in omnibus fa-
um sit, hoc secundo, & toto tertio libro abunde
abitur. Sed quoniam res omnes aut eædem sunt o-
o, aut similes, aut contrariæ, continuo quæ eæ-

dem

dem sunt prorsus, neque inter se quicquam discrepant, nihil ab imitatione adjuvari posse videntur. Nam rem prorsus eandem agere, quam alius agat, semper erit idem agere, numquam imitari: ut qui libros [quemadmodum dicunt] imprimit; qui quidem in suis formis componendis facile habere poterit ad cujus imaginem, atque adeo imagines, eas componat; sed cum unam [quod ajunt] torculari in folium semel expresserit, ac perget infinitas exprimere, in nullam earum ulla erit imitatio; eædem semper erunt, a prima nihil ultima discrepabit. Si quis item ita ridicule insaniat, ut Daphnidis mortem defleat iisdem versibus, quibus Maro, nec literam ullam commutet, & dicat, se Maronem imitatum esse, quis hunc continuo in centum non conjiciat Anticyras? At mutet, addat, detrahat, jam tum sui aliquid habere poterit; verum si quid simile, aut contrarium transferat, tum prorsus imitatoris nomen assequetur. Nam cum omnis res aut simplex, aut multiplex sit, in multiplici tantum imitatio dari videtur: ut in inveniendo, constituendo, loquendo; quoniam non uno modo invenimus, constituimus, eloquimur: in simplici autem non ita. Nam quæ simplex sit res, potest illa quidem aliunde ad se conficiendam imitationem sumere, a se autem ipsa, si iterum agatur, nullam. Una tantum *Latina* sit lingua, eaque [ut rectius illi ominer] optima: qui ea lingua loquatur, quia sola sit, in ea nullam habebit imitationem; sed tantum Latine loqui dicetur. At sit [ut est] multorum generum; sit gravis, sit tenuis, sit, quæ horum inter utrumque posita est, mediocris, volubiliter fluat; interpunctis, atque interspirationibus distinguatur, pura sit, atque lenis: contra etiam, dura, severa, & si quæ alia sunt genera: cui horum se quis addixerit, recte imitator dicetur; quoniam illud probarit, cætera contempserit. Sed quoniam crebro nobis accidet, ut, quæ dicta sint prius, eadem sæpius dicenda occurrant; qua id ratione recte fieri possit, locus postulat, ut pluribus explicemus: tametsi, cum de locutione agetur, multa etiam restant dicenda. Qui igitur in eo argumento versabitur in scribendo, quod ante eum quispiam alius occuparit, ac suum sibi usu vendicarit, aut id aliena, aut ea ipsa, qua is id persequitur, lingua, erit ei faciendum: si in aliena id faciat, aliquo modo faciliorem, ac magis

tu-

tutam scriptionem suam habebit omnino. Nam si quid ex ea in suum ipse usum, ac commodum paulo liberius transtulerit, non continuo omnium accusatio, neque reprehensio ei subeunda erit: quando legenti altera fortasse lingua minime nota esse poterit. Deinde vero, quod jampridem bonorum more, atque consuetudine id videtur sine ulla offensionis culpa fieri posse: quemadmodum cum Græcis Plautum, & Terentium fecisse constat, qui in suas Latinas fabulas ex Græcis fabulis locos integros transferre non dubitarunt: quin eorum etiam alter ex duabus Græcis unam suam Latinam aliquando sibi effecit integram; clamet ille usque licet furem, non Poetam fabulam dedisse; hocque magis esse contaminare, quam scribere fabulas, insimulet: longe semper equidem Lælii, & Scipionis judicium, quam veteris Poetæ obtrectationem, fecerim pluris. At Maro nimis frequens in Homero est, nimisque apertus, qui partes ad verbum pœne innumerabiles in suam Æneidem transferre non dubitavit; ut in Æneæ tempestate, quam totam ab eo surripuisse criminantur. Neque item Cicero non ex omni Græcia, quicquid ei libuit, minus in sua scripta compilavit. Recte sane uterque & prudenter. Sed multo etiam plura sumpserit Maro [neque enim illum umquam surripuisse fatebimur] tam id apte, tam cum re sua, tam cum natura facit, ut potius ex eodem fonte, unde etiam Homerus, quam ab ullo Græco exhausisse, dicendus sit. Ac quod ad tempestatem attinet, mihi noster in ea optime & fingenda, & describenda, non solum nihil ab Homero sumpsisse, sed eum etiam longe superasse videtur. Quid enim, quæso, horridi habet Ulysses, cum naufragus ad litus natans ejicitur? Nam cætera sunt, ut in tempestate, placidissima. At noster in ipsius etiam tempestatis apparatu legenti terrorem incutit: in re autem ipsa [Dii boni] quid horridius? quid miserabilius ab eo carmine,

Talia jactanti stridens Aquilone procella,

usque eo, cum Neptunus mare totum cieri sensit, aut scribi, aut fingi potest? Nisi isti naturam ipsam, quasi Alexandrum imitantem, sibi effingant, qui uti se a solo Apelle, sic hæc ab Homero tantum, quicquid mirum ediderit, depingi patiatur. Hoc item modo de Cicerone est dicendum, qui, quod a Græcis sumpsit, non tam id

ad

ad Latinam orationem locupletandam, quam etiam ad id ipsum, quam Græci ipsi, splendidius ornandum, sumpsisse constat. Quorum ego & judicii, & doctrinæ facile principum Virorum sententia tantum abest, ut de hac mea quicquam decedam, ut in ea magis confirmer, atque constituar validius. Neque hoc solum, quod ex alienæ linguæ particulis quibusdam etiam cum dignitate sumi potest, bonorum testimonio fieri comprobamus, sed totum etiam rei, quantum est, argumentum, vel unius, vel multorum id sit Auctorum, in nostram orationem transferri posse, bonorum item exemplo constanter asseveramus. Plato Dialogum de amicitia scriptum reliquit; Latina oratione eam quoque partem integram Ciceroni placuit illustrare; in quo studio quid vitii contraxerit, ne Græci ipsi umquam dixerint. Aristoteles, & Panætius de officiis cumulatissime scripserunt. Tantum abest, ut horum auctoritate Cicero quicquam ab iis ipsis scribendis officiis deterritus sit, ut nihil illis scripserit splendidius, nihil effecerit absolutius. Quæ tamen scribendi facultas universa duas in primis cautiones habere videtur, ne prorsus in ea quisquam furti nobiscum agere possit. Una, si quicquid ad aliorum æmulationem tractandum sumpserimus, id inventione locupletius efficiemus; altera, si nostro id instituto, atque ordine prosequemur meliore. Theocritus Pharmaceutriam, hoc est, *excantationem amatoriam*, scripsit. Idem Maroni aliquando efficere usus venit: in quo argumento noster longe melius versatus est. Nam, quod ad inventionem attinet, sæpius inania, ac puerilia Theocritus garrit; Maro autem non, nisi quod se maxime deceat, agit. Pari autem ratione fit in ordine, in quo noster magis appositus esse non posset; cum Græcus inconstanter agere videatur. Quin illa quoque, si quæ ex eo Maro mutuatus est, ita commode, itaque apposite suis adjunxit, ut ea potius in suum locum restituta, atque repetita, quam a quoquam ablata, atque accepta esse videri possint. Si vero in eadem lingua sit idem argumentum, & materia pluribus explicanda, id quidem non parum erit adjumenti, si alius versibus, alius ea oratione, qua vulgo loquimur, solutiore, illud dicendo exornet; modo dictionis genus ea facultas recipiat, atque in se admittat: quemadmodum cum Catone, ac Varrone Virgilium in re ru-

ustica fecisse manifesto apparet. Nam qui Historiam verbus scribant perpetuis, non satis commode, atque ex su facere videntur; sicuti etiam neque adhuc, qui eam Dialogo persequatur, quisquam est inventus. Huic autem ntegrum arbitror futurum, utrum, quam ipse sibi commode constituerit, an eam, in qua non inepte versatus sit lius, viam persequi malit; modo Latine, modo ornate, mo.o splendide, quantum rei dignitati conveniet, explicet, atque eloquatur: etsi propria magis omnino tuta videtur ad urti suspicionem omnem devitandam. Verum si paria int omnia, res eadem, lingua, & orationis genus non lissimile; continuo aut cum iis Scriptoribus nobis res eit, qui in ea non omnia viderint, qui in constituendo arum egerint apte, qui denique nullo pronunciarint ornatu; aut qui hæc omnia egregie præstiterint, ac nihil miserint, quod cuiquam desiderari possit. Cum superioribus longe nobis erit facilior quasi concertatio. Reinquetur enim semper pars non exigua, in qua aut inveniendo locupletiorem, aut instituendo compositiorem, ut dicendo magis illustrem orationem nostram comprobemus. Ut si quis Pictor, quemadmodum apud Herculem Patrem tuum factum vides, Gigantum bellum adversus Deos penicillo rudi, atque impolito informet, quod postea doctior manus excipiat, atque addendo, componendo, colorando longe admirabilius, magisque conspicuum effingat, atque exprimat. In quo uno efficiendo, qui doctiorem manum adhibebit, plurimum in eo adjumenti sibi relictum esse sentiet; quod, quem facile superet, propositum habebit adversarium. Romulum Amasejum, quem Virum jam sæpius honoris caussa nomino, cum Bononiæ ejus auditor essem, in hoc genere studii sum admiratus. Nam quoties inter explicandum [ita ut fit] Historiæ pars aliqua in præsentem partem incidisset exponenda, etsi in omnibus ille sui quidem semper erat simillimus, verum si eam tamen ex aliquo Scriptore minus eleganti, atque impolito, ac parum etiam composito sumptam habuisset, quantum eam cum apte instituendo, tum omni elegantiæ splendore dicendo illustraret, atque componeret, dici non potest. Sin autem prudentissimus Scriptor, quique aptissime constituat, atque splendide eloquatur, locum nostrum prius occuparit, eumque ita totum communiverit, itaque suum effecerit,

cerit, ut nullus acceſſus, nulla ad eum accedendum pateat via, neque ad eum jure æquo repetendum actio ulla nobis relicta ſit, res ea quidem primo aſpectu duram, atque difficilem videbitur habere tractationem; ſed non ejus tamen erit negotii, ut ego, & poſteri mecum omnes quicquam deterreamur, quominus de ea, quoties uſus veniat, vel commodiſſime verba facere poſſimus. At ſi Cicero Virum fortem laudarit, ac omnes ejus laudes [ut cætera omnia] & inveniendo argute, & inſtituendo compoſite, & dicendo luminoſe expreſſerit, atque illuſtrarit, ſi acciderit, ut tibi idem faciendum ſit, non continuo hærebis? non quid prius, quid poſterius dicas, aut quomodo id dicas, dubitabis? non etiam, atque etiam vereberis, ne ad eum, tanquam ad ſcopulum aliquem, dictionem tuam illidas? Rem equidem, ſi negem, ſummam difficultatem habere, ac in perangusto videri verſari loco, imprudens ſim, niſi etiam impudens. Multum eſt enim, atque adeo plurimum, ſi quis intelligens fructuum, prius in pomarium veniat, ac ei libera facultas data ſit, ut inde unumquodque, quod ei belliſſimum videatur, ad menſam ſuam cohoneſtandam deligat, atque decerpat. Sed cum res tamen rectius conſideratur, minime ſe talem interius probat, qualis extrinſecus apparet omnino. Siquidem tanta vis honeſti, tantaque rerum omnium copia eſt, tam multiplex conſtituendi ratio, tam eloquendi varia, atque ampla facultas, ut ſemper aliquid, atque adeo multum relinquatur, quo ſumma cum dignitate aut inveniendo, aut inſtituendo, aut dicendo pro noſtro uti libere poſſimus. Nam quod ad rem inveniendam pertinet, qui quæſo tam a recta mente aberrabit, ut quæ cujuſque rei dicenda ſint, omnia excogitare, omnia videre ſe poſſe fateatur? non multa, atque etiam interdum non peſſima ſe ſuſpicetur omiſiſſe? Equidem antequam hæc hominum nova inventa ſcirentur, tormenta [ut ita dicam] militaria, navigandi certa illa in omni tempeſtate locorum ſcientia, librorum deſcribendorum ars uberrima, avium ex avibus & natura, & artificio inimicis Regiæ venationes, vitrei quaſi oculi, temporum per horas ex ſonitu certiſſima dimenſio, ex ephippiis certus pedum appenſus locus, & cętera ejus generis prope innumerabilia, a recentioribus hominibus cum ad ſummam hominum voluptatem, tum

ad

ad maximam utilitatem excogitata, hæc, inquam, quamdiu in hominum ignoratione latuere, ut nulla in tenebris jacuere; ut vero in lucem hanc, atque in usum humanum doctissimorum hominum studiis venere, ita uno omnium Gentium consensu in Cœlum tolluntur, ut cum antiquitate certare, nisi eam etiam superare posse videantur. Arcum vetustas ad longiorem, atque vehementiorem ictum excogitavit: recentiores id tormenti genus, quod *balestram* vulgo appellant, ad eum adjunxere: nostra autem fere ætate horum omnium vehementissima, quæ sua item lingua vulgus varie *scopetum*, aut *archibusum* appellat, nec non reliqua ejus generis grandiora tormenta, cum ad maximam in conflictu stragem edendam, tum ad Urbium ipsarum mœnia impotentius verberanda, ac demolienda sunt adinventa. Quorum item omnium primo vis ignea lentius se se agebat, ac ante, quam pilulam suo illo impulsu emitteret, quasi suo lumine, ut eam devitaret, hosti commodius significabat: nunc autem eo processit id artificii, ut prius mortem sentias in latus, quam ignis lumen ullum videas; ut rerum omnium fere semper aliquid superesse possit, quod prudens addat ad inventa. Ad hæc accedit, quod non una, atque eadem est omnium rerum inveniendarum ratio, & modus. Cicero Milonem cædis reum fortissima Oratione [si eam habuit integram, quæ pro Milone legitur] defendit; at Brutus idem effecisse, sed alio idem effecisse modo, dicitur; neque fortasse imperite. Quid vero si Hortensius eam quoque caussam perorasset? Num ei quasi ad alterius eorum utrius ingenium inveniendi ratio conclusa, atque circumscripta esse debuisset? ut non solum multa addi ad aliorum inventa, verum etiam alio illa ipsa modo inveniri, atque excogitari facile possint. Idem autem evenire in re ipsa constituenda neminem arbitror non videre: cujus rei Cicero nobis locupletissimus testis esse potest, qui artis præcepta multis modis tractavit, iisque omnibus quam commodissime. Pari item ratione dicendum est de elocutione; de qua in tertio libro, in quem omnia ejus præcepta sunt rejecta, abunde a nobis dicetur. Ac profecto cum posteris longe iniquius actum esset, si natura primis hominibus omnia prodidisset, atque optima quæque deprompsisset; nec, quæ ejus summa est prudentia, quicquid

providet, quicquid homini ſtudet, id omne in commu-
nem, atque æquam omnium utilitatem providiſſet, at-
que comparaſſet; rerum deinde ordo, atque conſtitutio
nimis in anguſtum adduceretur. Eloquentia vero infans,
& inops, atque ab oratione peſſime imparata eſſet, ſi
unuſquiſque hominum ſenſus, unaquæque ſententia u-
no tantum ordine, atque una tantum ſignificatione
conſtitui, atque dici poſſet. Quin etiam, quoniam pau
lo ante fructuum inducta eſt ſimilitudo, horum ſtu
diorum alia eſt, atque cæterarum rerum copia, a
que ubertas. In illis enim, quod ſemel decerpſeris, n
niſi ad annum plerumque idem ſperare licebit; in
vero noſtris ſtudiis ubertatem lætiſſimam, atque
petuam, ac ſemper æque fructibus iiſdem arborem
ſidemus incurveſcentem, ex qua quantum cuique
ſit, ſua deligendi facultas permiſſa eſt. Ergo & act
Verrem, & ſententiæ in Antonium, tota deniqu
ceronis multiplex tum ſuadendi ratio, tum de m
diſputatio, tum ad familiares, atque amicos c
ptio [nam, quid de arte fieri poſſit, ipſe demonſ
perapte, neque indecore, iterum, & ſæpius
potuit? Quid hoc quæſo, inquam, tam miru
veteribus, ac probatiſſimis Auctoribus aut in
argumentis, aut aliena ſequentibus, eſt aſſidu
tum; atque adeo a noſtris quotidie fieri conſt
demus? Num ne Salluſtius Catilinæ vitam i
ita ornate in ejus conjuratione perſtrinxit, u
ea neque ad hominis mores, neque orationi
deſiderari videatur? hanc tamen eandem Cice
lium defendit, illo ſuo ſtylo perſequi non
Res eadem eſt. Salluſtius autem quam ap
fuerit, nulli obſcurum eſt. Cicero vero
quod res maxime poſtulabat, parcus fuit
men nihil omiſerit; ita ornatus, ut ejus
pitudinem quaſi dicendo illuſtraverit. Lu
peſtilentiæ imaginem deſcribit:
immortalium extat liber
Virgilio idem efficere poſtea
dignitate ſit aſſecutus,
ſit. Manilius An
deſcribit.
efficit Ovidi

ptum fuisse nemo non videt. Antonium in Senatu gravissime, ac perpetuis Orationibus acerbissime idem exagitat Cicero. Quis ex his locis, qui aliquam diligentiam adhibeat, multa in simili caussa sibi non sentiat habere ad imitandum? In Vatinium testem omnia congessit hominis impurissimi crimina. In Pisonem invehitur tanto animi impetu, tam acri, ac constanti accusatione, tam perpetua scelerum omnium criminatione, quanto nusquam alias acrius. Catilinam teterrimum Civem non prius insectandi finem facit, quam eum ex Urbe ejecerit; hostem judicarit. Quæ singula pari ratione non pauca afferent, quæ prudens sibi sumat imitator. Quid autem in Ligariana ironia illa? in Cluentiana Sassiæ impudicissimæ ac sceleratissimæ fœminæ turpitudine? quid Dejotari? quid Cœlii? quid Murenæ defensione facilius ad imitandum? Prope infinita sunt in eo genere reliqua, ex quibus in pari caussa multa cuique suppeditabuntur ad eam cumulate, atque splendide perorandam; quæ ego brevitatis caussa singula non persequor. Certe ex senectutis defensione, aut ex amicitiæ laudatione, si quid cui par aut defendendum, aut laudandum accidat, magnam sibi supellectilem conficere poterit. Avaritiam, luxuriam, cupiditatem in Paradoxis detestatur ardentius, nusquam in cætera vitia se tam facilem nobis præbuit ad imitandum. De contemnenda item morte, de dolore tolerando iste ipse felicissime scripsit. Si cui de exilio pari ratione tolerando, de orbitate, de cæcitate, ac de cæteris ejus generis malis usus scribere veniat, unde is aptiorem imaginem, quam sequatur, habiturus sit, non video. Epicurus in voluptate summum bonum ponit; Stoicus in sola virtute acriter esse convincit: horum utriusque rationem Cicero egregie, ut reliqua omnia, persequitur. Hujus equidem loci imaginem, si mihi utra vita laudabilior sit, an quæ in deliciis otiose, ac nequiter, an quæ per summa rerum pericula cum virtute traducatur, disputandum accidat, facile mihi totam accommodabo. Ad suos familiariter scribit; cum principibus Viris summa etiam cum dignitate per literas agit; in iis autem solatur, commendat, hortatur, conqueritur, expostulat, gratulatur, & reliqua id genus, quæ per literas effici solent, unus omnia exequitur. Ad quam scribendi rationem boni omnes suam quoque in scribendis epistolis formam

mam constituunt; in quibus Christophorus Longolius mihi maxime probatur. Præclare autem agit de claris Oratoribus, quo in libro cuique & laudi, & vitio, quod est visum, dare non dubitat. Ea ratione tu de Imperatoribus, si libeat, de Jurisconsultis, de Medicis, de cæteris ejus generis facere poteris rectissime. Hujus item duo libri sunt de Divinatione divinitus conscripti. Ad horum rationem Sadoletus suæ Philosophiæ defensionem optime instituisse videtur. Hactenus de Cicerone. Nunc de cæteris, qui digni sunt, quos imitemur. Petrus Bembus, cum in sua Historia tres haberet, quorum quemvis recte sequeretur, Cæsari tamen maluit, quam aut Livio, aut Sallustio, similior videri; id quod ante eum in eadem Historia Navagerium sensisse dicebamus; in qua idem posterior Navagerius præstare egregie dicitur; & meus Bernardinus Masejus in Pauli tertii Pontificis Maximi commentariis quotidie splendidissime facit. In Poetis autem Lampridius, cum omnes in Odis Horatio similiores esse studerent, solus Pindarum, neque id fortasse ingrate, imitari est ausus. Quam autem Aonius Lucretium in suis versibus, & numeris, & sententiis expresserit, facile omnibus est videre. Tantum autem abest, ut Navagerius hac imitandi virtute caruerit, ut cæteris etiam, qui rectius imitarentur, unus omnium in Epigrammate majorum viam ostenderit. Nam qui ante eum veterum lusus in eo genere versuum imitatus sit, aut etiam animadverterit, extat nemo; cæteri cæteros, plerique etiam fatuos secuti sunt; unus Navagerius eam viam posteris ostendit, quam veteres optime institerunt. Hujus item est Damon; cujus magna pars ex Galli Virgiliani imagine conficta est; reliqua ex ejusdem reliquiis, ut est ei visum commodius, recte, atque pereleganter conscripta. Borgeti, catelli lepidissimi, interitum misere deflet: hujus luctus imaginem ex Catulli passere mortuo totam est mutuatus. Id autem quam vere, quam decenter effecerit, ex utriusque versuum collatione facile cognosci poterit: sic enim inquit Catullus;

Lugete, o Veneres, Cupidinesque,
Et quantum est hominum venustiorum.
Passer mortuus est meæ puellæ,
Quem plus illa oculis suis amabat.
Nam mellitus erat, suamque norat

Ipsam tam bene, quam puella matrem;
Nec se se gremio illius movebat,
Sed circumsiliens modo huc, modo illuc,
Ad solam dominam pipibat usque;
Qui nunc it per iter tenebricosum
Illuc, unde negant redire quemquam.
At vobis male sit, malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella devoratis;
Tam bellum mihi passerem abstulistis.
O factum male, o miselle passer,
Tua nunc opera meæ puellæ
Flendo turgiduli rubent ocelli.

Navagerius vero sic:

Borgetus, lepidus catellus ille,
Cujus blanditias proterviores,
Et lusus herus ipse tantum amabat,
Quantum tale aliquid potest amari;
Nec mirum; dominum suum ipse norat,
Caram bima velut puella matrem;
Et nunc illius in sinu latebat;
Nunc blande assiliebat huc, & illuc
Ludens, atque avido appetebat ore;
Erectis modo cruribus, bipesque
Mensæ astabat herili, heroque ab ipso
Latratu tenero cibum petebat;
Nunc raptus rapido, maloque fato
Ad manes abiit tenebricosos.
Miselle o canis, o miser catelle,
Nigras parvulus ut timebis umbras:
Ut sæpe dominum tuum requires:
Cui pro deliciis, jocisque longum
Heu desiderium tui relinquis.

Rei materia simillima est; quod quidem imitationis proprium esse dicebamus. Siquidem ille passerem mortuum, hic catellum; ille heram, hic herum misere deflentem inducit. Horum item lusus persimiles sunt, in saltu, morsu, pipitu, latratu, heri cognitione: sed cum omnia similia sint, tum etiam commiseratio minime est dissimilis. Postremo pro fletu assiduo, quo puellæ suæ turgidulos rubere oculos Catullus querebatur, longum catelli desiderium hero suo relictum esse reposuit Navagerius.

Hic

Hic tamen quædam addit alia, quæ canis natura illi commode dabat; ut illa:

Atque avido appetebat ore;
Erectis modo cruribus, bipesque
Mensæ astabat berili, heroque ab ipso
Latratu tenero cibum petebat.

Quod tamen aliqua ex parte ex primo item Catulli Epigrammate perbelle sumptum videri potest. At Fracastorius sic hanc imitandi rationem in suo Syphilo observavit, ut ex multis Virgilii imaginibus totam pene tertii libri operis sui Historiam perpetuo contexuerit. Nam cum hic tandem Hispanæ classis appulsum ad novarum Gentium litus describeret, totam illam partem, quæ quidem bene longa est, ex diversis Virgilii locis adumbravit. Nam, ut omittam fluminis ostium, quo classem appulit, ut amnis ripas arborum amœnitate, atque avium cantu vario descriptas nihil recenseam, Cererem, Liberumque in ripa expositum, viros telluris miro desiderio passim per herbam stratos, novo solo, atque exoptato lætam, atque ex animo salutationem æque prætoream, quæ omnia a Marone felicissime sumpta sunt; hæc, inquam, ut omittam [quoniam suapte rerum natura utique facile occurrere possunt] ac illa, quæ sunt interioris imitationis tantum commemorem, Maro Æneam navi egredientem arcu, & sagittis armat, venatum in sylvam ducit, præda septem cervorum cohonestat. Hanc imaginem sequens Fracastorius, Juventutem Hispanam navi egressam describit in sylvam eo genere armorum, quod vulgo *scopetos* vocant, armatam; prædam huic facit ex iis avibus, quarum frequentem copiam in sylva illa prius pervolitare demonstrarat: quæ quidem aves, quoniam Apollini sacræ erant, ad Harpyarum imitationem perpetuo filo bellissime transit: quo in loco unam avium ex altissimo arborum vertice Genti illi multa horrenda cecinisse inducit: ac denique mensarum loco horrendis morsibus adesarum Gentem illam pestilenti morbo adesam, a sua sylva auxilium petituram gravissime comminata est: ad cujus vocem omnes horrore perculsi, ad terram duplicatis genibus conciderunt, ac supplicum in modum aves eas sunt venerati; utque talem sibi pestem averterent, votis omnibus deprecati sunt. Hoc etiam amplius, quod aves illas Apollini sacras efficit;

ficit; quod Maro in Harpyis facere non potuit: tantum is eis dedit, id divinationis ab Apolline se esse edoctam, ut diceret Celęno. Pergit eodem Historiæ filo insulæ Regem magna cum hominum multitudine extra Urbem externa cum Gente societatem coivisse, describens id, quod in Didone, & Trojanis in urbe efficit Maro. Præterea solemnis inciderat insulanis dies, quo Apollini de more annua vota redderentur; forte aderant externi viri, atque ab ipso Rege, qui Gentis ritus sint, atque unde ea sacra originem traxerint, edocentur. Quæ una facies tota illa est, cum Evander Herculi sacrificans Æneam accepit, ac totam rei Historiam Trojanum Heroem edocuit, & multa alia, nisi etiam omnia, quæ prudentissimus Poeta & acutissime vidit & commodissime mutuatus est; quæ cuique, qui aliquantum in Virgilio versatus sit, sua sponte apparere possunt. Jam vero Sannazarius, cum agit de Virginis partu, quam bellus est Maronis imitator, quam prudenter videt, quæ æmuletur: ac statim, quod ad nuntium attinet, qui Virgini mandata referat, nonne est ipsus Mercurius, qui ad Æneam mittitur? jussa item, & consilium Dei summi, num cum Jovis jussu, & consilio germane consentiunt? Cum vero Augusti censum habitum refert, in quo universi Orbis nomina sunt Gentium descripta, quæ magna secundi pars est libri, non ne tota Maronis est imago? sive cum Æneas ex omni Hetruria, sive cum Turnus ex universa Ausonia accita per singulas Gentes commemorat auxilia? Initio autem, cum invocat, ac ad Virginem alloquitur, quis non sentit illud ipsum vere, atque ex animo hunc agere, quod Augusto blandiens Virgilius agebat? Cum videlicet ait;

Tuque adeo spes fida hominum, spes fida Deorum,
Alma parens.

& quæ sequuntur ad multos versus, quorum postremi hi duo sunt, Virgilii item postremis maxime similes:

Tu Vatem, ignarumque viæ, insuetumque labori,
Diva, mone, & pavidis jam læta adlabere cœptis.

Maro autem sic:

Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes
Ingredere, & votis jam nunc assuesce vocari.

Cum tamen hic quoque prius dixerit,

Tu vatem, tu, Diva, mone.

Re-

Reliqua autem carmina, quemadmodum neque in Fracastorio factum est, ut adscriberem, non satis commode cadere visum est. Nimis enim longum opus, idque ex alienis confecissem scriptis; cum ego id unum, ut brevis sim, studeam maxime. Sed eorum hæc sunt, qui ad aliorum inventionem sibi quoque inveniendum esse, ac quasi alienis vestigiis eundum esse, probe censuerunt; quique id, quantum in ipsis fuit, conati sunt efficere: quod etsi non sunt plane consecuti, minime tamen improbandi sunt: certe in eo, quod viam noverint, quod in ea ingenium suum exercuerint, magnopere etiam laudandi. Hic vero, de quo nunc agam, ille est, qui non solum imaginem aliunde sumptam suo artificio, sua eloquentia, suis omnibus numeris in suo opere quam planissime absolvit, sed qui eam multo etiam ampliorem, multoque magis splendidam efficit. Id quod ut planius constet, ac meam in hoc ipso fidem tibi tandem liberem, utriusque carmen in medium descriptum adducam; si mihi tamen prius a doctissimis Viris cavebo, ne mihi id vitio, aut etiam ignorantiæ vertant, quod, quæ æmulationis sunt, ea ego imitationi propria attribuam. Nam cum sequi, imitari, æmulari tria sint omnino specie diversa, genere tamen quodam sic sunt similia, ut quod fit alius, vicissim ad alius commoditatem sine vitio transferri possit. Nam quod egit Maro cum suo Catullo, etsi scio id æmulatione contendisse ad eum [quod effecit egregie] superandum, via tamen apparet, atque rei totius eadem ratio, qua una imitatio maxime continetur; quam ipse quoque Maro institit, etsi longe validioribus eam institit gradibus. Id autem in eo est, cum Catullus Thetidis, & Pelei nuptias divino carmine celebrans, Ariadnam in solo litore destitutam, & casum suum graviter conquerentem aptissime inducit. Quem postea locum Maro integrum in suam Didonem pari ratione ab amatore suo delusam longe transtulit felicius. Sane Catullum si solum legas, nihil melius desiderari posse videtur; verum si cum Marone conferas, vix iterum Catullum regustabis; ita hic illi quasi tenebras offudit, atque luminibus obstruxit omnibus. Horum autem similitudinem prius videamus, postea vero carmina ipsa conferemus. Fœminæ igitur ambæ sunt; ab iis ambæ destitutæ, atque delusæ, quos pro maritis habebant, ac

de

de quibus modis omnibus optime erant meritæ: ambæ hospitem fugientem execrantur; ambæ in gravissimo periculo derelictæ; ambarum item querendi ordo, atque ratio. Siquidem modo furore percitæ in desertores suos verbis asperis impotenter feruntur, modo ad preces remissos animos miserabiliter convertunt, idque per totam conquestionem, quasi vicissim repetitum, conservant. Postremo autem ad execrationem, ad diras, tanquam ad caussæ suæ tutissimum præsidium, furentes confugiunt. Sed jam similitudinem utriusque, atque alterius imitationem ipsa carminum collatio plenius ostendat. Ariadna igitur statim sic in suum fugientem exardescit:

Siccine me patriis abductam, perfide, ab oris,
Perfide, desertam liquisti in littore, Thesen?

Quam iracundiam Dido & ipsa sic initio expressit:

Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?

Continuo a summa indignatione utraque, ut vides, suam querimoniam exorditur: altera, quod ab Laribus patriis abducta tam longe gentium in solo litore destitueretur; altera, quod, se inscia, ex Urbe sua fugam moliri, clamque de suo Regno decedere suus sit ausus, gravissime indignatur; simul perfidiæ utraque suum accusat; paulo post tamen Ariadna a sui commiseratione hoc modo pergit querendo:

Nulla ne res potuit crudelis flectere mentis
Consilium, tibi nulla fuit clementia, prædo,
Immite ut nostri vellet mitescere pectus?
At non hæc quondam blanda promissa dedisti
Voce mihi, non hoc miseram sperare jubebas,
Sed connubia læta, sed optatos Hymenæos.

Quam eandem commiserationem, atque eodem loco Dido non omisit, cum & ipsa sequitur:

Nec te noster Amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?

Hoc autem addit Dido, quod longe cum re commodius convenit, Æneam non solum in se, sed in suos, atque adeo in se ipsum crudelitatem suam exercere, qui se cum suis per hyemem certissimo maris periculo objectare non dubitet. Id autem his exequitur versibus:

Quin etiam hyberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum

Cru-

Crudelis?

Quin etiam pergit ab incerto loco, quo Æneas appulsurus est, ejus perfidiam graviter exagitare, sic dicens:

Quid si non arva aliena, domosque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret?
Troja per undosum peteretur classibus æquor?

Quæ duæ partes, quoniam nullo modo Catullo conveniebant, propterea sunt omissæ. Sed vide rursus, ut ad preces, ad lachrymas se totam convertat, dicens:

Me ne fugis? per ego has lachrymas, dextramque tuam te,
Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui,
Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miserere domus labentis, & istam
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.

Plane tota loci est imitatio: sed quod potuit amplius Maro, id acute & vidit, & præstitit egregie. Pactos tantum Hymeneos suo objicit Ariadna; Dido vero per eos ipsos Æneam rogat, ac horum etiam voluptate eum artificiose tentat, si possit commovere. Quæ vero sequuntur, meritum continent: & ipsa quidem a Catullo sumpta, sed non ad Catulli tamen ordinem descripta; in quibus quidem exprobrandis ea item animi alternatio servatur, qua supra amantem affectam esse demonstravimus. Sensim enim exprobrando iterum ad hospitis nomen exarsit, neque multo post sedatior, atque remissior facta in commiseratione acquievit. Catulli autem hi sunt versus:

Jam jam nulla viro juranti fœmina credat,
Nulla viri speret sermones esse fideles:
Qui dum aliquid cupiens animus prægestit apisci,
Nil metuunt jurare, nihil promittere parcunt;
Sed simul ac cupidæ mentis satiata libido est,
Dicta nihil metuere, nihil perjuria curant.

Quam sententiam Maro tribus verbis divinitus absorpsit, cum ait:

Nusquam tuta fides.

Post perfidiam, ingratum etiam suum Ariadna accusare, atque illi nominatim præstita officia exprobrare his verbis non omittit:

Certe ego te in medio versantem turbine lethi
Eripui, & potius germanum amittere crevi,

Quam

Quam tibi fallaci supremo in tempore deesse:
Pro quo dilaceranda feris dabor, alitibusque
Praeda, neque injecta tumulabor mortua terra.

Quam partem Maro quidem paucis, sed quam plenissime absolvit ad hunc modum.

Ejectum littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amissam classem, socios a morte reduxi.

Cum autem Ariadna fratris mortem, quam amatoris, se maluisse dicit, ac pro tanta in eum fide se relictam esse feris avibusque dilacerandam, misere conqueritur; Dido primum Regum, Libycae, ac Tyriae Gentis in se odium, deinde pudicitiae violatum nomen, postremo mortem [illegible] Ejus autem hi sunt versus:

Te propter Libycae gentes, Nomadumque Tyranni
Odere, infensi Tyrii, te propter eundem
Extinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?

Ariadna enim ab [illegible] crudelitatis Theseum impietatis no[illegible] perstringens his verbis:

[illegible]
[illegible] undis?
[illegible] Charybdi
[illegible]

[illegible]

[illegible]

Catullus tandem suam ad diras, ad execrationes perduxit, his verbis:

Quare facta virum mulctantes vindice pœna
Eumenides, quibus anguino redimita capillo
Frons expirantis præportat pectoris iras,
Huc, huc, adventate, meas audite querelas,
Quas ego nunc misera extremis proferre medullis
Cogor inops, ardens, amenti cæca furore;
Quæ quoniam veræ nascuntur pectore ab imo,
Vos nolite pati nostrum vanescere luctum,
Sed, quali solam Theseus me mente reliquit,
Tali mente Deæ funestent seque suosque.

Quem locum postremo Maro cum copiose, tum etiam splendide sic imitatus est:

Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpes curarum & conscia Juno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per Urbes,
Et diræ ultrices, & Dii morientis Elisæ,
Accipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et nostras audite preces: si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et si fata Jovis poscunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus, & armis
Finibus extorris complexu avulsus Juli
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera, nec cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, Regno, aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hæc precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.

Quod lac lacti, quæ aquæ aqua similior, quam tota est ab usque initio ad ipsum finem Maronis imitatio? Quanto autem imitator splendidius, quanto copiosius, quanto gravius agat, non arbitror, te expectare, dum dicam. Ille enim narrat; hic vero canit, atque ea tuba canit, qua nulla umquam gravior, atque nobilior inflabitur. Ut isti tandem videant, imitatorem non ita in ergastulis contineri, qui interdum tamen, quem sequatur, facile præcurrere non possit. Neque vero secum minus ipse Maro ad hanc imitandi rationem agit, quoties accidit, in quo id facere possit: ut in tota Palæmone, ex qua quædam adducere minime gravabimur; in quibus hæc imitandi ratio planissime apparet; ac illud statim:

Ab Jove principium Musae: Jovis omnia plena.
Ille colit terras, illi mea carmina curae.

ovis optimi gratiam, & favorem jactat Damoetas, in uo sua carmina nimis magni facit, qui ea etiam Jovi axjmae curae esse dicat. Quod ipsum neque dissimulavit lenalcas, sic respondens:

Et me Phoebus amat, Phoebo sua semper apud me
Munera sunt Lauri, & suave rubens hyacinthus.

nitatio est in Deorum erga se amoris alacri ostentatione. 'am hic Jovi Phoebum objecit, a quo se cum amari, m etiam ejus frondibus ornari jactat. Est item in le- e ejus carminis, quae priori aut majora, aut contraria ostulat dici; in hoc autem superat Menalcas, cum se auro a suo jam donatum esse: quo in loco Damoetas sua intum carmina suo placere ostentabat. Proponit item lamon ad hunc modum,

Malo me Galatea petit lasciva puella,
Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.

uo in loco sic illum aemulatus est Menalcas;

At mihi se se offert ultro meus ignis Amyntas,
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.

mitatio est in amoribus. Secum enim puellam suam rocaciter ludere Damon gloriatur: Menalcas autem se rebrius a suo Amynta adiri testatur. In quo item Da- onem longe superat, qui amoribus suis fruatur; cum le tantum amicam suam secum lascive ludentem dicat. st etiam in personarum similitudine, Galatea scilicet, tque Amynta: quae personarum ratio imitationem non arum adjuvare solet. Pergit Damon suo instituto:

Parta meae Veneri sunt munera; namque notavi
Ipse locum aeriae, quo congressere palumbes.

uam partem sic Menalcas aemulatur:

Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

munere, manifesta est imitatio. Nam alter se parasse, od amicae muneri mitteret; alter se jam misisse, ac de- o esse missurum praedicat. Item in eo est, quod palum- s alter; mala alter aurea dono miserit. Superat eum bis enalcas, & quod jam miserit, & quod missurum se pol- eatur. Reliqua ad hunc se modum tota habet Cantile- ., quod autem in hac binis perpetuis carminibus, qua- nis idem efficit in Meliboeo ad hunc modum:

Nymphæ noster amor Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite: proxima Phœbi
Versibus ille facit: aut, si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

Hæc Corydon; illa vero [ut Poetæ ipsius verbis utar] referebat in ordine Thyrsis.

Pastores, hedera crescentem ornate Poetam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro,
Aut, si ultra placitum laudarit, bacchare frontem
Cingite, ne Vati noceat mala lingua futuro.

Optat Corydon Codri Poetæ Musam, quem carmine proximum Phœbo facit; Thyrsis vero Poetæ ornamentum postulat; in quo virtutem ille; hic vero virtutis præmium expetit. Distinxit autem Corydon, cum ait:

Aut, si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

Quam distinctionem neque Thyrsis omisit, dicens:

Aut, si ultra placitum laudarit, bacchare frontem
Cingite, ne Vati noceat mala lingua futuro.

Proponit item Corydon in hanc sententiam;

Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus,
Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi:
Si proprium hoc fuerit, lævi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

Aliena donat Mycon, in quo munere vovet, si ea umquam propria possit donare, hoc est, si tantus sit, qui sua manu cervum, atque aprum interficiat, se tum Deliam ex lævissimo marmore esse facturum, quem Thyrsis ita imitatus est:

Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare sat est; custos es pauperis horti:
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

Et in dandi, & in vovendi pari ratione imitatio versatur. Ea enim uterque lege & donat, & vovet, ut, si vota sua plena ferant, longe in Deos cumulatiora sua sint collaturi munera. Similitudo est in personis, de qua ante est dictum. Muneris item dissimilitudo, atque voti dispar ratio. Thyrsis enim aurum; Corydon marmor promittit; hic autem vires in feras; ille gregem fœtura plenum exoptat; reliqua vero hoc, quo vides, ordine usque ad finem persequuntur. Hactenus a simili meus imi-

mi-

ıitator inveniebat; tametsi a contrario quædam etiam ro rei natura conjunxit. Nunc autem separatim de conariis quoque, neque admodum multis, agemus. Conariorum igitur plura sunt genera; in omnibus autem xissime cadit imitatio. Virtus, & vitium contraria int. Qua ratione quis justitiam, fortitudinem, prudenam, temperantiam laudarit, ea injustitiam, ignaviam, nprudentiam, intemperantiam vituperabit commodissiɛ. Nam, quæ ad laudandam virtutem facient omnia, ec eadem ad improbanda vitia e regione cadent aptisme. Justitiæ summa laus est, quod una ea hominum cietas sanctissime conservatur, quod religio, quod fis, quod conjugia, quod certorum liberorum pietas verenter coluntur. Injustitiæ vero summa erit vitupeıtio, quod uno eo vitio bona hæc omnia funditus tolmtur. Ita qui pro re honesta fortiter cadere non dubit, qui in rebus agendis prudenter videat, quique in ırum usu se se moderate gerat, quibus laudibus efferer, ab earum contrariis, qui secus fecerit, vituperabir convenientissime. Fortiter fecisse Regulum, qui, ne dem suam proderet, ad certissimum supplicium rediit, ptimorum omnium est sententia. Quibus hunc rationius recte fecisse laudabis, a contrario ex iisdem sumas n eos licebit, qui, fracta fide, spreto jurejurando, doni remansere. Ita & in cæteris virtutibus pari facies raione. Vi ventorum evelli, atque extirpari quercum; ontra vero radicibus suis fortiter ad eorumdem ingentes latus nihil commoveri omnino, contrarium est. Quod osterius Maro præclare, ut multa alia fecit, a Catulo sumpsit a contrario ad imitandum. Sic enim ait Caullus:

Nam velut in summo quatientem brachia Tauro
Quercum, aut conigeram sudanti cortice pinum
Indomitus turbo contorquens flamine robur
Eruit, illa procul radicibus extirpata
Prona cadit, lateque & cominus omnia frangit.

Quam comparationem Maro sic est imitatus per contraium:

Ac veluti annosam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant, it stridor, & alte
Consternunt terram concusso stipite frondes,

Ipsa haeret scopulis, & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.

Ille vi, atque ventorum impetu quercum a radicibus evulsam, atque ad terram magna cum propinquarum rerum strage datam, per comparationem inducit; hic contra suam vim omnem ventorum perfortiter ferre, quae quidem altissimis radicibus nitatur, ostendit. Sed illa quoque secum Maro in contrariam partem imitando, quae in Daphnidis morte cecinit, longe etiam praeclarius egit. Nam cum Mopsus Daphnidis interitum misere deflevisset, partem alteram excepit Menalcas; quam ad Mopsi imaginem totam conformavit. Nam ubi Mopsus Daphnim mortuum acerbius deflet, contra Menalcas, quod is in Coelo feliciter agat, mirifice laetatur: ubi ille moerore, & lachrymis omnia ejus morte confecta lamentatur; hic contra omnia ob ejus divinitatem laetitia ostendit exultare. Ubi denique Mopsus tumulum constituit, versusque tumulo addidit; Menalcas & solemnia sacrificia, & aras ut certissimo dedicat Deo. Utriusque autem versus brevitatis caussa non apposui omnes, ratus, satis esse vel mediocriter doctis, si per initium eos indicassem. Id autem est ejus, qui eum mortuum deflet:

Extinctum nymphae crudeli funere Daphnim
Flebant: vos coryli testes, & flumina nymphis.

Ejus autem, qui eum inter Deos retulit, inde est initium:

Candidus insuetum miratur limen Olympi:
Sub pedibusque videt nubes, & sidera Daphnis.

Nos item a contrario Ciceronem imitati sumus, ubi ait: *Dii isti Segulio malefaciant homini nequissimo omnium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt.* Nos autem sic: *Ut Dii Georgio patrueli tuo omnia bona dent, adolescenti omnium, qui sunt, qui fuerunt, quique omnes erunt in annos, optimo.* Item ex eodem, cum ait ad Plancum: *Cum Furnium per se vidi libentissime, tum hoc libentius, quod illum audiens, te videbar audire.* Nos autem sic: *quo in loco Antonii filium offendi, quem cum per se, ut facile nosti, iniquissimo animo vidi, tum etiam multo iniquius, quod illum videns, Antonium ipsum videre videbar.* Cicero item ait: *atque haec omnia vitae decorabat gravitas & integritas.* Ego vero sic: *atque haec mala omnia una avaritia cumulabantur.* Vel sic: *atque haec bona omnia una i-*

ra-

racundia facile coinquinabat. Ille item ex Platonis sententia dixit: *tum denique fore beatas Respublicas, si aut docti, & sapientes homines eas regere cœpissent; aut, qui regerent, omne studium suum in doctrina, ac sapientia collocassent*. A contrario ego sic commode faciam: *Equidem eas miseras Civitates esse duco, quas aut indocti, atque insipientes homines regere cœpissent; aut qui regerent, nullum studium in rerum cognitione umquam posuissent*. Item Sulpitius Ciceroni sic ait: *Vidimus aliquoties secundam te ferre pulcherrime fortunam, magnamque ex ea re te laudem adipisci; fac aliquando intelligamus adversam quoque te æque ferre posse, neque id majus, quam esse debeat, tibi onus videri: ne ex omnibus virtutibus hæc una tibi videatur defuisse*. Quam nos sententiam sic bifariam contra exempli caussa confecimus: *Vidimus te sæpius fortissime adversam fortunam ferre, magnamque ex ea laudem consequi; fac ita, ut intelligamus lætam æque perferre; neque te quicquam in tot, ac tantis rebus feliciter gestis insolentius efferri sentiamus, quam in minus prosperis demissius te gerere vidimus: ut, quæ tibi virtus in adversis æquo animo ferendis affuit, hæc eadem in lætis moderandis non deesse videatur*. Item: *Vidimus enim illum sæpius in secundis nimis insolenter ferri; ex qua re quoque magnam infamiam tulit; spero adversam nihilo fortius laturum: ut plane virtutem hanc, quæ est tum in moderate res secundas, tum fortiter adversas ferendo, illi deesse facile intelligamus*. Cicero item ait: *Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pœne ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit*. Nos vero sic a contrario: *Est enim ille prorsus infelix, cujus ex morte non minor pœne ad omnes lætitia, atque voluptas, quam ad eum, qui illum interfecerit, ventura sit*. Item hoc modo: *Ille vere miser est, cujus ex miseria non minor lætitia ad omnes homines, quam dolor, ad se perveniat*. Ait item Cicero præclare: *Multis partibus ii plures sunt, qui parati sunt ad depravandum Principem, quam qui ad corrigendum*. Quem locum quivis a contrario sic imitari poterit: *Multis partibus ii quidem pauciores sunt, qui Principibus recte consulunt, quam qui ei turpiter adulantur*. Ille vero dixit: *Quam sis occupatus, etsi nihil ea de re ad me scripsisses, id tamen profecto vel tuarum literarum brevitas, vel locus ipse, unde illas mitteres, satis significaret*. Tu hoc modo tum imitari poteris ex con-

trario : *Sane nihil opus fuit adscribere, te summo otio abundare : id enim cum ex tuarum literarum longitudine, atque levitate, quas meris nugis refersisti, tum etiam ex isto loco, unde illas dedisti, facile perspicere potui.* Quemadmodum Flaminius sæpius facit perbelle; id autem bellissime. Nam cum Cicero dixisset : *Omnis enim coagmentatio corporis vel calore, vel frigore, vel aliqua impulsione vehementi labefactatur, & confringitur, & ad morbos, senectutemque compellitur.* Ille autem sic a contrario : *Primus Cœli globus neque natus est, neque vetustate ulla labefactatur, & frangitur, aut morbo aliquo, aut senectute extabescit.* Quod unum genus imitandi latissime patet. Nihil enim est, quod aliquo modo suum contrarium non habeat, quo vicissim uti possimus ad imitandum. Illud adde, quod hoc genus contrariorum similibus quoque in imitando plurimum prodesse constat; de quo in nostris formis multo copiosius agetur. Nunc vero de constitutionis ratione agendum est : tametsi, cum de inventione præcipiebamus, multa de ea quoque dicta esse videri possunt. Vix enim aliter ex earum communi quadam natura, & societate fieri potuit; sua tamen quædam certa, ac propria huic quoque præcepta sunt tradenda. Tria autem sunt, quemadmodum ego existimo, in quibus universa scribendi facultas versatur; Narratio, Doctrina, Caussæ actio; quæ tria genera, etsi omnibus facultatibus communiter accidere possunt [nulla est enim perpetua dictio, quæ non suam aliquam habeat narrationem; narrationi item adjuncta sit doctrina; neque non caussa aliqua interdum, atque adeo sæpius agatur] has tamen separabimus, & quæ cui rei conveniat, eam illi conabimur attribuere. Historiæ igitur narratio, doctrina omnibus præceptis, caussæ autem actio ad reliqua scripta facile accommodabitur. Res autem gestas scribendi institutio tres in primis imagines habere videtur; unam, quæ singulorum annorum rem simpliciter, ut gesta est, exponit: quam Historiam majores nostri, inde quoque Annales appellavere. Hæc quidem non multum hominem retinet. Imitatur enim Fastorum quandam enarrationem, in qua difficile est continuo in aliquam satietatem non incidere. Neque est, quod hic mihi quisquam Cæsaris annales objiciat, quibus nihil delectabilius, nihil suavius, nihil ab omni parte perfectius legi potest. Tot sane quidem

suo

suo ordine libri res ab eo gestas in Gallia continet, quot annos ipse ei provinciæ præfuit. Pari item ratione in Civili discordia factum constat; sed hi magis in eo Historiæ genere versantur, quod a perpetua Historia sejunctum est. Non enim ea Cæsar, quæ a Populo Romano singulis eorum quibusque annis gesta sunt, persequitur, sed quæ tantum ipse in Gallia, atque in Civili dissensione tam feliciter scripsit, quam etiam gessit. Alteram, quæ multorum annorum, ac diversorum etiam locorum res suo ordine gestas complectitur. Sed hæc multo fusius rem exponit universam. In quo scribendi genere perpetuam suam Historiam Livium contexuisse constat. Tertiam Historiæ imaginem jure æquo sibi illi vendicant, qui a continente Historia quædam separant, & ex tota re unum, aut plura Historiæ sibi efficiunt corpora; ut in suis rebus & Gallicis, & Civilibus Cæsarem fecisse dicebamus; & Sallustium, qui Catilinæ conjurationem, & bellum, quod Populus Romanus cum Jugurtha Rege gessit, commodissime a reliqua Historia sejunxit; quod factum Græcorum quoque Scriptorum testimonio Cicero maxime comprobat, cum hoc ipsum in rebus suis scribendis Lucejo magnopere persuadere conabatur. Qui igitur Historiam scripturus sit, utram duorum posteriorum generum imaginem sequatur, sive id in Decades, sive in solos libros distinxerit, is recte, mea quidem sententia, suam scriptionem informare videbitur; tametsi, quod ad dictionem attinet, sic mihi Cæsaris facilitas, atque puritas probatur, ut nulla magis probari possit. Cum neque tamen desint [ne quid prætermeam, quod Historiam aliquid attingat] qui in hoc scribendi genere ex Virorum illustrium factis insignia tantum quædam sibi deligant, ac ea stylo persequantur angusto, neque uno id omnes modo; in quibus non valde Valerium Maximum contempserim, si habeam, qui in ejus Historia illum magis lingua, quam Patria possim Romanum agnoscere. Nam qui universam Historiam paucis perstringunt, ac quasi quædam per sua illam certa capita in Commentarium congerunt, modo ii Latini, modo compositi sint, quid eis ad imitandum desideretur amplius, non video. Atque hactenus, quod ad Historiam attinet. Præcipiendi autem ratio, & via quam multiplex, quam varia sit, quamque non unam in formam

cadat, pœne magis omnibus mirum est, quam ut quemquam fugiat. Nam sive sua sponte, sive per alios id faciant Præceptores, pœne jam tot viæ præcipiendi sunt, quot etiam præceptorum Scriptores numerantur. Continuo enim in his sunt, qui perpetua oratione utuntur; neque ii desunt, qui Dialogo, ac Oratione interpellata magis delectentur; multo vero ii plures sunt, qui in multa capita pro rerum multiplicium natura suam scriptionem distribuunt. Alii aliam sequuntur viam, atque rationem, prout cuique cum re suscepta suus ordo magis convenire visus est. In quibus quidem præcipiendi formis omnibus æque video probatissimos Auctores esse versatos; sed in perpetua, atque interpellata multo etiam probatiores. Horum autem utri nobiliores, non satis dijudicatur. Nam quod ad eos attinet, qui perpetua oratione præcepta sua tradunt, aut de re proposita disputant, majorem quamdam personæ gravitatem habere videntur, quam qui crebra interpellatione idem faciunt. Siquidem hi suam sententiam cum auctoritate persequuntur; cum illi contra sæpius validissimis argumentis vix alienam refellere possint: quo quoque altero modo [ut non levem interdum satietatem, quæ est in *inquit*, & *inquam* sæpius repetendo, istis condonem] longe, quam superiori, agitur verbosius: deinde vero, quia a se omnia proferre, non autem etiam ficte aliunde sumpsisse videntur. Quod quam factu facile sit, Cicero ipse declaravit, qui in suo Catone legendo dicere solebat, sibi non se, sed Catonem ipsum legere videri. Cicero in tribus de Oratore libris absolutissime de perfecto Oratore agit cum Quinto fratre, in quibus Crassum, Antonium, Catulum, & tres adolescentes Cottam, Sulpitium, & C. Julium loquentes inducit. Cum vero in Oratore ad Brutum horum omnium personam solus sustinet, eumdemque agit perfectum Oratorem, quam gravius id agat, atque cum majore dignitate, cuique est facile sentire. Si quis tamen secus sentiat, is audiat, quid Cicero ipse ad Leptam de hoc ipso testatus sit. Qui vero Dialogi morem, ac interpellatam orationem sequuntur, atque utriusque personæ sermonem disputando conjungunt, longe commodius, atque explicatius agere putantur. Nam non solum quid is sentiat, qui proponit, de quo disputetur, sed quasi quid is quoque, quicum id aga-

agatur, teneat, eo modo pernoscitur probe, & utraque sententia in medium adducta, atque acute utrinque disputata, quid verius sit, magis elucescit. Siquidem in perpetua oratione auditor facit, quasi qui ex adverso flumine, eodemque præcipite, aquam hauriat, cujus cursus incitatus, atque adversus calicem numquam implere permittit; sic in rapida, atque incitata oratione, quamvis multa cujusque modi rapiant aures, non omnia tamen auditor tenet, atque conservat. Ad hæc accedit, quod si quæ a nobis traduntur, aut secus [ut fieri sæpius solet] perceperit auditor; aut recte percepta, in eam sententiam non probarit satis; cum alterum ingenue fateatur, alterum etiam aperte argumentis infirmare conetur; aut ut nostra rectius percipiat, aut etiam ut suam corrigat sententiam, rationibus convincemus. Quod vero satietatem quandam objiciunt, quam id recte, non satis video; quæ perpetuæ potius orationis sit, quam interpellatæ. Siquidem satietati varietas in primis occurrit. At longiores sunt, quam satis est, qui Dialogo utuntur. Non hoc Dialogi tam est vitium, quam cæteræ dictionis, si orationis longitudinem efficit non verborum infinitus numerus, sed pusillus etiam supervacuus, & redundans. Quid vero? quod non uno modo in hoc versatur Scriptor? Nam aut is omnem in se disputationem suscipiens, tam fideliter adversarii partes, quam suas, fortiter disputando defendit; aut ipsum loquentem inducit, ab illo *inquit*, & *inquam* commodius declinans, utrique, suam partem suo more ut tueatur, libere permittens. Cujus quidem posterioris generis non unum item est genus. Aut enim, qui quæsivit aliquid, tamdiu tacet, quoad ab adversario plane conclusum sit; aut in rebus singulis utrique insistitur, ut, intellecto, quid quisque concedat, quid abnuat, facilius concludi, atque ad exitum suum perduci res possit. Uterque autem aut a se ipso, quicquid disputat, totum depromit; aut de alio quopiam acceptum quasi nuncium, atque interpretem agens refert. In quo illud animadvertendum est maxime, ne videlicet inepti simus; hoc est, ut eas personas loquentes faciamus, quæ ei rei, de qua verba fient, maxime conveniant. Ut si de amicitia sermo futurus sit, non is ei attribuatur viro, qui ex fabulis sumptus sit, aut etiam, qui non singulari aliqua floruerit amicitia. Neque item, qui de Senectute loquatur,

tur, recte adolescens inducetur. Quo
dum non caruere, qui gravissimarum
ctis personis, & fabulosis dare non du
cedit, quod ad Dialogi rationem spe
mis utamur, cum aut de moribus ag
rei inciderit disceptatio. Sane vero m
bus plures, qui hanc praecipiendi via
sr ipsis, idque aut in libros integros
capita constitutos minime inepte pr
rem rusticam docent: qui animalium
rum, stirpium, regionum, siderum
sunt persecuti: qui suas observationes
res, qui instituta, qui Leges sancti
mendarunt. Restat autem, ut tertio
caussam dicendam attinet, formam a
longe etiam brevius, quam res tant
sive ad Judices, sive in Senatu, sive
mus, quae constituendarum caussarum
pridem a multis est demonstratum. I
aut quando exordiendum sit; quo, a
dum; quo in partes caussa dividenda
jor argumentatio, quo debilior con
digrediamur, aut quousque id faciamus
quo denique hujus generis reliqua, si
locanda sint, pari ratione cum a
scripserunt, tum ab uno Cicerone o
tum. Quo vel uno longissimae orati
supersedebimus, ac quaedam tantum
hisce praeceptis remotiora, ac magi
co attingemus. Aut igitur primo,
gimus. Si magis respondemus, m
pte, si caussam nostram ad adversar
mus: ut si quis, exempli caussa,
suadeat; aut ... in Sena
peret amicitia
suam inform
quemadmo
pares; qu
dine
fr

Cæcilius
-le eum
m pro-
-ntum ,
-roloqua-
'n, eam-
-que ea ,
quodque
guntur;
um sunt
. *obscu-*
lanius ,
-remum
am in-
-detur.
n loco
d ea ,
dicen-
eſt :
: a-
itur.
n ex
Tro-
cum
de-
iant,
te ſa-
inı-

oponit.

nitio :

n autem *si quis ita numerat plura genera, ut alios g*
r, *aut graves, aut copiosos; alios tenues, aut subtil*
it *breves; alios eis interjectos, & tamquam medios*
t *&c.* Tametsi magis verus is est naturæ ordo, ut
nilitas primo in loco, mediocritas in secundo, in
io amplitudo ponatur. Quem ordinem item Cicero
vat in Oratore. Natura enim comparatum est, ut o
res magis ab initiis suis, ac quasi eundo ad suum
mum perveniant, quam continuo quasi montes na
tur, deinde ad colles, postea ad planitiem demitta
cum tamen retro quoque verso ordine fieri videamu
Cicero, cum agit de optimo genere Oratorum.
nim ait: *Ea igitur omnia in quo summa, erit Orat*
tissimus; in quo media, mediocris, in quo minima,
rimus. Gnatho Terentianus est parasitus: hic, cu
solenter gloriaretur cum sui ordinis quodam fam
confecto, se facile victum quærere, ac eo vent
set, ubi se jactaret coquis, piscatoribus, laniis,
ribus, & reliquis ejus generis hominibus gratissi
se, sic inquit:

Concurrunt læti mihi obviam cupedinarii, cæta
Coqui, fartores, piscatores, aucupes,
Quibus & re salva, & perdita profueram
sum sæpe:
Salutant, ad cœnam vocant, adventum g

in quorum postremo versu ordo magis postul
tur, ut diceret:

Salutant, adventum gratulantur, ad cœn

sed artem secutus diligentissimus Poeta, u
sonæ rationem adhibens, continuo secundo
nam posuit, quam utrumque eorum mire
bat. Proponit Cicero in Divinatione in V
a defendendo ad accusandum descenderit
intellexerint, quamobrem id faciat, & eos
raturos, & accusationem illam sibi poti
quam alii, om laturos: quam pro
postea exequi agit. Nam
loco propos primum
ad priorem te fact
stat. Nam dine
accusatio ndum
batum este

Item in secundo ejusdem operis libro statim hoc modo proponit :

Nunc te, Bacche, canam, nec non sylvestria tecum
Virgulta, & prolem tarde crescentis olivæ.

Deinde Bacchum invocat, cum sequitur :

Huc, pater o Lenæe, (tuis hæc omnia plena
Muneribus : tibi pampineo gravidus Autumno
Floret ager : spumat plenis vindemia labris)
Huc, pater o Lenæe, veni :

Postremo inde narrationem exorditur :

Principio arboribus varia est natura creandis.

Est tamen, ubi præludere aliquid illi quoque concessum est : quemadmodum Maro fecit in Æneidos suæ initio, qui propositioni quatuor carmina præcinit ; atque ita, ut ea etiam cum propositione conjunxerit, dicens :

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, & egressus sylvis, vicina coegi,
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis : at nunc horrentia Martis
Arma, virumque cano.

Et quæ sequuntur, quousque veniat ad invocationem, quam totidem versibus exequitur, dicens :

Musa mihi caussas memora, quo numine læso,
Quidve dolens Regina Deum, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantæ ne animis Cælestibus iræ?

Cui statim adjuncta est narratio, cujus initium hoc est:

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago.

Neque ego quemquam esse arbitror, qui Lucretium mihi temere objieiat : quem tamen ab invocatione exorsum esse passim legimus, hoc modo :

Æneadum genitrix, hominum, Divumque voluptas.

Nam aliud hujus initium adducit Varro, cum agit de lingua Latina ; id autem est tale :

Ætheris, & terræ genitabile quærere tempus.

Hoc tantum ille. Cætera adhuc desiderantur. Sed hoc distribuendi institutum in operis, ut dicebam, initio castissime custoditur, atque incorrupte conservatur : in medio autem, si quid usus veniat, certe non item. Eo enim in loco liberior instituendi ratio esse videtur ; quemadmodum Maro in VII. Æneidos facit, qui simul una

&

e invocat, & proponit; tametsi propositionem postea quoque ab invocatione sejungit; tertio narrat. Sic enim ait:

Nunc age, qui Reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam; & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu Vatem, tu, Diva, mone: dicam horrida bella,
Dicam acies; actosque animis in funera Reges,
Tyrrhenamque manum; totamque sub arma coactam
Hesperiam; major rerum mihi nascitur ordo;
Majus opus moveo. Rex arva Latinus, & Urbes
Jam senior longa placidas in pace regebat.

Et quæ sequuntur reliqua. Quo in loco a pura illa naturali instituendi ratione discessit. Id quod etiam efficit in decimo, cum ex universa Hetruria, quæ coegerit Æneas, auxilia est dicturus. Ait enim:

Pandite nunc Helicona Deæ, cantusque movete,
Quæ manus interea Thuscis comitetur ab oris
Æneam, armetque rates, pelagoque vehatur.

Quo in loco invocans nullam explicuit narrationem; quemadmodum supra: sed ea, quæ in invocatione indicabatur, contentus, rem ipsam aggreditur hoc modo:

Massicus ærata Princeps secat æquora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,

Et quæ sequuntur ad omnium copiarum plenam descriptionem. Pari item ratione facit, cum de apibus ait in quarto Georgicorum. Sic enim ait:

Quis Deus hunc, Musæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cœpit?

Quæ invocationis loco dicta possunt videri. Sequitur autem rem ipsam sic agens:

Pastor Aristæus fugiens Peneja Tempe.

Et reliqua ad operis finem. Pari item ratione agit in X. cum Turni ingentia facta est dicturus: ubi Musam rogat, ut sibi tantas res canenti feliciter adsit. Sic enim ait:

Vos, o Calliope, precor aspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco,
Et mecum ingentes oras evolvite belli.
Et meministis enim Divæ, & memorare potestis.

Dein-

Deinde ſic aggreditur :

Turris erat vaſto ſuſpectu , & pontibus altis.

Et quæ ſequuntur. Ut in difficillimis rebus explicandis, quibuſque Deo ſit opus, etiam in medio opere liceat ejus opem invocare : ut item efficit in ſexto. Nam cum illi inferna, & nulli explorata, ac cognita deſcribenda eſſent loca, quaſi veniam ab illorum locorum Diis invocat, ut ſibi liceat, quæ de inferis audierit, ea ſuis verſibus explicare. Verſus autem ii ſunt :

Dii, quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes,
Et Chaos, & Phlegeton, & loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui ; ſit numine veſtro
Pandere res alta terra, & caligine merſas.

Quod Sannazarius & acute vidit, & optime eſt imitatus in ſecundo libro de Virginis partu. Nam cum ad Christi ortum perveniſſet, rei magnitudine [quid enim majus, aut etiam tantum?] ductus, ſic Muſarum opem implorat :

Nunc age, Caſtaliis quæ numquam audita ſub antris,
Muſarumve choris celebrata, aut cognita Phœbo,
Expediam. Vos, ſecretos per devia colles,
Cœlicolæ, vos, ſi merui, monſtrate receſſus
Intactos. Ventum ad cunas, & gaudia Cœli,
Mirandoſque ortus, & tecta ſonantia ſacro
Vagitu. Stat ferre pedem, qua nulla priorum
Obvia ſint oculis Vatum veſtigia noſtris.

Sed ſive naturam, ſive artem in conſtituendo ſequaris, illud tibi etiam atque etiam diligenter videndum erit, ut ei rei, qua de agatur, diligentem rationem adhibeas, eique uni in primis obtemperes. Reliquum autem eſt, ut locutionis formam perſequamur ad imitandum, quo uno perfecto, totius imitationis fabricam a nobis habebis abſolutam.

BARTHOLOMÆI RICCII

DE IMITATIONE.

AD ALPHONSUM ATESTIUM PRINCIPEM, LIBER TERTIUS.

TSi scio, me, qui de imitatione scribam, hoc loco, quem sequar imitando, habere neminem, qui ex distributionis meæ tertia parte librum separatim mihi conficiam, cum hæc quoque pars reliquas duas partes continenter qui, ac conjuncte concludi magis deberet; ne tamen ber, si hæc quoque tertia pars accessisset, justa magni- idine longior excrevisset, locutionem ab inventione, & ispositione sejunxi; tametsi ea locutionis quoque aucto- tas, isque usus est in dicendo, ut non dubitem, quin la, quod ei amplius attribuerim, facile suum defendat, que tueatur, meamque hanc instituendorum librorum itionem etiam paulo liberiorem pari sit ratione compro- itura. Sane inventio rerum omnium in dicendo, ut et- m/in agendo, est princeps: neque dispositio nullam ex io ordine orationi ipsi venustatem, atque decus affert. t ea una locutionis vis, atque virtus est, ut, si nulla lsit, quicquid prudentissime invenias, quicquid in suum dinem optime constituas, quasi frustra utrumque effi- re videaris: sin autem rudis, atque infans, nec quæ a dignitate constet; plurimum de utroque ut detraha- ir, necesse sit, in ea autem ipsa, qua nunc de agitur iitatione, quantum hæc etiam valeat, quantumque incipatus obtineat, id facile declarat, quod cum imita- ri maxime providendum sit, ne aliena magis surripe- , quam imitari videatur, id illi in primis hæc loquen- virtus optime & providere, & cavere potest. Sic enim ec apte, sic belle, sic recte, quicquid vult, in alienam ciem transfert, atque convertit, ut quæ prima fuerit,

nulla sentiatur: ac quemadmodum apes, quæ flosculos, herbulas, ac quicquid imbiberint roris, in suum novum corpus ita conficiunt, ut nihil eorum existat ex pristina aut forma, aut materia; sic hæc nobis alienas virtutes, atque sententias ita suo studio, suaque arte conficit, atque condit suaviter, ut pristinæ formæ nihil agnoscatur, nostrumque id fiat maxime, quod ea nobis apte compararit, atque construxerit; ut omnibus hisce de caussis tertius hic de locutione liber ex secundo sine ulla justa accusatione nasci potuerit. Sed quoniam locutio non a nobis, verum tota, ut est aliena, aliunde est petenda, ac multæ res quotidie reperiuntur, atque adeo assidue reperientur, quæ nomine carent Latino; ac etiam multo plures illæ sunt, quæ novum nomen nactæ, veteri aut prorsus amisso, aut saltem nobis ignorato; utrum novis rebus a nobis recte fieri possit nomen Latinum, aut novis nominibus pro Latinis uti possimus; aut si neutrum, permittitur, quid tum agendum sit, cum earum usus veniat, prius est dicendum: deinde locutionem ipsam planius absolvemus. Ac, quod ad res novas Latino nomine appellandas attinet, sane multi non desunt, neque ii imperitissimi viri, qui Ciceronis auctoritate id sibi licere magnopere contendunt; qui in principio tertii libri de Finibus bonorum, & malorum sic in hanc ait sententiam: *Stoicorum autem non ignoras quam sit subtile, vel spinosum potius disserendi genus, idque cum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam verba parienda sunt, imponendaque novis rebus nomina.* Quod vero ad res veteres [quoniam una, eademque plaga utrumque adversarium conficere volumus] quarum nullum sit, aut non extet nomen Latinum, si qui id quoque audeant, quo præsenti appellantur, eas nominare tanquam Latino, quoniam Horatius dixerit:

Ego, cur acquirere pauca,
Si possum invideor? cum lingua Catonis, & Enni
Sermonem patrium ditaverit, & nova rerum
Nomina protulerit? Licuit, semperque licebit
Signatum præsente nota producere nomen.

Ac etiam paulo inferius, ubi ex rerum omnium vicissitudine verborum etiam renovationem affirmat, ait:

Multa renascentur, quæ jam cecidere, cadentque,

Quæ

Quæ nunc sunt in honore, vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi.

Pari omnes, eoque maximo versantur in errore. Nam cum ita Cicero, & Horatius sentiant, & rectissime sentiant, id Latinis suis [quod miror tantos Viros non vidisse] quibuscum agebant, tantum concedebant. Neque enim Cicero volebat novæ rei Græcæ Latinus, aut contra Latinæ Græcus nomen faceret non suum. Quemadmodum hoc nostro tempore neque Italus Gallis vocem ullam creare potest Gallicam, neque contra Gallus Italis, quæ sit Itala; neque utrisque Hispanus, quæ sit cujusque; sic neque Latinis aut Italus, aut Gallus, aut Hispanus vocem ullam parere potest, quæ Latina sit. Nam, si ita fiat, jampridem omnes linguas Latina lingua in se recepisset. *Cavedonem* vulgo rem novam Italus appellat, item *staffam*, *stampam*, *bombardam*, & cætera ejus generis infinita. Fac hæc Italo liceat, cum ei usus veniat, parvo quodam accentu ad vocis sonitum addito, quasi Latina usurpare, ac Latinis adsciscere: fac idem cæteris nationibus in suis novis rebus permittatur; non vereor, quin videas, quam brevi Latinus sermo a se se totus desciscere cogatur; omnia omnium statim fieri, pauciora Latini sermonis agnosci, necesse sit: multo vero etiam magis, si, quæ nostræ germanæ sunt voces, [ut de nostris nunc tantum agam] eas nos ad Latinam rationem proferre conemur: ut possibile, impossibile, gratitudo, ingratitudo, liberum arbitrium, devotus pro religioso, defectus pro culpa, instabilitas, superfluum, superfluitas, & quæ in instrumentis, in fructibus, in herbis, arboribus, navigiis, avibus, vestibus, coloribus, & cæteris ejus generis sunt innumerabilia. At hoc Latini ipsi palam factitarunt etiam in alienis vocibus. Siquidem Cæsarem [ut Græca nunc omittam quam plurima, quæ trita facta sunt Latina] multis Gallicis verbis Latinam Civitatem donasse, nulli dubium est. Maronem autem & Gaza, & Gesa, & Mapalia in Latium tantum aut maris, aut terræ spatium transtulisse, pari constat ratione; ita cæteri in cæteris, ut cuique usu veniebat, facere nihil dubitarunt. Id quod etiam egregie Latina oratione prædito, quique ejus Civitate plane donatus sit, ad eum modum licere existimandum est. Quasi vero non infinitæ sint res, quas alii agere liceat, alii autem minime. Certe

te quempiam in ſuam domum ad ſe liberaliter accipere cuique permiſſum eſt; in alienam, id ſi facere velit, non ita. Sic Princeps, cui libeat, Civitatem ſuam donare poterit, alienam non poterit. Cæſar, Maro, quique reliqui alienas voces Romanis adſciverunt, in ſuam ii domum, in ſuam Civitatem illas receperunt; nos autem, qui jampridem facti ſumus alieniſſimi, qua id ratione facere audebimus? At Latinæ orationis Cives facti ſumus. Eſto. Num propterea in eam alios recipere ipſi poterimus? Certe ſuffragii ferendi jus novo homini concedetur, donandæ autem Civitatis non ita. Præterea cur, ſi ita eſt, tot optimi Cives, atque adeo principes Latinæ Civitatis nullum verbum temere in ſuam Civitatem admittere ſunt auſi? Navagerius, Bembus, Sadoletus, Romulus, Bonamicus, totus denique Senatus Latinus iis vocibus Latine agentes utuntur, quas uſus, & conſuetudo majorum eis reliquit, nullam novam ii ad iſtam rationem admiſcentes. Quid igitur tuus iſte Civis Latinus aget in iis utriſque rebus appellandis, ſi alteris prorſus Latinum nomen adimis, alteris noſtrum non concedis? Is in re nova appellanda primum quæret, ſi quid ſimile apud majores fuerit, cujus nomen huic novæ accommodari poſſit; ut in *bombarda*, quæ cum apud nos ſit pæne idem, quod apud majores fuit tormentum militare, tormenti nomine eam appellare non dubitabit; item in horologio, ſi minime hac noſtra contentus ſit voce, ad Solarium, quæ veterum fuit, facile confugiet; ita in *battezzare*, initiari; in *ſcomunicare*, ſacris interdicere; *in bombardar' una terra*, verberare Urbem: quæ omnia veteres in ſimili uſurparunt. Si vero a majoribus id ei defuerit præſidii, tum rei circumſcriptio præſto aderit; periphraſis nuſquam deerit: ut, ſi illi *cavedonem* ſit dicendum, eum ita explicabit, tripodem focularem, quo utimur ad ligna ſuſtinenda: ſi *ſtaffam*, inſtrumentum, quo pedes ſuſtinet eques: ſi *campanam*, vas æneum altiſſimo in loco poſitum, cujus creberrimis ictibus aliquid longinquis ſignificatur: ſi *ſtampam*, artem deſcribendi publicam. In re vero veteri, quæ longe nomine alio nunc vocetur, appellanda, ut *la vanga*, *o paletto*, *la macchia*, *il cocchio*, *il feltrone*, *il ſonar la Predica*, *contrabandiero*, & reliqua ejus generis innumerabilia, meus primum diligenter inveſtigabit, ſi Latinum nomen alicunde poſſit erue-

[illegible] trum. [illegible]

[illegible] a: pura [illegible] ncs angeule [illegible] beras. [illegible] pieza [illegible] concierta. [illegible]

que qui se in choreis agat, si ad soni numerum pedem tantum moveat, non item totius corporis motum, ac quiddam etiam de suo decenter addat, elegans saltator habebitur. Postremo autem qui panno involutus sit bene crasso, satis ille quidem aut ad frigus pellendum, aut ad calorem arcendum habebit adjumenti; ad ornatum autem, quem omnium maxime quærimus, nisi vestiendi ars diligens accesserit, nihil habebit omnino. Sic in Latina oratione minime satis est, Latina si sint verba, ac certa inter se ratione conjuncta; majus adhuc quiddam restat; id autem est, cum oratio suis luminibus, suisque virtutibus omnibus distinguitur, atque ornatur. Sed ut aliud esse Grammatice loqui, aliud splendide dicebamus; sic nunc in splendida oratione aliam alia esse probatiorem ostendemus. Ac, ne ego nunc tibi ætates commisceam, ac Terentii quasi horridioris nescio quid antiquitatis retinere; Antonii, atque Crassi paulo cultiorem factam esse; Ciceronis autem ætatem omnia lumina, omnes virtutes eloquentiæ effudisse comprobem; unam tantum sumam, neque eam etiam optimam; quin etiam a viris discedam licet; atque in altero sexu id tibi exequar. Non suæ igitur ætatis cæteris primariis fœminis Corneliam, & Læliam splendidius locutas esse, Cicero testatum reliquit? quarum etiam altera Gracchorum filiorum institutioni plurimum profuit, altera filias Mutias, & Licinias neptes longe effecit elegantiores. Sed Dii facerent, ut non ita esset, ac omnes eo modo homines loquerentur, quo boni faciunt; neque hic alio, ille alio Latina abusus esset oratione. Nulla enim nunc opus esset in loquendo imitatione. Omnes enim eo modo loqueremur optime. Hanc igitur, quam nos hoc loco probatiorem quærimus locutionis formam, ex una probatissimorum Auctorum lectione assidua maxime conficiemus. Nam ut pessime ii semper agunt, qui a pessimis nunquam discedunt Auctoribus; sic illi, qui in bonis habitant, nonnunquam optime; hi autem, qui sunt probatissimi Auctores, in quibus legendis, ac versandis hanc dicendi formam, quę omnium judicio maxime probetur, nobis ipsi comparemus, ii procul dubio sunt, qui Ciceronis ætate floruerunt. Sed cum ea tota ætas plane Latine, atque eleganter locuta sit, unus tamen Cicero omnium elegantissime est locutus. Pure quidem alii, quod est in maxima lau-

laudis parte ponendum, presse alii, ac prope una in brevitate divini extitere; sed unus Cicero laudem omnium, ac virtutes in se transtulit omnes. Pure hic, in loco, nec multis, cum res postulat, agit; in uno autem illo illustrandæ orationis genere Deus est. Verborum delectum eloquentiæ originem Cæsar esse dicebat. Atqui alii semper aliquid habent, quod aut prorsus damnetur, aut saltem æque non probetur; vetustatem alii nimis dedita opera consectantur; in agrestibus, ac parum cultis se se alii magis oblectant; alii alio vitio laborant; unus Cicero tantum abest, ut quicquam tale in se admiserit, ut messem illam nobis, atque verborum omnium copiam omnem perpurgarit; qui nihil in sermonem, quod non Romanum oleret, quod ab ætatis suæ cultu, atque dignitate quicquam abhorreret, quod omni denique splendore non eluceret, prorsus intertexuit. Huc id accedit, quod hic solus, quam cæteri omnes simul una, plura conscripsit volumina; unde etiam nobis major copia suppeditari possit ad dicendum. Neque illi quicquam audiendi sunt, qui continuo objiciunt, Ciceronem non omnia attigisse; multa ex iis etiam, quæ scripsit, desiderari. Quare, a cæteris quoque hanc nobis locutionem petendam esse, satis inepte garriunt. Nam etsi ita est, ut de rebus omnibus Cicero non scripserit, ac ex eis etiam, quæ scripserit, voluminibus temporum iniquitate complura desiderentur, certe qui in eis, quæ extant, quæque leguntur, optime versatus erit, quique ejus dictionis formas probe, ac fideliter perceptas habebit, is eas ad quicquid volet commodissime transferre poterit. Siquidem ceram imitatur oratio, quæ, quo eam ad quasque formas confingendas deflexeris, facillime consequetur. Nollem hoc loco ineptus videri, qui summum Virum, principem, ac patrem eloquentiæ rei comparem abjectissimæ; sed parvis tamen, atque infimis maxima, atque nobilissima interdum recte conferri solent. Mihi, inquam, Ciceronis oratio cum locupletissimi sutoris taberna rectissime comparari posse videtur. Nam quemadmodum in ea omnium pedum, omnium formarum aptissima sunt calceamenta; sic ad omnes res oratione apte convestiendas locutio, atque dicendi formæ omnes ab uno Cicerone facile sumi poterunt. Neque enim dubitandum est, quin Cicero, si Historiam, si de re rustica co-

piosius, quam fecit, si item de cæteris rebus scripsisset; æque in iis omnibus scribendis satisfecisset, atque in iis, quas luculentissimo stylo complexus est, plane satisfecit. Quasi vero, quia Apelles non omnium rerum formas penicillo suo sit persecutus, ideo etiam, qui ad ejus imaginem optime fingat, is artem suam nisi ad eas formas, quas Apelles pinxit, accommodare possit. Aut qui in Oceano natare didicerit, non is item in cæteris aquis, cum usus veniat, id facile faciat. Ab hoc igitur uno Cicerone ut nusquam discedamus, ut in hoc hæreamus, atque perpetuo habitemus, meum est consilium. Si quis tamen in Historia aut Cæsaris puritate, aut Sallustii brevitate magis delectetur, id per me quidem sequi illi facillime licebit. Sed universæ locutionis dicendi studiosis sese duplex offert usus, & utilitas. Altera ex eo, quod non unam, atque eandem loquendi rationem esse dicebamus, ut qui Historiam scribat, si Cæsaris puritatem sequatur, Livii candorem, aut etiam Sallustii brevitatem parvi faciens; aut, cæteris omnibus posthabitis Scriptoribus, unius Ciceronis sese locutioni addixerit. Altera ex eo, quod hæc sua mutatione, addendo, detrahendo, omnem loquendi usum complexa est. De superiore quid sentiam, aut cujus Scriptoris locutionem magis probem, satis arbitror paulo ante, & passim multis aliis in locis a me esse demonstratum; nunc autem de posterioris usu, atque utilitate restat, ut copiosius dicatur. Quoniam igitur hæc animi indicium est, atque una hac potissimum quid velimus, quid non, cæteris aperimus, atque eloquimur palam; necesse est, ut jampridem nihil dici possit, quod millies non sit dictum prius. Qui igitur eadem sensa cum aliis sine justa reprehensione, quin etiam nostra cum aliqua laude proferamus, locus postulat, ut pluribus videamus; id, quod etiam polliciti sumus, cum de inventione, atque dispositione agebatur. Aut igitur quæ sunt ab alio dicta, nobis uti ab eo sunt dicta, integre, aut aliqua facta mutatione, aut addendo, aut detrahendo, proferenda sunt omnino. Ex iis autem, quæ integra manent, sunt proverbia, dicta, sententiæ, definitiones, & ejus generis cætera: ut si quis merces eo advexerit, ubi maxima earum rerum sit utilitas, alius eum hoc proverbio stultitiæ notet: *Noctuas Athenas*. Aut, si qui neget magnum in rem vilem sumptum se facturum, illud apte

& facete usurpet: *Unum pœnitere tanti non emo*. Aut, cum Vir probus significabitur, si quis dixerit: *Dignus est, quicum in tenebris mices*. Aut, cum nimis largum intra beneficentiæ leges retinendum esse, hoc quispiam modo argute præcipiat: *Largitio fundum non habet*. Quæ omnia, & quæ sunt hujus generis reliqua innumerabilia, quoniam vulgo facta sunt communia, quo primum ab eo sunt accepta, eo modo sunt perpetuo ab omnibus communiter usurpanda. Dicta vero, sive ridicula, sive joci, sive quoquo nomine alio appellentur magis, & hæc eo modo proferri solent integre, quomodo sunt a suis Auctoribus prolata; ut cum novum hominem in consessum amplissimum, ac eo loco minime dignum, sed, ut fit, Principum vitio ascitum, locum sibi quærentem, quis ad hunc modum facete mordeat: *Te equidem reciperem, nisi anguste sederem*. Item, si quem se nimis jactantem in agendo notaremus hoc modo: *Quis loquitur e lintre?* Item, si quis in furacem servum illud amphibolon usurpet: *Solus est, cui domi nihil est nec obsignatum, nec occlusum*. Ita in male olentem, *Circumventus sum*, si quis dixerit: si vero plures adsint: *Circumventi sumus*. Ita illud in adulterum, qui in facto deprehensus sit, cum quis interrogaret, quid videretur? quis responderet: *tardus*. Ita, cum parem gratiam nos promittimus relaturos, eo modo: *Ut sementem feceris, ita metes*. Sententiæ quoque iis ipsis verbis, eo ipso integro conservato ordine, quo prius constructæ sunt, recte proferuntur; ut Cicero illud Terentii protulit:

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Item illud Ennii:

Homo, qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit,
Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit.

Neque id non ita:

O Tite, si quid ego adjuto, curamve levasso,
Quæ nunc te coquit, & versat sub pectore fixa,
Ecquid erit præmi?

& in cæteris ad hunc modum omnibus. Definitio sententiam sequitur, ut illud: *Jus naturæ, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis affert, ut religionem, pietatem, gratiam, vendicationem, veritatem*. Ita: *Jus Civile est æquitas constituta iis, qui ejusdem sunt Civitatis ad*

res

res suas obtinendas. Ita: *Justitia est habitus animi communi utilitati conservata, suam cuique tribuens dignitatem*. Quas omnes, & harum etiam similes cæteras definitiones si quis integras usurpet, non faciet inepte; si tamen aliquid de suo addat, aut etiam totam eandem a se confecerit, modo a definitionis natura, & lege non discedat definiendo, æque ei facere licebit; ut Cicero in Justitia fecit definienda, qui aliis verbis, atque est supra adductum, sic eam definivit:

Justitia est affectio animi suum cuique tribuens, & societatem conjunctionis humanæ munifice tuens.

Item aliis eam definiens dixit, qui ad Herennium scribit, cum ait:

Justitia est æquitas jus unicuique tribuens pro dignitate cujusque.

Ut non addam multa alia, quibus aut describitur, aut significatur hæc virtus non uno modo. Quin etiam in sententiis quoque aliquid & addi, & commutari, modo remaneat sententia, permitti videtur: ut si quis illud Platonis, *Principem Civium benevolentia, non armis septum esse oportet*, ad hunc modum quasi suum id efficiens, dicat: *Næ illi maxime tuti sunt Principes, qui magis suorum Civium benevolentia, quam armis septi sunt*: Quemadmodum etiam Cicero facit in Terentio paulo etiam liberius. Ille enim ait:

Non Apollinis magis verum, atque hoc, responsum est.

Cicero autem sic:

Hæc ex oraculo Apollinis Pythii editâ tibi puta; nihil potest esse verius.

Eam autem ejusdem Terentii non solum commutavit, sed etiam ad imitationis formam optime tractavit. Ille enim ait:

Malo coactus qui suum officium facit, dum id rescitum iri credit, tantisper cavet; si sperat fore clam, rursum ad ingenium redit.

Cicero autem sic:

Quoad metueres, omnia te promissurum; simul ac timere desisses, similem te futurum tui. Sed quoniam casu, quod artis fuerat, in ipsam commutandi rationem incidimus, quæ propositionis nostræ pars erat altera, eam pergam absolvere. Aut igitur, quod ipsi eloquimur alienum, id nobis erit omnino incognitum: aut etiam sæpius perle-

ctum.

ctum. Si prorsus ignorabimus; & iis verbis, & eo ordine, quo alius protulerit prius, numquam a nobis proferetur; sin autem in eorum vestigia omnino dicendo incurremus, magnum tum orationis nostræ testimonium habere poterimus, eam minime esse contemnendam, quæ eadem sit optimorum. Si vero in perspecto versabimur, nos una hæc multiplex commutandæ orationis ratio prorsus ab omni furti accusatione liberabit. Quam viam C. Carbonem tenuisse, Cicero scriptum reliquit. Siquidem hic, cum se exerceret ad dicendum, quod ex probatissimo aliquo aut Poeta, aut Oratore memoria comprehendere posset, idem suo modo exprimere, atque proferre conabatur. Videbat scilicet industrius Orator hanc exercitationem maxime ad dicendi copiam pertinere. Neque mihi nunc L. Crassi quantacunque auctoritas sit, hoc unquam eripiet, ut quod a bonis omnibus fieri videam, illi concedam, turpe esse ad imitandum; cum Cicero quoque ille ipse, qui sub Crassi persona ea improbare simulabat & aliter senserit, & fecerit semper. Hoc igitur jus acquirendæ alienæ sententiæ possessionem æquam commutatione, additione, detractione facile consequemur. Commutandi autem genus est duplex; unum ordinis; verborum alterum. Cum autem nunc ordinis dico, intelligo tantum ordinem iisdem manentibus verbis in aliam faciem redactum. Hujus autem commutandi ordinis ratio triplex est. Una, cum dicitur retro, ac quasi sursum versus idem, quod directe dictum prius offenderis; altera, cum intercise; tertia, cum verba omnia, & cola ipsa tuo arbitratu permiscentur. Cum retro ordine, ut si id Terentii, *Salvum te advenire, Demea, gaudemus*, quispiam sic faciat mutando: *Gaudemus, Demea, advenire te salvum*. Item illud: *Numquam rem facies: abi, nescis inescare homines, Sannio:* si sic item commutetur; *Sannio homines inescare nescis, abi, facies rem numquam*: quemadmodum ipsi paulo superius dedita fecimus opera, qui in hac commutatione distribuenda ex ipso Cicerone locum pœne integrum retro ordine per singula verba remenso transtulimus. Intercise autem permutare tum intelligo, cum periodus inciditur, ac oratio per cola ipsa in ordinem alium componitur, ac ipse ambitus, partibus integris commutatis, in alium orbem, atque in quadrum nostrum concinnius digeritur;

ut

ut illud Ciceronis in Oratore: *Cur*
cere semper pulchrius fuit? hominumq
pulis domus floruerunt? ad dicendu
adjuvet in eo juventutem vituperetur
tur sic: *ad dicendum si quis acuat,*
ventutem, vituperabitur? Cur igitur
per pulchrius fuit? hominumque clari
mus floruerunt? Ad hunc autem m
psum convertit. Ait enim in Eunu
na: *Sola sum; habeo hic neminem,*
cognatum. In Adelphis autem hoc
versionem, ubi ait: *Neminem habeo;*
tem hic non adest. Sed aptissime Ci
versionis tum usus est, cum id Gra
tit. Nam cum ille diceret: *Abesse n*
hominis sit, probos improbare, qui i
autem sic: *Quin ejusdem hominis*
bet, probos improbare. Aptissima est
facta commutatio. Meus autem Fla
tendi rationem tum egregie perfecu
sua paraphrasi: *Dum perpetuo cuncta*
commeant, rerum generatio, & interi
& quasi orbem quendam. Ex terra a
re nascitur aer, ex aere ignis: & d
aer, ex aere oritur humor, ex hum
Cicero eadem retro verso ordine
tulerat. *Nam ex terra aqua, ex aqua*
Deinde retrorsum vicissim. *Ex ether*
aqua terra infima; sic naturis his
fluunt, sursum deorsum, ultro citro
di partium conjunctio continetur.
tandi genus est, cum eisdem v
ordine conservato, ne... coloru
sed cum nos novu... ...run
nem: ut si quis ...
mittimur ipsi; ...
tur facile pos...
mutans sic ...
pse...

cte respondebis. Sed nullus finis erit, si pergo reliqua quæ in universa Latini sermonis locutione ad hunc mo dum commutari possunt. Nulla enim vox tam propri est, cui soli proprietatis suæ jus totum attribuatur: figu ratis autem longe locupletior est varietas. Terentius i proprio sic commutavit. Ait enim:

Atque itidem fallas, ut ab illis fallimur.

Quam proprie dictum sit vides. Iterum alibi ait: *Hiscine tu, amabo, non contra insidiabere?* in propriis nun facta est commutatio.

Proprio autem figuratum subjecit eo in loco. Nam cun dixisset: *Id vero serio triumpho*; paulo post subdidit:

Quod mihi puto palmarium.

Ita Maro in ipso Terentio; qui cum dixisset,

Non adeo inhumano ingenio sum, Chærea.

Figurate commutavit hoc modo:

Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.

Hactenus de commutatione tantum. Nunc vero simul & de additione, & detractione copiosius agetur: tametsi in hunc quoque locum omnium orationem concludam necesse est; si, quotquot occurrerint, exempla conabor adscribere. Nihil enim est in omni oratione dictum, quod in horum genere aliquo dictum, ac comprehensum non sit: ut illud Virgilii:

Namque manus inter, mœstorumque ora parentum
Ecce levis summo de vertice visus Juli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

Quam rem eandem magna facta & commutatione, & additis non paucis, Maro ipse persequitur in septimo, cum ait:

Præterea castis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem astat Lavinia Virgo,
Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalesque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.

Res eadem est in portento, locutione autem admodum [illegible] aucta. Variatio in iis est [ut nunc loco- [illegible]m, officii, ac cæterarum rerum varieta- [illegible] pro *lambere flamma comas*, dixerit, &

& longis comprehendere crinibus ignem; ubi pro *lambere*, *comprehendere*; pro *comas*, *crinibus* positum vides. Item pro *ecce*, quæ particula repentini, ac novi semper aliquid afferre solet, *nefas* reposuerit, sed multo plura sunt addita; ut illa omnia:

Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalesque accensa comas, accensa coronam,
Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.

Item illud:

Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?
Quove tenetis iter?

Quod idem egit alibi variando, addendo, cum ait:

Et procul e tumulo, juvenes, quæ caussa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit:
Qui genus? unde domo? pacem ne huc fertis, an arma?

In quo quoque exemplo quid commutatum, quid additum sit, facile apparet. Convivii hic item apparationem primum paucis perstrinxit in tertio Æneidos; ea autem hæc sunt:

Tum littore curvo
Extruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.

In septimo autem rem eamdem pluribus expressit, atque ornavit cum variando, tum addendo, cum dixit:

Æneas, primique duces, & pulcher Julus
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ,
Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subjiciunt epulis (sic Juppiter ipse monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.

Idem facit in equo Trojano describendo, cum ait:

Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete costas.

Item paulo post sic ait:

Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, Cœloque educere jussit.

Detractio autem erit, si loco exempla commutentur, ut, quæ primo dicta sunt, secundo si dicantur in loco. Ille autem, quisquis is fuit, sive is etiam Maro non fuerit, se ipsum tribus hisce coloribus variando, addendo, detrahendo optime commutabat; sive cum sui imaginem ex aqua multis modis, atque non omnibus inepte exprimebat; sive cum idem pervarie effecit in glacie currum su-

[illegible]

Ubi ego [illegible] *quaeram?*

[illegible]

[illegible] *ingentem* [illegible]

Ubi ego scelerosum inveniam? aut ubi quaeram?

Id vero [illegible] commutatu[m] [illegible] est, cum ait

Non [illegible] *ornatam, ita uti quae*

Nulla mala re expolitam muliebri;

Capillus passus, prolixus, circum

Rejectus negligenter.

Quam item pulchritudinem sic descri[bit] [illegible] paucis [illegible], [illegible] addantur, ac varientur pauci[s] [illegible] cum ait

[illegible] *magis dic*[illegible]

[illegible]

[illegible] ab auditoribus

[illegible] commutatione facta, idem

[illegible] hoc modo

[illegible]

Quibus omnibus in locis eandem cogitandi diligentiam, sed non iisdem verbis Ciceronem significasse, planius constare non potest. Primum enim *sæpe*, *&* *multum* dixit. Secundo autem una voce duas complectitur, quæ est *sæpenumero*. Tertio rediens ad eumdem numerum adverbiorum ait: *diu multumque*. Postremo *multumque & diu* dupliciter conjunxit. Illud item ad hunc modum multifariam protulit in libris Oratoriis. Primum cum ait: *Deinde esse omnem orationem, ut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum, aut de re certis in personis, ac temporibus locata.* Secundo item in loco sic: *Duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versatur; unum infinitum, alterum certum.* Tertio item rem eandem alio modo peragit, cum dicit: *Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera; quorum alterum finitum temporibus, & personis, controversiam, caussam appello; alterum infinitum nullis neque personis, neque temporibus notatum, propositum voco.* Postremo cum ait: *Hæc igitur quæstio a propriis personis, & temporibus ad universi generis orationem traducta appellatur Thesis.* Quibus in locis una tantum de re agi, idque perquam varie, neminem arbitror non videre. Illud item in iisdem libris dicendo variavit sæpius. Id item hoc modo: *In utraque autem re quicquid in controversiam veniat, in eo quæri solere; aut factum ne sit; aut, si est factum, quale sit; aut quo etiam nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, recte ne factum esse videatur:*

Quod ipsum secundo agit his verbis:

Nam quicquid est, quod in controversia, aut in contentione versetur, in eo, aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. Tertio autem sic: *Omnis res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controversiam, aut facti, aut nominis, aut actionis continet quæstionem.*

Ita in libris de Officiis bis eandem exequitur sententiam; neque minus splendide, quam etiam varie. Sic enim ait: *Idque suis commodis, non honestate metitur: hic si sibi ipse consentiat, & non interdum naturæ bonitate vincatur, fit, ut neque amicitiam colere possit, nec justitiam, nec liberalitatem.* Item autem dixit: *Qui autem omnia metiuntur emolumentis, & commodis, neque ea volunt præponderari honestate, hi solent in deliberando honestum cum eo, quod utile putant, comparare: boni viri non solent.*

Re hic eadem ubique idem est, dictione autem omnino alius.

Ter item illud ad hanc commutandi rationem, bis ad Trebatium, semel autem ad Curionem quam aptissime variavit. Ita enim ait ad Trebatium: *Ego enim desiderium tui spe tuorum commodorum consolabor; sin ista sunt inaniora, recipe te ad nos.* Item ad eumdem: *Sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi esse solatium, quare facilius possim pati te esse sine nobis, si tibi id esse emolumento sentiam, sin autem id non est, nihil duobus nobis est stultius; me, qui te non Romam attraham; te, qui non huc advoles.* Eadem est sententia: multa tamen commutantur, complura etiam adduntur, ad pleniorem membri absolutionem. Sed neque tertio minus varie hoc ipsum agit ad Curionem, sic inquiens: *Ego te absuisse tamdiu a nobis & doleo, quod carui fructu jucundissimae consuetudinis tuae; & laetor, quod absens omnia cum maxima dignitate tua es consecutus; quodque in omnibus tuis rebus meis optatis fortuna responderit.* Qui tertius locus non tam re idem est cum superioribus, quam oratione, eaque persplendida omnino alius. Illo vero nihil venustius, nihil magis commode est dictum: cum iste ipse bis in reddenda pecunia, & referenda gratia perurbane jocatur, dicens: *Quamquam dissimilis est pecuniae debitio, & gratiae. Nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddit; qui autem debet, is retinet alienum: gratiam autem & qui refert, habet; & qui habet in eo ipso, quod habet, refert.* Item autem cum agit de Officiis, hoc ipsum repetit hoc modo: *Commode autem quicumque dixit, pecuniam qui habeat, non reddidisse; & qui reddiderit, non habere: gratiam autem & qui reddiderit habere; & qui habeat, retulisse.* Ecquid aptius, quid coloratius alio, itemque alio modo potuit dici? Non ita ver floribus prata variat eadem, ut hic rem eandem oratione, atque verbis varie pertractans illustrat. In consolando autem neque id semel usurpat, quod est ad Atticum: *Sed ad haec omnia una consolatio est, quod ea conditione nati sumus, ut nihil, quod homini accidere possit, recusare debeamus.* Item ad Titium agit, sed multo id copiosius, multoque magis splendide, cum ait: *Est autem consolatio pervulgata quidem illa maxime, quam semper in ore, atque in animo habere debemus; homi-*

mines nos ut esse meminerimus ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ proposita sit vita nostra. Satis hactenus fortasse factum esse potuit ei rationi, quæ ad commutandam orationem ex ipsa imitandi facultate constituta est; non ab re tamen esse sum ratus, si id quoque ex iis, qui nostræ sunt ætatis, longe etiam planius comprobassem. Siquidem recentiorum exemplis, quam etiam majorum quodammodo facilius hoc, quo de agimus, sentiri, ac percipi solet. Ac quoniam, si ex omnibus Scriptoribus, qui plane Latine scribunt, ea petere voluissem, periculum erat, si pauca ex singulis citassem exempla, ne opus nimis fortasse mendicatum videretur; sin, quæ possem, omnia colligerem, ne ingenti volumini nullus finis esset futurus; unum mihi, eumque Christophorum Longolium delegi, & quoniam is jampridem decessit, ut in eo nullam illi cæterorum invidiam concitarem, neque id ego ulla ambitione adductus fecisse accusari possim; & quoniam is [mea quidem sententia] cum hanc convertendi rationem, tum totam imitandi facultatem optime consecutus est. Leguntur hujus defensiones duæ in suos adversarios: ad Lutheranos item Oratio una, summa omnes eloquentia peroratæ. Libri item quatuor epistolarum ad familiares, atque amicos Latinissime conscripti: tametsi nondum is erat omnino Longolius, cum decessit; quem nobis ejus scripta vel brevi fore pollicebantur; in quibus tamen omnibus ita Ciceronis locutio, atque dicendi formæ omnes æque apparent, atque elucescunt, ut qui, quomodo Cicero, loquatur, unus tandem extitisse videatur Longolius. Sed quoniam secus quibusdam videri sentio, hanc meam paucis de tanto Viro opinionem ut probem, simul autem & eorum refellam, atque confutem, ad hunc locum pertinere videtur. Continuo igitur isti id huic crimini dant, quod ex Cicerone tam palam centones consuere, furemque manifestum agere non dubitarit. Qui vero cum eo lenius agunt, eum Ciceronis corniculam appellant; ut omnino in sua elaborata oratione, ac illo dictionis genere perpurgato furti notam, ac mali consarcinatoris nomen vitare non potuerit. Scilicet equidem hanc arbitror fuisse maximam caussam, quamobrem hunc primum ex Romana Civitate deturbare conati sunt ejus adversarii: nunc vero isti quoque ex Latio dejicere tam ini-

que contendunt, quod tam male de Latino sermone sit meritus; qui Ciceronem etiam [si Diis placet] in centones puditissime consuere nihil sit veritus; quod hunc unum tam fœde coinquinarit, atque tam palam totum compilarit. Longe in hac parte æquiores habuit adversarios urbanos Longolius, a quibus nullum verbum de violata Latina oratione, nulla furti, nulla hujusmodi centonum facta est significatio. At quam recte novi isti Latini accusatores suis ineptiis Latinum hominem urgeant, videamus. Ac primum, quod ad centones attinet, cupio equidem isti mihi tandem ostendant, qui sint in Longolio isti tam putidi centones. Nam ego illos ex me nondum potui deprehendere. Nam si centones consuere est dedita opera, atque de industria pars integra cum parti integræ assuitur, ubi ne verbum quidem nostrum interponitur, sed ex alieno totum opus conficitur; ubi ad eum modum ridicule orationem suam conglutinet Longolius, numquam equidem potui deprehendere. Expecto autem versum unum isti mihi tandem pronuncient eo modo scriptum. At id parum a centonibus differt, quod componit Longolius. Ecquid autem id est? neque enim satis intelligo. Cum scilicet ex Ciceronis multis locis unum sibi conficit, atque confabricatur locum. Cupio tandem istos locos noscere. Vel casu ejus volumen aperias: ubique in eos legendo incideris. Aperui sæpius, legi, perlegi; nusquam istam ridiculam, atque insulsam conglutinationem offendi. Proferte quæso vos tandem, quod caussam vestram probet. Id autem tam cito, Cicero ad Atticum ait: *Crebras expectationes nobis tui commoves*. Ita est. Item ad A. Cæcinnam: *Quotiescumque filium tuum video (video autem fere quotidie) polliceor &c.* recte sane. Item alibi dixit: *tertio quoque verbo*: & id quidem venuste, & pereleganter: necnon, *animi caussa*, semel neque id quidem impolite. Quid tum postea? Longolius autem in unum membrum hæc omnia: vel in centonem potius unum contexuit ad suum Grimoaldum, cum ait: *Crebras adventus tui expectationes Lazarus Bonamicus nobis commovit: qui te, quoties isthinc rediisset (redibat autem septimo fere quoque die) huc animi caussa propediem exiturum nuntiabat*. Quid autem hoc est, nisi est centones consuere? ex Cicerone Ciceronem construere? O crassam hominum stultitiam [non possum hoc loco non exclamare] qui in quo tota

dicens loco, *tu*, *Laza-*
quasi rem explicans i-
etiam in Verbo com-
quod sequitur, mem-
Nam ille : *Quotiescum-*
quotidie) Longo-
vendibat autem
mutationem to-
commodissi-
isthinc;
ille, *fere*
In qua
esse pau-
exemplis facile comprobabimus.
componere, sibi ex Ciceronis integris
epistolas conscribere : ne sit hoc
sibi vestem conficere : quin et-
pro suo liberius uti ; ac postre-
recte imitandi rationem & ipse ser-
monstret. Quid autem cum eandem
Cicerone integram sumit, ac paucis
melius facere didicit] commutatis ver-
extet, eam sibi fucare conatur? Num
optimi imitatoris? atque ejus, qui velit
insistere? Tamen a malitia non disce-
vero non probatum sit, jampridem a nobis
posse, quod non sæpius sit dictum alias prius,
um sensa quasi totam esse, quæ perpetuo per
circumvehantur. Virtutum omnium eædem sunt
hoc tempore, eruntque reliquos in annos, quas
nostri reliquerunt. Num propterea si mihi vir
laudandus acciderit, huic meo laudes eas imperti-
quivere, quia in Fabricium alius eas prius contu-
omnes? De quo genere toto, quoniam a nobis abun-
supra est dictum, non faciam, ut hoc loco pluribus a-
gam ; modo, qui id agit, ita suis verbis circumvestiat,
atque amplectatur, ut, si non in certorum liberorum,
adoptionis jus venisse videatur. Verum hoc etiam
ut cuique liceat aliena etiam verbis suis sua quod-
efficere, atque adoptare. Quid autem cum Inlo-
tum, ac totidem verbis agit cum Cicero-
que recte ab eo factum esse audebis

convincere? ut illud : *Si vales bene est*; *ego quoque valeo*. Item illud : *te etiam* , *atque etiam vehementer rogo* , *atque oro*. Item : *Quare mihi gratissimum feceris*, *si in ea re hominem ita commodaris* , *ut intelligat hanc commendationem sibi maximo usui fuisse* : & multa ejus generis alia. Ridiculum. Quasi vero hoc a Cicerone ipso non faciat, qui rem eandem sæpius iisdem verbis usurpare non dubitat , neque Virgilius crebro versum eundem, vel interdum duos, Homerus vero longe plures recte repetat ; ut , cum hunc accusetis , Virgilium , Homerum , Ciceronem etiam accusetis. Sed quoniam ad sanitatem omnino [si fieri potest] revocandi estis , planius vos iterum , & sæpius docebo. Scitote igitur, quædam sensa , præter illa etiam, de quibus initio hujusce tertii libri agebamus , sic esse omnium communia , sicque suis certis verbis attributa , ut nulla religio cuiquam esse debeat , quominus ea , quemadmodum sunt prius ab alio usurpata , & ipse vel ad verbum usurpet , atque in usum suum convertat ; ut hæc ipsa, quæ vos inanissime objicitis. Quis enim , quæso , ea aliter proferre etiam de industria , quam quomodo hic fecit, laboraret? Sed fac Longolius commutarit aliqua , atque id statim , quod tertio in loco posuistis. *Quare mihi gratissimum feceris* ; fecerit ita: *id erit mihi vehementer gratum* ; vel sic , *per mihi* , *per*, *inquam*, *gratum feceris* : dixerit etiam ; *id erit mihi etiam* , *atque etiam vehementer gratum* : vel hoc modo , *scito id omnium mihi fore gratissimum* ; videtis , ut in Ciceronem semper incurrat , necesse sit. Idem in postremo faciat membro. Si , ubi ait , *sibi maximo usui fuisse* , dixisset potius , *emolumento* , aut *utilitati* , aut *commodo* , aut *usui* , *& commodo* , pari ratione Ciceronis omnia agnoscerentur. Quid igitur fuit faciendum? Id quod hic fecit , & boni factitant reliqui; atque Longolium non pauca in suis scriptis sibi confinxisse , ac , ut eo modo , quo facit , loqueretur , & argumenta , & locutionem mendicasse , ne tu quidem negabis. Sane quidem , ut horum alterum concedam , facile impetrari potest , Longolium nonnulla epistolarum argumenta , quibus ad eum modum dictionem suam exerceret , percommode sibi effinxisse. Sed quid hoc est? num postremo insanitis? Primum enim hoc nihil ad eam rem , qua de agitur , facit omnino : deinde , si id maxime faciat , quid huic vitio datis , quod bonos omnes

fa-

factitasse pernostis? atque adeo ipsi fortasse factitastis aliquando? Quid enim aliud in scholis tota illa puerilis est exercitatio? Quid item declamationes? Quid denique res Poetica? nonne pęne tota est effîcta, atque simulata? Alterum autem, quod æque locutionem cum argumentis hunc mendicasse fateri me vultis, frustra agitis. Tantum enim abest, ut vobis in tantum hominem subscribam, ut magis ab eo esse non possim. Siquidem video tam belle, tamque apte inter se ejus scripta omnia consentire, ita & suo filo constare, ut nihil elaborati, aut studiose conquisiti in iis sentiatur. Equidem cum hujusmodi Ciceronis verborum delectorum, ac ejus ipsius castissimæ locutionis sectatoribus improbari malim, quam cum quovis vestrum in Cœlum ferri. Sed jam, quam hic noster apte, quam decenter commutando in Ciceronis orationem sese insinuet, videamus. Cicero sic ait ad Plancum: *Cum ipsum Furnium per se vidi libentissime, tum hoc libentius, quod illum audiens, te videbar audire.* Longolius autem sic commutavit: *Cum ipsius Antonii Francini adventus mihi per se jucundissimus fuit; tum hoc jucundior, quod ex multo, & accurato ejus sermone facile cognovi, eam mihi adhuc abs te præstari memoriam, atque benevolentiam, quæ sit ab homine amicissimo & longo usu conjunctissimo expectanda.* Vides, ut concinne a persona ad personam transiverit Longolius imitando? Item a persona ad rem, item ab affectu ad affectum nihil minus belle fecerit commutationem? At sic decenter, sic prudenter caussam jucunditatis suæ aliam subjunxit, ut nihil decentius, nihil prudentius. Quid autem illa, quæ est ex Cicerone ad Titium? Ita inquit Cicero: *Est autem consolatio pervulgata quidem illa, quam semper in ore, atque in animo habere debemus, homines nos ut esse meminerimus ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ proposita sit vita nostra; neque esse recusandum, quo minus ea, qua nati sumus conditione, vivamus; neve tam graviter eos casus feramus, quos nullo consilio vitare possumus.* Quam totam partem sic in suum usum aptissime commutavit Longolius, dicens: *Verum cum ea lege, atque conditione nati simus, ut nobis hæc, atque alia istiusmodi innumerabilia, velimus, nolimus, subeunda sint; meminerimus, nos esse homines; feramusque si non libenter, at toleranter certe, quod nullo consilio neque vitare, neque mutare possumus.* Neque illud me-

medius fidius insuavius, ac minus commutavit ornate. Cicero ait de Amicitia: *Tu autem, Fanni, quod mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco, nec postulo, facis amice*. Longolius autem sic, ac pœne cum Cicerone ipso rem eandem usurpavit. *Qua quidem*, inquit, *tantum mihi tribuis, quantum equidem nec ipse agnosco, nec, si pudentiusculus sim, optare audeam*. Non confero verba; mutationem, additionem nihil recenseo: res ipsa per se facile se totam ostendit. Cicero item ait ad Lentulum: *Te ipsum*, inquit, *cupio, nihil opportunius potuit accidere. Nisi cum M. fratre diligenter egeris, dependendum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti*. Longolius autem locum eum mutuatus sic ait: *Nam quod in epistola tua scriptum erat: amicum illum nostrum tibi litem intendere de eo, quod tu illi de me recepisses, nec ego præstitissem*. Item Cicero amoris erga se certissimam significationem his verbis expressit aliquando: *Omnis amor tuus ex omnibus partibus se ostendit in his literis, quas abs te proxime accepi*. Longolius autem hoc ipsum sic effecit: *Amoris erga me tui vestigia nullis opinor literis vel plura, vel illustriora imprimi potuerunt, quam iis, quas abs te proxime accepi*. Proprie Cicero, quod voluit, est executus. Longolio autem translatione locum illustrare magis placuit; idque, ut mihi quidem videtur, haud effecit obscure. Queritur Cicero semel cum Cœlio, atque iterum cum Silio, sibi verba deesse ad scribendum: auget utrumque locum Longolius solo in loco ad Laurentium Bartholinum. Cicero igitur sic: *Putares ne umquam accidere posse, ut mihi verba deessent, neque solum ista vestra Oratoria, sed hæc etiam levia nostratia? desunt autem propter hanc caussam, quod mirifice sum solicitus, quidnam de provinciis decernatur*. Hæc ad Cœlium; ad Silium autem sic: *Non putavi fieri posse, ut mihi verba deessent: sed tamen in C. Lenio commendando desunt*. Caussam nullam hic affert. Longolius autem utrumque locum sic æmulatus est: *Numquam fore putavi, ut aut res, de qua ad te scriberem, aut etiam verba, quibus tecum agerem, mihi deessent, præsertim si tam longo intervallo literas darem; sed plane nunc desunt. Hic enim quod scribam, nec quomodo scribam, satis occurrit. Nolim insolens videri*. Si his in locis Ciceronis auctoritas auferatur, ac utriusque tantum loci dignitas æque conferatur, non fortasse lon-

ge

ge inferior videbitur Longolius. Quid enim quæso huic membro ab omnibus suis partibus deesse potest? Omitto verbum verbo, rem rei conferre in re tam manifesta; id audeo dicere, Longolium gravius conqueri, qui non solum verba, quibus agat, sed etiam rem, de qua agat, sibi deesse conqueritur. Caussam autem quam veram afferat, quam alienam a Ciceronis caussa, ipse vides, cum inquit, *præsertim si tam longo intervallo literas darem.* Non faciam in his commutationibus longius. Possem enim totum Longolium in hanc partem describere, si omnes ejus commutationes persequi velim; jamque ad ea hujus ipsius exempla, quæ interioris sunt imitationis, devenio. Cicero scribens ad Memmium, ait: *Etsi non satis mihi constiterat, cum aliqua ne animi mei molestia, an potius libenter te Athenis visurus essem, quod injuria, quam accepisti, dolore me afficeret; sapientia tua, qua fers injuriam, lætitia; tamen te vidisse mallem. Nam, quod est molestiæ, non sane multo levius est, cum te non video; quod esse potuit voluptatis, certe, si vidissem te, plus fuisset.* Longolius autem sic locum est imitatus. *Nondum plane constitutum habeo, plus ne voluptatis, an doloris ex tuis literis traxerim; voluptatis, quod incredibilem tuam erga me benevolentiam præ se ferrent; doloris, quod me humanitate abs te victum, nec mihi jam integrum esse videam, ea adversus te usurpare officia, quæ tu amice quidem, sed meo magno pudore præripuisses.* Ecquid hoc loco desideratur ad veram imitationem? Eadem est propositio, eadem propositionis ratio, una tota est rei pertractatio; verba non eadem, sed idem magna ex parte significantia. Est item hoc Ciceronis ad Pætum. *Dupliciter delectatus sum tuis literis, & quod ipse risi, & quod te intellexi posse ridere.* Hanc quoque partem Longolius sic est imitatus. *Varie sum hodie tuis literis affectus. Qua enim officia tua in me commemorabas, fuerunt mihi non insuaves; qua vero ad te esse allatum significabas, mihi epistolam nescio quam tuam non satis probari, haud mediocrem molestiam mihi attulerunt.* Dupliciter delectatus est Cicero ex amici literis: Longolius partim lætatus, partim dolore est affectus. Caussam uterque affert suam; sed quod Cicero paucis absolvit, Longolius fortasse caussæ suæ deserviens, suam pluribus pertractavit. Queritur item Cicero, se non habere cui tuto literas suas committat, cum

ait

ait ad Lentulum : *Quod si rarius fiet, quam tu expectabis, id erit caussæ, quod non ejus generis meæ literæ sunt, ut eas audeam temere committere.* A literis autem ad rem ipsam imitando transtulit Longolius, cum ait : *Quod nihil adhuc literarum ad te dedi, non id quidem caussæ fuit, quod scribendi argumento destituerer, sed quia ejus erant generis res, quæ literis recte committi non possent.* Tametsi hoc ipsum alias fecit Cicero ad Atticum, dicens : *Præterea sunt quædam domestica, quæ literis non committam.* Hic item ad Brutum sic ait : *Non soleo, mi Brute (quod tibi notum esse arbitror) temere affirmare de altero. Est enim periculosum propter hominum voluntates, multiplicesque naturas. Clodii animum perspectum habeo, cognitum, judicatum*, & quæ sequuntur. Hanc item partem Longolius tam belle est imitatus, quam quod bellissime. Sic enim ait : *Non soleo temere quicquam de altero affirmare, præsertim adolescente; qui qualis futurus sit, præstari non potest. Sed (si quo tamen sum in dignoscendis hominibus, deligendisque amicis judicio) spondeo vobis annum item unum additum patris desiderio, filii studio, alteri multorum annorum lætitiam, alteri sempiternam laudem esse allaturum.* Dii boni quæ apis ex diversis floribus mel suum conficit aut suavius, aut etiam liquidius, quam ex multis Ciceronis particulis orationem suam componit, atque condit Longolius? Tota est periodus [ut vides] ex Ciceronis membris conglutinata, sed ita tamen, ut Longolianum sit corpus aptissime conformatum. Quod vero ad imitationem, una, atque eadem utriusque est propositio, ratio pœne par, dictio certe Latinissima. Cicero enim id periculi in omnibus esse dicebat; Longolius id ipsum ad speciem transtulit a genere; conclusio tota imitationis est. Ille se Clodii animum perspectum, maximeque cognitum habere affirmat; hic autem se paulo dilatans amplius pollicetur, si, quod rogat, impetret, fore scilicet, ut inde pater magnam voluptatem, filius etiam, ut sempiternam laudem consequatur. Hoc item Ciceronis membrum est ad Memmium : *Nec dubitat, quin ego a te nutu hoc consequi possim, ita etiam si ædificaturus esses: nunc vero, si audierit, te ædificationem deposuisse, neque tamen me a te impetrasse, non te in me illiberalem, sed me in se negligentiorem putabit.* Longolius autem, cum hoc ipsum ei usu veniret, sua oratione sic suum effecit: *Neque vero,*
quam-

quantum mea caussa velis, *Villanovanus ipse dubitat*, *ut si jam expectatione sua frustretur*, *non te mihi*, *sed me sibi defuisse judicaturus sit*. Par, atque eadem argumentandi ratio est, sed omnino Ciceronis pertractatio splendidior est, atque vehementior: non ea tamen est Longolii ita frigida, itaque manca, quæ, si sola legatur, non cumulate satisfaciat, si vero etiam cum Cicerone, quæ prorsus contemnatur. Sed partes conferamus utriusque. Sic igitur Cicero: *nec dubitat*, *quin ego a te nutu hoc consequi possim*, *ita etiam si ædificaturus esses*, *copiose*, *ac vehementer dixit*: paulo pressius, fortasse etiam remissius, hoc modo dixit Longolius. *Neque vero quantum mea caussa velis*, *Villanovanus ipse dubitat*: ut quatuor iis verbis, *quantum mea caussa velis*, ut melius potuit Longolius id Ciceronis, *quin ego a te nutu hoc consequi possem*, *ita etiam si ædificaturus esses*, suum effecerit. Magis expressa sunt in Cicerone, ut dicebam, in *nutu*, in eo *etiam si ædificaturus esses*, quibus nihil majus, nihil gravius dici posset, neque tamen, *quantum mea caussa* velis, non magnum est, non grave. Sequitur utriusque conclusio. Ciceronis ea est, *Nunc vero si audierit te ædificationem deposuisse*, *neque tamen me a te impetrasse*, *non te in me illiberalem*, *sed me in se negligentiorem putabit*. Longolii autem hæc est: *Ut si jam expectatione sua frustretur*, *non te mihi*, *sed me sibi defuisse judicaturus sit*. Omnino Cicero sui est simillimus, amplus, copiosus, splendidus; Longolius autem paulo pressior, sed qui tamen constet imitando. Vides enim hunc, quod Cicero dixit amplissime: *Nunc vero si audierit*, *te ædificationem deposuisse*, *neque tamen me a te impetrasse* &c. satis presse his verbis comprehendisse; *Ut si jam expectatione sua frustretur*; quin etiam [tametsi nimis fortasse videbitur minutum] ubi Cicero cœpit a tribus particulis, *nunc*, *si*, *vero*, sic hic a totidem, *ut*, *si*, *jam*, eum imitatus esse videtur. Postremo concludit Cicero sic, totam accusationem in se derivans, *non te in me illiberalem*, *sed me in se negligentiorem putabit*. Orationis venustatem, quæ sit in pronominibus, *te*, *me*, *se*, suo quoque nomini adjuncto, nemo non sentit. Id quod non omisit Longolius; qui eandem orationis venustatem in iisdem pronominibus sic persequitur, *non te mihi*, *sed me sibi defuisse judicaturus sit*. Variavit dicendi modum dicens *mihi*, *sibi*, potius, quam *in me*, *in se*,

sed

sed id neque fecit inepte, neque sine aurium aliqua suavitate. Ubi autem Cicero illiberalitatem Memmii excusat, suæ vero diligentiæ metuit, Longolius unico id verbo, *defuisse*, complexus est. Ecquid autem existimas, cum id membrum, ac quoties scriberet Longolius, illam eam semper adhibuisse diligentiam, ad eum modum orationem suam, quem tu significas, eloquendam? Nam si ita est, malim equidem vel infantissimus esse, quam eo modo vel Ciceronem ipsum scribendo superare. Nam res est non modo infiniti negotii, sed summæ etiam desperationis. Non equidem id dico, Alphonse Princeps, ea tum Longolium ad literam observasse, cum scriberet, quæ nos ad Ciceronis rationem scripta esse facile comprobamus; quod quidem esset vel etiam, quam ipse reris, multo pejus, ac odiosius; sed id asseveranter affirmo, eam scriptionem ex eo usu, quem sibi contraxerat ex assidua Ciceronis lectione, illi ad eum modum in os, atque in calamum venisse facillime; quemadmodum & tibi, & omnibus, cum scribimus, evenire videmus; quibus ad quasque vocis nostræ literas singulas ex universo literarum ordine perquirendas nullus est labor, nullum est studium; quippe quæ sua sponte ex usu, quem in eis, legendo, ac scribendo confecimus, quasi in postremo calamo constitutæ sint, nobis præsto adsunt, atque cadunt cum atramento citissime. Neque item ei, qui in fidibus usum habeat fidelem, semper is nervus, qui ad numerum respondeat, digito prius erit tentandus, atque explorandus, cum canat, sed is ex veteri consuetudine illi quasi in digitos incurrere videtur; quin etiam, aut oculis alio conversis, aut etiam clausis, id continuare non dubitabit. At quid mirum, si ex universo Cicerone Longolius pauca quædam membra sibi delegit, quæ in suam orationem cum mutando, tum imitando commodissime transferret? Ita enim illi accidit in isto suo artificio, quemadmodum pictori, qui artem suam in exprimendis hominibus exercet; qui in iis id egregie præstiterit, qui separatim aliquid adjumenti ad os suum facilius exprimendum habebunt; ut qui nævo aliquo, qui naso, qui ore, qui oculo aut vitiato, aut etiam venusto notati sint; in cæteris autem, qui æquabili natura sint facti, non ita. At totus legatur Longolius; casu ejus volumen aperiatur; nisi totus est suis simillimus in hac scribendi ratione; hoc est,

qui a Ciceronis imitatione nusquam discedit; qui pene verbum nullum protulit; nullum membrum adstruxit, quod aut a Cicerone non sumpserit, aut ad ejus structuram non bellissime construxerit, nihil caussæ dico, quin omnium ineptissimus sim. Age vero sumatur ex eodem Longolio, quam casus obtulerit, ex ejus voluminibus epistola: deligatur autem ex universo Erasmo [quando is Ciceronianum suum in Longolii calumniam confabricavit] quæ optime scripta sit, quæ germane germana non sit, conferatur; Latini adhibeantur disceptatores; peream ego male, ni Romæ Longolius & natus esse, & altus, ille autem nunquam Latinum Auctorem legisse judicabitur. Neque id eo nomine dico, quod ille insulse irridere solet, quod & P. C. & S. P. Q. R. ut Romane loqui videatur, Longolius crebro usurpet; sed quod iis vocibus, eorumque structura, atque compositione in sua oratione, quæ Romanam orationem vere redoleant, utitur aptissime. Sed jam vela contrahamus, ac tandem ad locutionem nostram redeamus. Quoniam igitur tanta locutionis vis est, & auctoritas, ut, quod alienum est, nostrum id maxime efficiat; huic uni in primis operam dandam esse præcipio; atque sic in ea versandum, ut nihil illa promptius, nihil magis præsto nobis esse possit. Ac quoniam in ea locutione hoc tanti studii ponendum est, quæ non solum sua certa ratione constet, sed quæ una excellat, quæque in oratione principatum obtineat, quæ si propria, nitida, & pura sit; si translata, orationem maxime illustret, impleat; quæque ample, quæ cumulate sui nobis copiam faciat, cui denique nihil desit ad omnia orationis ornamenta: hanc aut ab uno Cicerone, aut a nemine alio petendam esse, jam sæpius dico, atque præcipio: in quo procul dubio hujus omnes virtutes cumulatissime extant, atque adeo præstant. Nam & in hoc gravi omnia orationis ornamenta assidue legendo facillime imbiberis. Si vero se demissius agat, ut timide, ut verecunde, ut parce ista ipsa attingat, pari addisces ratione. In mediocri autem cum versabitur, ac quasi ille facit, qui non in Oceano omnibus ventis latissime vela pandat, neque lintrem in placidissimo flumine contis impellat, sed qui non longe a litore modo remis, modo velis navigationem suam exerceat, neque elate nimis, neque demissius, quam satis sit, in orationis mediocritate sese continere videbis. Cum vero

:leritate opus est, hujus oratio fluit, nulla mora, in-
ınctis, intervallis, nullis vinculis impedita convolvitur.
:ra vero si in ea sensim consistendum est, tum & in-
ınctis, & moris, & intervallis, & suis interspiratio-
s omnibus conquiescit. Si vero caussa lenitatem, at-
æquabilitatem orationis postulet, tum & puro quasi
lam, & candido dicendi genere omnem præ se fert o-
ınis suavitatem : sin contra in dicendo retinenda erit
·itas, gravitate cæteros omnes facile superat. In hoc
r uno se se meus imitator ut contineat, volo; in hoc
otus, in hoc habitet, hunc verset, legat, relegat;
a hujus denique ad verbum memoriæ mandet; quam
ı plurima possit, notet, atque observet fidelissime.
ıiam vero hæc pueris [si fieri possit] cum lacte ipso
benda est, ut illis expeditior, ac promptior adsit,
ıue una cum iis & nata, & alta videri possit, hoc
ue in loco hanc mihi quoque curam duxi minime es-
ntemnendam, ut his etiam benigne providerem. His
r continuo eum magistrum adhibendum esse volo,
hujusce facultatis virtutes omnes optime calleat, at-
in iis utendis sit exercitatus maxime. Sed ne mihi ni-
n sumere videar, qui magistros instituere velim, ego
de me agam ipso, id, inquam, quod ego facere
, atque adeo tecum feci, & mox cum Fratre tuo A-
ɔ facturus sum, in medium proferam: utrum id re-
bonorum erit judicium. Ego igitur cum paucos mi-
mpridem delegerim Auctores, ad quorum locutionem
n ipse dictionem conformarem, duos ex iis præcipue
meis pueris in manibus habere soleo, Terentium,
iceronem. Nam ut puer meus prima rudimenta po-
cœperit, tum nobis Terentius sumitur. Ex hoc pri-
lli aliquot dies binos, aut ternos versus, qua mihi
ırte ad ejus ingenium accommodatius esse arbitror,
care incipio : qua in re multum ejus studium fabu-
ıuibus pueri maxime capiuntur, juvant oblectamen-
ıua plerique quoque ratione ducti ad Ovidii fabulas
magis informare student, neque vident inepti [ut
a, quæ sine stomacho percurrere non possum, istis
onem] hanc esse canendi, non loquendi rationem,
uo nullus sit verborum delectus, nulla ad solutam
onem accommodata locutio. Naturam equidem e-
am ducem sequi malo. Itaque meum ipse discipulum

prius loqui, atque ingredi, quam canere, atque saltare instituo: nec longius eo mihi res, quo dicebam, producitur instituto. Mox enim Terentio aliquid etiam ex Cicerone adjungitur ex eis, quæ mihi in eo facillima, quæque ad pueri captum videbuntur accommodatiora: ut sunt ad Terentiam uxorem quædam familiariter, item ad Tyronem ea ratione, atque facilitate conscriptæ epistolæ. In quorum utroque locutionem in primis observamus diligentius, non admodum inter se dissimilem, nisi quod Terentii magis popularis [ut pauca quædam vetusta omittam] ac quotidiani est sermonis, quæque in eo genere cum ad provocandum, tum etiam lacessito ad respondendum magis arguta, ac paratior videtur. Ad hanc æque jam tum meum Discipulum instituo, hanc unam eum doceo, in hanc unam totus incumbo; neque id solum in ea, quam præsens attulerit pars, sed, si quæ alio etiam modo alibi aut ab istis ipsis, aut a quopiam alio ex nostro grege prolata sit, eam dedita opera cum præsenti conferimus parte: quam ipsam locutionis multiplicem copiam ut in suos codicillos describat, sedulo commonstro: ad cujus etiam rationem ut mihi ex tempore respondeat, paulatim instituo. Ut vero paulo liberius cum eo agere mihi licere, ac quasi a remis ad vela navigationem nostram transferre posse sentio; paulum Terentium sepono: non quod hunc unquam quicquam contemnam [nam semper in eo est, quod in usum meum commode sumere possim] sed ut ad securius, atque splendidius loquendi genus meum Discipulum traducam; me totum uni Ciceroni do, atque addico; in hunc unum studiosius incumbo; in hoc hæreo; huic uni pęne omnem operam do. Id autem hoc modo. Sumo mihi partem aliquam ex eo, quæ magis libeat; eam illi in nostrum sermonem dicto, quam mihi Latinam ut faciat, jubeo. Paret, refert, corrigitur. Quo sedulo perfecto, Ciceronis locum affero integrum, confero; Discipulum, quæ ejus sunt, doceo; quæ communia cum Cicerone, hortor, hem, sic reliqua. Ubi is sit paulo pressior, contra Cicero ornatior, uberior, admoneo; ut monitus alias meminerit, suadeo: qui sonus ex suorum verborum aspero concursu nascatur; qui ex Ciceronis structura nobis concinnius moduletur, ut sentiat, curo diligenter. Contra vero, quando item indiligens diligentia minime ingrata

sit,

sit, ac vocalium hiatus molle quod habeat, atque asperum, quod, etiamsi aurium judicio respuatur, non tamen inepti, & parum consulti hominis esse, commonstro. Postremo cum longo nimis verborum anfractu orationem suam determinet, ut eam intra moderati spiritus conclusos terminos contineat; tum si contra eam angustet nimis, quoad laxanda sit, sedulo commonefacio. Non soleo ego [ne hoc quoque dissimulem] meum Discipulum cogere, ut fit plerumque in scholis, quicquid ei dicendum usu veniat, Latine ut id proferre conetur. Utrum enim plus commodi, an damni ad Latinam elegantiam, quam nos quærimus, hoc afferat studium, non plane satis habeo compertum. Equidem si meo Discipulo cum iis versandum sit, qui tantum eo modo egregie, atque splendide loquantur, in eam consuetudinem eum inducerem omnino. Id enim fieret, quod nos in nostra lingua, & Romani in hac ipsa sua Latina faciebant, ut nulla difficultate, multa etiam cum dignitate, quicquid postea vellet, commode loqueretur: sed, cum hic a libris discessit, aut etiam a magistro suo, alio locutionis suæ rationem referre cogitur; domi, in viis, cum familiaribus, ruri, in Urbe, alio etiam modo loquendum est. Huc accedit, quod infanti puero, dum ea, quæ vult, ex tempore, atque subito proferre laborat, multis partibus ea plura excidant, quæ barbare, quæ inepte, quæ incondite, atque incomposite, quæ denique nullius dignitatis sint, quam quæ vix tolerabilia sint, necesse est. Ita fit, ut dum locutionis studeant celeritati, orationis ornatum omnem, atque dignitatem corrumpant. Quoniam autem quod in quotidiano sermone positum est, nihil admodum Latinæ orationi prodesse videtur ad eam dignitatem, quæ ejus linguæ mere germana est, ac omnino ea nobis aliqua exercitatione, atque artificio comparanda, atque confirmanda est: equidem id diligentiæ ab uno stylo, qui dicendi magister, & opifex est optimus, petendum esse censeo. Ad hunc igitur eo modo, quo est dictum a nobis paulo superius, exercendus est puer. Cum vero is in eo tantum profecerit, ac jam [quod ajunt] sine cortice natare didicerit, tum denique in eo se contineat, in eo dies, & noctes studiose versetur: scribat, rescribat, deleat, reponat; libros, volumina conficiat: materia nulli deesse potest, quam sumat ad

oris sui pulchritudinem magis conspiciens lætaretur, quam ut quicquam in eo parum compositum emendaret. Quam animi erga te mei significationem, ut eo animo accipias, quo cætera accipere soles, hoc est, quo me plurimum amas, te etiam, atque etiam rogo. Vale.

III. Non. Octob. MDLXI.

BAR-

BARTHOLOMÆI RICCII

De evitanda, atque compeſcenda Iracundia

AD JULIUM COCHIUM

Suum Diſcipulum Libellus.

Uo ſunt, Juli, quibus natura hominem cæteris animantibus præſtare voluit, ratio, & oratio. Nam, quantum in horum utroque & utilitatis, & dignitatis poſitum ſit, qui non videt, is omnino ex iis eſt animalibus, quibus hominem præſtare dicebam. Quid enim, quæſo, in ratione aut prudentis, aut fortis, aut juſti, aut moderati animi ineſſe non poteſt? Hac ventura multo ante, quam veniant, perſpicimus; hac ſecunda, atque adverſa æquo animo perferimus; hac, quod ſuum eſt, cuique recte datur; hac denique moderatiores ſumus ad quicquid fiat agendum. Cui vero hæ defuerint, illi contra omnia; nullum conſilium; omnia iniqua; omnis animorum abjectio; nullus denique certus modus, atque conſtitutio adhibebitur. Quippe qui in hujus locum ut appetitus ingruat, neceſſe eſt, quo uno imperante, quicquid in nobis hominis eſt, prorſus aufertur; quod alienum eſt, relinquitur. Oratio vero, quantum ad hominis perfectionem conferat, quantumque ejus dignitatem adjuvet, atque adaugeat, ex iis hominibus, qui hac carent, quique contra hac plurimum valent, facile intelligi poteſt, quando illi prope ad nullum hominum uſum nati eſſe; hi vero inter cæteros homines principatum obtinere videantur. Ratio quidem in nobis ipſis dominatur; oratio vero in aliis, iiſque etiam interdum, qui nobis graviſſime ſint infenſi, idem poſſidet imperii. Quæ duo hominum bona tam egregia, tamquam optabilia, atque ad veram vitam agendam maxime neceſſaria, qui habebit, hic ſibi a Diis immortalibus optime conſultum eſſe ſciat; ſed longe ipſe ſibi melius conſuluerit, ſi ea diligenter cuſtodiverit, atque eam curam adhibebit, ut nullo tempore horum quicquam ſibi aut auferri, aut conturbari

bari possit omnino. Quoniam autem res utraque unam iracundiam gravissimam habet adversariam, quando hujus morbi tanta vis est, tantusque impetus, ut cum hominem invadit, ita eum ex omni mente deturbat, atque omni oratione spoliat, ut per illud tempus magis furentem, ac mugientem belluam, quam hominem imitetur; ab hac nova Circe omni consilio, omni diligentia, omni denique conatu nobis est magnopere cavendum; qua una animi teterrima peste, quando etiam nunc, cum puer es, te gravius interdum laborare video, estque sapientis Medici continuo nascentibus morbis remedia adhibere, neque expectare, dum ii graviores fiant, quique sanari non possint; ea ratione de isto animi impetu separatim ad te aliquid scribere statui; si possem & meo consilio, & istius monstri odio, ante, quam morbus ingravesceret magis, eam tibi medicinam afferre, qua si non funditus eam sustulissem, saltem maxima ex parte levassem. Sed jam institutum nostrum aggrediamur, ac, quæ isti morbo remedia sint adhibenda, ex proposito nostro videamus.

Duplex igitur iræ genus est; alterum, quod cum virtute conjungitur; alterum, quod totum in vitio est positum. Quod virtutis est particeps, ejus generis est, ut parentum in filiorum erratis accusandis; ut in bonis Viris a nefariis latronibus oppressis aut videndis, aut defendendis; ut item in Oratore in reorum criminibus acriter detestandis; ut in iis, qui pro libertate in Tyrannum, & in cæteris ejus generis, qui virtutis caussa in impios, ac sceleratos homines honeste commoventur; quam animi æquissimam commotionem ille significabat, cum diceret: *Irascimini, sed nolite peccare*; quaque ille etiam aliquando commoveri est visus, cum ex Templo, hoc est, Patris sui domo, quæ Orationi constructa erat, ementes, atque vendentes verberibus ejiciebat. Nihil enim admittitur, cum aliorum sceleri succensemus, atque eos aut corrigimus, aut etiam aliquo supplicio afficimus; de quo iræ genere nobis hoc loco nihil amplius est dicendum. De ea vero iracundia, quæ vitiosa est, totus hic reliquus sermo est futurus. Hæc item duplex est; altera, quæ statim totum hominis animum occupat; altera, quæ, ut res cæteræ, sensim crescit; illi, ne accidat; huic, ne in furorem hominem rapiat, providendum est. Sed ante, quam ad hanc tractationem veniam, placuit

re-

referre, quæ prudentiſſimi Viri de hac ipſa animi perturbatione ſenſere, quo breviter perfecto, ad noſtrum inſtitutum revertemur. Continuo igitur iſti duo faciunt; Iram alterum; Iracundiam alterum. Iram vero animi perturbationem eſſe dicunt, quæ quibus de cauſſis, quibus hominibus decet, ac quemadmodum, quomodo, ac quandiu decet, noſcitur; quæ ab ea, quam ſupra cum virtute conjunximus, parum diſtare videtur, quando eum hominem, qui hac animi commotione afficeretur, Virum fortem, qui non, lapidem appellent; Iracundiam vero eam eſſe dicunt, quæ hiſce nullis terminis contenta longius effertur, hominemque in furorem inducit; quam ita efferre videntur, ut cum fortitudine eam conjungere non dubitent, cujus cotem etiam appellant. Id quod re ipſa facile cerni dicunt, ut in gladiatoribus, qui uſque eo languido, ac molli brachio pugnant, quoad unius iræ abfuerit impulſus; ubi vero eam conceperint, nihil non ſtrenue, nihil non fortiter gerunt. Pari item ratione in Oratore fieri contendunt; ut qui hac nihil affectus ſit, ſedate, ac remiſſe agat; ubi vero incaluerit, fulminare videatur. Quorum ſententia mihi nullo modo comprobatur. Nam ſi fortiorem gladiatorem furore actum, quam, qui ſedate agit, eſſe volunt, continuo illum prudentia, quæ quaſi fortitudinis mater eſt, ſpoliant. Tunc enim non ſolum omne conſilium, quod ſæpius in arena capiendum eſt, prorſus auferunt, ſed ut in ſedati hoſtis ferrum impudenter irruens, eo ſe ipſe induat, efficiunt. Oratori vero eorum cognitionem, quæ cauſſæ ſuæ profuerint, adverſarii vero obfuerint, quando etiam ne verbo quidem cauſſæ noceatur, ut videat, recte præcipitur, prorſus abſtulerint. In quam gravem animi commotionem cum C. Gracchus vehemens Orator natura magis, quam cauſſæ impulſu ſæpius incurreret, ac ardentius, quam res poſtularet, ad Judices ageret, ſervum a tergo poſitum habebat, a quo ad moderatum fiſtulæ ſignum datum ad ſedatius agendum revocaretur, atque in hac honeſta ira contineretur; ut hic perinde, atque ille faciat, qui in lapſu ſit, qui aliquid manu apprehendens, ne labatur, ſe ſuſtinet. Sane quidem irati, quam ſedati fortior, atque vehementior eſt actio: virtus autem neque ullo modo augetur, neque minuitur. Nam ſi ita ſit, iracundia, quæ tota in vitio eſt, quia ex medio excedit,

fir-

fitque extremum alterum, fortitudinem [ut de Oratore nihil amplius dicam] acuat, atque adjuvet omnino, nae omnis virtutis vis, & ratio sublata est. Nam ea quoque ratione sequetur, ut mercedis spem nobis propositam, liberalitatis cotem esse dicamus. Ut enim ad istorum rationem fortitudo una iracundia excitatur, ac magis acuitur ad fortius agendum; sic dandi ratio, spe illa commodi alicujus recipiendi sibi proposita, promptior, ac paratior fiet ad largiendum. Quod quam ex virtute fiat, non admodum multis opus est probare. Siquidem quamdiu quis libere, ac gratis dat, tamdiu cum virtute agit; ut vero specula ulla injecta ad benigne faciendum ducitur, continuo benignitas esse desinit, fitque mercatura. Sic de fortitudine dicendum est, quae quamdiu per se sola nititur, ac suopte tantum agit impulsu, tamdiu virtus est; ut vero iracundiae vis accesserit, tum in vitium transit, nihil virtutis retinens. Pari ratione timori accidit cum prudentia; ita avaritiae cum temperantia. Sic enim se metus ad prudentiam; avaritia ad temperantiam habent, quemadmodum iracundia ad fortitudinem se se habet. Illa videtur fortitudinem adaugere; metus autem in prudentia; avaritia in temperantia idem efficere videntur. Quod tam longe abest, ut ita sit, ut etiam nihil eis tam adversetur. Siquidem in avaritia nihil non detestabile; in metu nihil considerati, nihil non abjecti, ac vilis esse possit. Praeterea vero, quae virtutis extrema sunt, numquam se sic in medium insinuabunt, ut cum eo quicquam conveniant, nedum illi ulla in re adsint, aut quicquam opitulentur. Metus autem, & temeritas fortitudinis extrema sunt; horum neutrum umquam cum virtute commisceri poterit; ita neque iracundia, ex qua plerumque temeritas exoriri solet, recte umquam cum fortitudine copulabitur. Deinde vero si virtus ea est, quae nihil extrinsecus desideret ad suam perfectionem, quaeque sua sponte, atque suapte natura suum officium cumulatissime praestet, totaque in se una apta sit, nihil aliunde pendens, quid huic alienae opis sit opus, non video; multo vero ejus, quae maxime adversetur, minus. Fortissime quidem fecit Regulus, cum sciens, ac volens ad infensissimos hostes, atque in certissimos cruciatus rediit; minime, si cujuspiam hortatu; multo vero minus, si aliqua iracundia pulsus

sus rediisset. Postremo vero si pro virtute sit iracundia, quando hanc, ut dictum est, viros efficere contendunt, numquam illos homines, qui illam superant, quique fortiter compescunt, tanti Scriptores omnes fecissent, quos etiam cum Diis conferre non dubitant; neque contra qui iracunde faciunt, eos inique facere constantissime detestarentur, ac maledictis omnibus acriter insequerentur. At id quidem efficit iracundia, ut in ea periculum non cernatur, atque ea ratione metus, qui fortitudini maxime adversatur, ex eorum animis violentius auferatur, qui iracundia animum commotiorem habeant; quo uno dato, ut fortiores sint irati, necessario sequitur. Hoc autem tantum abest, ut probetur, ut maxime ridiculum sit, quasi omnis privatio metus fortitudinem efficiat, aut, uno dempto ex hominum animis timore, continuo ii Horatii, Fabii, Marcelli, Scipiones fiant. Nam si ita sit, vino, ac desperatione [ut nunc de cæteris animi perturbationibus, in quibus homines omnia pericula facillime contemnunt] fortitudo maxime comparabitur. Siquidem homines in vinolentia, atque ebrietate nihil timent; omnia pericula æque, atque res tutas, adeunt securissime. In desperatione vero ita vires interdum adaugentur, ut quam ratione salutem tutari non poterant, eam etiam ad victoriam, atque ad gloriosum triumphum traducant; ut his, & multis aliis, quibus brevitatis caussa supersedeo, validissimis rationibus ira tantum, non autem iracundia ad Aristotelis divisionem cum virtute conjungi possit. Sed jam ad institutum nostrum redeundum est. Quoniam igitur illa in periculo est, ne augeatur; hæc vero cum ad summum aucta est, in furorem hominem impellit, utrique æque consulendum est. Primum autem ne irascamur; deinde cum id omnino vitare nequiverimus, ut ei moderemur, neve furentes fiamus; in quorum altero sanos, qui de medicorum consilio, ne in morbum incidant, probe curant; in altero ægrotantes, qui ut omnino in morbum inciderint, ne is gravior fiat, atque, ut levius feratur, omnem medicinam adhibent, prudenter imitabimur. Ut igitur in hac, qua sumus, animi tranquillitate perstemus, his remediis assequemur, si omnes iræ, unde oriri solent, caussas prudenter obstructas habebimus; ut, qui agro suo amnis irruptionem timet, aut altioribus illum aggeribus com-

munit,

munit, aut certis obicibus alio fluminis impetum avertit. Fontes autem, unde ista animi perturbatio emanet, plures sunt, sed unus is est præcipuus, injuria. Siquidem ita ira definitur, ut sit libido animi ejus puniendi, qui læsisse videatur injuria. Hac igitur una offensa devitata, omnem iræ motum devitaveris. In primis autem nulla injuria existimanda est, cujus culpam ipsi præstiterimus. Siquidem ea nulla injuria habenda est, quæ nostro merito nobis infertur. Ergo, si non injuria, neque dolenda, neque digna, ut inferenti succenseamus; si vero præter omnem nostram culpam evenerit, magis id solatium, quam injuria appellanda est, quando eam recta conscientia, non autem ex inferentis ratione dimetiri debemus. Ut Scipio, qui ab ea Republica, cujus Imperio tertiam Orbis partem subjecerat, in exilium missus est, in quo ita se gessit, ut si princeps Senatus in Urbe mansisset, lætius non egisset, quia eam injuriam nihil de sua gloria sibi detrahere sentiebat, ut quam iniquissimam sua conscientia pendebat; imo vero ex qua non minus gloriosum triumphum, quam ex devicta Africa duxisse judicatus est. Certe ex hac gloria nullus huic Centurio, nullus miles, nullus exercitus, nulla locorum melior ratio, nulla denique fortuna quicquam decerpsit. Totam eam sibi integram habuit, ac quamdiu literæ vigebunt, tamdiu illa perfruetur; quia Vir prudentissimus nihil adversi sibi accidisse putabat, neque virtutem ex meritis, sed ex ejus sola dignitate compensabat, in una sua conscientia, quam optime se præstitisse sciebat, læte conquiescens. Contra vero Coriolanus, qui pari ratione a suis Civibus affectus, adversus eos arma sumit, obsidione cingit, Legatos ad se de pace missos nihil audit. Tantum enim injuria in animi radicibus inhæserat, ut nisi una vindicta evelli posset. Ita Salinator iniquam suam damnationem se vindicaturum minatus est, cum Fabio respondit, se aut de hoste victo gloriam, aut de suis Civibus superatis gaudium esse reportaturum; qui si, ut Scipio innocentiam suam iracundiæ objecissent, multo rectius ab omnibus sæculis audissent. Quare utroque modo nobis nihil dolendum est. In altero enim magis culpam nostram accusare, quam damnum inferenti irasci debemus; in altero lætari, quod omni ejus damni culpa va-

ca-

camus. Sed quoniam non agitur cum perfectis hominibus, qui cum nullam culpam ad injuriam accipiendam attulerint, ea ratione illatam non sentiant; aut si attulerint, eam sibi ipsi acceptam referant; istis maxime providendum erit, qui secus omnia imprudenter accipiunt. Injuriæ igitur, unde homines potissimum irascuntur, tria sunt genera; unum, quod damnum; alterum, quod dedecus, atque infamiam; tertium, quod utrumque affert. Hæc autem aut ab homine, aut a fortuna, ac casu homini maxime infertur. Qui igitur hac animi commotione carere voluerit [omnes enim velle debebunt] omnia prudenter cavebit, atque tamquam ex alta specula animo collustrans, quæ ingruentia mala viderit, ut melius poterit, declinabit. In conjugio multæ caussæ sunt, quamobrem homines excandescant. Qui hujus rabiei expers esse voluerit, is uxorem ne duxerit, cœlibem vitam vixerit. Vulgo tritum est, *quot servi, tot hostes*; qui servorum perfidiam ferre nequiverit, is sibi adsit, sua sola opera utatur. In ludendo pecuniæ amissio graviter hominem commovet; qui hanc iram vitare cupiat; is a ludo se se abstineat. Qui per tenebras iter faciat, ne, si uspiam offenderit, irascatur, aut diei lucem expectabit, aut cereum sibi prælucere jubebit. Si Menelaus vidisset Helenam uxorem suam sua pulchritudine non solum animos hominum rapere, sed se illis quoque quasi rapiendam offerre, non ejus Paridi tantam copiam fecisset, neque tota Græcia postea in tot miserrimos decennali illo bello luctus incidisset. Prudentius fecit Julius Cæsar, cum suæ ob solam criminis suspicionem repudium misit, ne, quoties ejus facti in mentem venisset, toties in eam acrius incenderetur. Coti Thracum Regi fictilia vasa, atque egregie facta dono missa fuerant. Hæc Rex; ut satis eorum opus contemplatus est, atque ut Rege dignissimum laudavit, magnaque pecunia illi, qui ea sibi attulerat, dinumerata; sua manu in terram projiciens minutatim contrivit. Interrogatus, quamobrem id fecisset, prudenter, atque argute respondit; ne gravius in eos sæviret, qui postea suo malo fato illa confregissent. Quod Pollio non vidit, qui puerum ob vasa item pretiosa contrita jussit murænis in Piscinam vivum demitti, nisi Augustus illi præsto affuisset, qui non solum illum incolumen servavit, sed Piscinam etiam compleri jussit.

vium pirata sum, mortis reus fio; tu vero, quia Urbes, & Provincias furaris, Regnaque legitimis Regibus eripis, Rex ab omnibus excoleris. Sensit jocum Alexander, atque illi ignovit. Pompejus Magnus neque hujusce jocosæ injuriæ expers fuit. Quærenti enim a Cicerone in dissensione illa Civili, ubi Dolabella ejus gener esset? argute inquit: cum tuo Socero; par pari referens. Quærenti item Augusto de quodam adolescente peregrino, sui quam simillimo, numquid ejus mater umquam Romæ fuisset? numquam, respondit; sed pater sæpe. Retorsit dictum adolescens, quod Augustus ridens accepit. Philippus autem non solum insulsum, sed etiam immaniter in se dictum placidissime tulit. Nam cum Atheniensium Legatos domum remitteret, atque omnia illis, ut fit, pollicеretur; neque se quicquam habere diceret, quod non eorum Reip. caussa vellet: tum unus ex iis magis impudenter, quam jocose. Si ita est, inquit, tu funem cape, atque te, quod ea maxime cupit, suspende. Acrem hanc maledicentiam Philippus ita amice accepit, ut suis committeret, ut eum domum usque comitarentur, ne in reditu ob istam ejus insolentiam in itinere a suis interficeretur. Si vero qui nos aliquo damno affecerit, majora in nos alias beneficia contulerit, huic non irasci, aut saltem leviter irasci debemus. Majoris enim beneficii ratione minoris injuriæ damnum compensare debemus. In primis autem in sedanda iracundia conducere videtur, si iratus, ante quam ad ultionem veniat, vel pusillam aliquam moram interposuerit. Quare etiam non defuere, qui arbitrati sint, Romanos secures suas ea ratione fascibus alligatas habuisse, ut irato Magistratui saltem ad tantulum moræ ad sedatius in reum agendum daretur, quantum spatii esset ad fasces dissolvendos; quod sanctissimum præceptum Athenodorus Augusti Magister, cum ab eo in summa sua senectute domum volens remitteretur, postremo, sed non postremum illi præceptum reliquit, ut in ira prius, quam illi quicquam obtemperaret, secum animo Græcas literas percurreret. Sperabat enim optimus Philosophus non parum irato profuturum, ne quid severius ageret, si ad supplicium id tantulum moræ interponeret. Certe, ut subita ira est, citoque animus illa incalescit, ita etiam non diu in ea commorari videtur. Natura enim comparatum est, ut, quod brevi crescat, brevi etiam concidat,

t, atque intereat, neque sit diu duraturum, quod su-
:o emerserit. Qui igitur aliquod spatium inter ulciscen-
m posuerit, is multo æquiori vindicta inimicum affe-
rit: quam sententiam Antiochus sequutus est, qui villi-
suo iratior factus, his verbis illum castigavit. Quo te
odo, inquiens, accepissem, nisi iratus essem? Lingua,
manus duo sunt quasi iræ instrumenta. Lingua nulli
rbo parcit, in amicos, in propinquos, in Deos etiam
os acerbe invehitur; manus autem in quos potest,
es suas exercet. Non enim ita manus, ut linguæ, li-
:um est opus. Qui igitur iratus horum utrumque cohi-
bit, is se sciat magnum opus egisse. Plerumque enim
n solum quæ vera inferentis injuriam crimina, atque
pia novit, sed quicquid etiam in buccam, modo hor-
um, modo criminosum sit, in eum eructat, atque e-
mit lingua. Quid autem gladio faceret, si ita illo li-
e uti posset, nihil attinet dicere. Sed ut, vi adhibi-
, manus corrigitur; ita silentio lingua erit commu-
nda. In ira igitur sapiens se colliget, atque solus ha-
abit, ne quemquam habeat, quicum illa furiose jacti-
, seque eo magis in iis incendat. Ebrietati similis est
cundia. Ebrius enim, quo feratur, nescit; iracundia
citus furit; vino graviter affectus, omnia æqua, ini-
a effutit; ira oppressus, vana, somnia ingerit; vino-
tia homini mentem & pedes eripit; ira mentem, &
um aufert; ebrietas vultum conturbat; iræ vis impo-
s pari eum invertit modo. Ut ergo illa somno, &
iete pellitur; sic hæc silentio magna ex parte mitiga-
:. Hæc item extinguitur, vel subito injecto metu,
l magno exorto gaudio. Metus enim, ut iratus sibi
gis caveat, quam hostem offendat, efficit; gaudium
tem iracundiam delinit. Si vero qui injuriam intule-
, se peccasse, atque ejus se ingenue pœniteat, atque
nisse fateatur, dici non posset, quantum ad mitigan-
n injuriam, atque adeo ignoscendam, valeat; quem-
modum contra iis gravius succensemus, qui id se ad-
isse negant, quod manifesto tenetur; aut, si faten-
:, in eo se exaltant, & jactant insolentius. Verum
oniam iis crebrius irascimur, quibuscum assidue agi-
ıs, quam iis, quos raro videmus, familiari iracundiæ
nc subveniendum est. Uxori ille parum pudenti; ser-
alius inepto, fraudolento, quod succenseat, sæpius
 ha-

jussit. Pari prudentia Antiochus sophista se purgavit. Nam cum a suis accusaretur, quod ad Remp. non accederet: non me ille, inquit, Reip. onus, sed mea natura ab ea gubernanda deterruit; iram suam significans, in qua se omnium maxime pronum esse sciebat; quare hoc quoque modo publicas ejus occasiones devitavit. Legerat enim apud Platonem, qui iracundiori essent ingenio, eos quidem ad disciplinas percipiendas maxime aptos esse, ad Remp. autem gubernandam minime Si uxor noverit [quando soboli omnino legitima danda est opera,] se viro suo inferiorem esse, nullam caussam habebit, quamobrem cum eo litiget; contra vero si eam ille ut alteram sui partem tractabit, sine rixa vitam aget. Hæc vero, & horum cætera similia, iis dicta sunt, qui ne in iram incidant, providere debent. Restat modo, ut secundo in loco ea præcepta demus, quibus, cum in iram inciderint, ira tantum maneat, furor devitetur. Cum igitur iræ vis omnes rationis nostræ aggeres superarit, atque mentem nostram occuparit, in primis id videndum erit, ne hæc in iracundiam transeat. Est enim ira, quoad intra suos certos terminos continetur; cum vero ex iis excedit, fit iracundia, quæ nihil a furore distat. Nam cum ita animo affecti sumus, ut rebus inique adversis commoveamur, hactenus hominis est; ut vero in furorem animus raptim fertur, tum a feris homo nihil distare videtur. Sævit enim in puniendo; in ulciscendo vero nullum adhibet modum. Hunc igitur furorem, hanc animi abalienationem devitabimus, si hic animi motus iræ terminis continebitur; hoc est, si, quantum decuerit, tantum irascamur. Quam [ut ita dicam] decentiam, modo ad caussæ, modo ad personarum, modo ad temporis, atque loci rationem retinebimus. Quemadmodum si quis in levi caussa leviter commoveatur, neque sinat, ut primus ille motus se se amplius augeat: ut Cato, qui a bajulo eo onere, quem ferebat, in alterum humerum percussus, cum ab eo post ictum imprudenter admoneretur, ut caveret, quasi per jocum ei respondit: numquid aliud fers? Alius ad convitia, ad minas, atque etiam ad manus venisset: ut Alexander, qui Clitum amicissimum suum quam levissima de caussa sua manu interfecit. Qua ratione neque fœminis, neque senioribus, neque egenis acerbius irascemur: quod Hora-

ratium Trigeminum fugit, qui si iram suam in sororem & fœminam motam esse sensisset, eamque Sponsi sui mortem lamentari animadvertisset, numquam ejus sanguine manus suas, atque adeo Penates Deos tam impie consceleraslet. In pueros vero, atque in seniores nulla iracundia non vituperatur. Utrique enim ad injuriam inferendam impotentes sunt. Egenum vero quis potius non commiserescat, quam ut in eum desæviat? Ut vero infimæ, atque impotentis conditionis hominibus vix æque irascimur; ita potentioribus nihilo æquius succensebimus, quia cum illis humane agere, his autem cedere debemus. Parentes vero, & filii, si qua inter eos iracundia aliquando intercesserit, si, quam uterque utrique teneatur, considerabunt, non solum ne illa ad insaniam non perducatur, sed ut ad nihilum magis redigatur, curabunt. Illi enim in filiorum vel maximis injuriis mitiores; hi vero Parentibus in omnibus obtemperatiores esse debent. Id quoque ad hanc animi gravissimam commotionem devitandam maxime opportunum erit, si animadvertatur, utrum injuria dedita opera, an per imprudentiam nobis illata sit. Nam cum alieno vulnere percussi sumus, quid tam indignum, quam illi irasci, qui nullo animo nobis eam injuriam fecerit? Nam, quemadmodum eos, qui imprudenter nobis profuere, amare non tenemur; sic iis inique irascemur, qui coacti, atque per imprudentiam nobis damnum intulerint. Quoniam vero stulti in eo sunt hominum genere, qui imprudenter injuriam faciunt, his quoque ignoscendum est. Nam qui in se ipsi injurii sunt, quod præcipuum est stultorum, qui accusari possunt, si in alios sua stultitia invehuntur? Cum stulto iratus quoque conjungi potest, nisi quod ille semper imprudenter agit; hic vero interdum etiam furiose; ut qui in hoc hominum genus iracundia commoveatur, parum ille hominis habere videatur. Si vero illud, quod nos mordeat, joco sit aut dictum, aut factum, nihil turpius, quam id non risu quoque accipere. Quid enim feremus, si ridicula injuriæ loco accipimus? Alexander usque eo arguta dicta pertulit, ut piratæ in se acerbius jocanti cum vita ipsa ingentia etiam munera condonarit. Ferunt enim cum eum cepisset, atque capitis damnasset, hoc illum dicto contra Regem verberasse. Ego, Alexander, quia parvarum na-

contra mitius Ulysses, naturam suam sequens, in eadem modestissime est versatus. Sed in suffragiis, atque petitionibus facilius sentitur; cum is repulsam fert; ille vero alter decernitur; cui id remedii esse poterit, si in facto Reip. suæ, quam in se, melius consultum essè viderit, cujus utilitatem propriæ dignitati ante ferre debebit; aut cum in celeberrimis locis, qui nobis inferior sit, superiori in loco collocatur. Ferunt, Dantem Aldigerium, aliquando ad convivium invitatum, nulla pretiosa veste indutum accessisse: quare etiam in infimo mensæ loco positus fuit. Cum vero hoc idem illi evenisset, serica veste, atque aureo torque collo circumvoluto venit; tum in mensæ capite est honorificentissime repositus. Fercula jam apposita erant: quisque suis instat, ac, quicquid obsonii magis placet, id sumit, atque comedit. Dantes vero eo instrumento, quo cibus ex esculentis ori ministratur, esculentum in vestis modo hanc, modo aliam partem infundebat; elixum deinde in alterum humerum imponens; ex utroque vero integras aves appendens. Quod ut convivæ viderunt, rati id, quod erat, non sine aliqua bella caussa tantum Virum tam inquinate agere, quid hoc sibi vellet, omnes quærere cœpere. Tum ille: optimi convivæ, vestis meæ, non autem meus hic est locus. Quare æquum est, uti ego eam, ut videtis, pascam; atque ita Dantes injuriam illam hac urbanitate est ultus. Imprudentiæ supra Menelaum accusabam, qui nimis familiariter Paridem accepisset; nunc contra Paridem ipsum injuriarum ago, qui hospitium adulterio prius, deinde rapina violasset. Quare Menelaus ita exarsit, ut illi prius non pepercerit, quam Trojam ejus Urbem incendio sustulisset; si quid tamen mitius agere voluisset, a qua sæpius contemptus fuerat, is eam pariter contemptam habere potuisset, atque illi repudium, quod ei licebat, misisset. Duo sunt reliqua, quæ huic universo morbo maxime mederi possunt; alterum patientia; vindicta alterum. Hæc enim omnis injuriæ finis est; quæ si aliena opera fiat, nos maxime delectat; si vero nostra, nos eosdem feliciter beat. Certe ex Cæsaris nece magna ad omnes, qui Remp. salvam esse cupiebant, lætitia pervenit; Bruto vero, & Cassio, qui suis manibus eam fecere, multo majorem venisse non dubitatur. Verum quoniam mihi cum Christiano Viro nunc agitur,

qui omni hac ulciſcendi ratione vacare debet, quique ſive ulla injuria ab alio homine, ſive a fortuna, ac caſu cuiquam profecta ſit, ac quæque ea ſit, illam ignoſcat, neve quicquam recordetur, oportet; immo vero magis ut ad novam accipiendam, quam ad acceptam vindicandam, ſe comparet; de hac nihil amplius dicam; hoc remedium beſtiis, quique beſtiarum more vivunt, relinquens. In una vero patientia tanto ſalutarius remedium, quanto etiam æquius, ſentitur. Hac igitur, qui quanta quanta ſit affectus injuria, ſe communiet, atque in ejus præſidiis ſe ſe collocabit, ut inde nulla vi, nulla recentiori, ac majori injuria deturbari poſſit, ſibique non ſolum patientiſſimos cujuſque generis viros proponet ad imitandum; ſed unum tantum, qui quicquid ſupra cernitur, quicquid infra ſpectatur, creavit, atque confecit, qui cum noſtra culpa omnes ignominias, omnes contemptus, omnes denique cruciatus a Gente illa, de qua ſæpius ad univerſam ſalutem optime promeritus erat, qui vel uno nutu omne eorum genus perdere potuiſſet, pro ea tamen vindicta Patrem ſuum, ut iis ignoſceret, neque eorum tantam ignorantiam quicquam ulciſceretur, in medio cruciatu rogat; hunc, inquam, ſi optimum Magiſtrum imitabimur, atque in una patientia cum illo omnes noſtras vindictas obliviſcemur, atque Deum rogabimus, ut eorum ignorantiæ miſereatur, ſecreto nobis ille in his humanis contemnendis, atque fortius perferendis, numquam deerit; cum vero hinc diſceſſerimus, unde omnino aut citius, aut ſerius ſumus diſceſſuri, ad ſe, ut ex ſuis, feliciter revocabit. Hæc habui, Cochi, quæ tibi de Iracundia devitanda perſcriberem. Non me fugit, multo plura a cæteris Scriptoribus te habere poſſe, atque etiam fortaſſe potiora, ut qui in iis ſtudiis omne ſuum ſtudium poſuerint; noſtra tamen neque ea indignitate eſſe videntur, quæ prorſus contemnantur; certe quę a Magiſtro tuo tibi veniunt, minime ingrata eſſe debebunt. Sed ego, ut Athenodorus Auguſto ſuum illud de Græcarum literarum lectione ultimum præceptum dedit; ita hoc tibi do; ut te ſemel iratum in ſpeculo videas. Spero enim, ut ex oris deformitate animi turpitudinem facile conjiciens, ab hoc teterrimo monſtro abhorreſcas, atque in tua animi ſedatione conquieſcas.

DE CONSILIO PRINCIPIS

LIBELLUS.

BARTHOLOMÆI RICCII

DE PRINCIPIS CONSILIO,

Ad Bartholomæum Ferrinium Herculis Atestii Ferrariæ Principis Scribam Integerrimum.

Vitæ suæ rationem ob oculos ponit, Opera singula a se confecta, & publici juris facta recenset, quibusque ea inscripserit, ostendit. Cur autem Opus hoc de *Consilio Principis* ipsi potissimum dicandum censeat, subjicit, ejusque sanctissimos mores, & totius vitæ singularem integritatem extollit.

Go te, Ferrini, minime fugere scio, quam omnibus Scriptoribus liberum sit, ac sine ulla controversia concessum, ut unaquaque in re, quæ magis quemque delectet, dictionem exerceant suam. Neque vero inter amicos negatum minus, ut de alio quovis genere beneficentiæ mereat alius, te eundem minime præterire, ignoro. Nam te in altero pervarie versari video; in altero etiam sæpius expertus sum, atque adeo in dies experior magis. Quam utramque & scribendi & dandi liberam permissionem cum ego quoque jampridem animadverterem, in utraque quoad ejus facere potui, & officium & scriptionem exercui meam.

Nam

Nam admodum adolescens ad bonorum Authorum Latinæ locutionis observationem me dedi, atque eo modo, quo ante me nemo. A quo meo instituto non destiti prius, quam ad eam magnitudinem volumen illud perduxi, qua vulgo octo jam annos sub Latinæ Locutionis Apparatus inscriptione a doctis omnibus legitur, & , ut audio, non ingrate legitur. Quo interea quoque tempore; nam id studii in multos annos productum est; multorum hominum, qui alicujus sunt nominis, ut legenti occurrebat, vitam breviter perstringebam. Cum his Joannis Cornelii Somnium conjungitur, in quo Civem illum primarium parentis Georgii nomine vita jampridem functi ad Remp. capessendam hortabamur. Huic Castrutii vita, quam ipsi Latinam fecimus, accedit. Ab Apparatus autem editione Sebastianum Gryphium duabus perpetuis Orationibus majestatis accusavimus, qui, spreto Regis Diplomate, Apparatum nostrum excusserat, atque in omnibus Galliæ Bibliothecis venalem proposuerat. Post Gryphii accusationem sub Italicam Latinam cum propriam, tum figuratam locutionem ad ingens volumen collegimus ex bonis nostris. Quod quoque opus absolvemus aliquando, si vita supersit. Post hunc ad Italicam rationem Latinum Apparatum eam Orationem scripsimus, qua ego meorum Civium nomine Herculi Atestio Alphonsi Filio Ferrariæ Principi gratulabar, quod re salva, atque ex sua sententia apud Cæsarem Neapoli constituta;

ad

ad suos tandem sese incolumem recepisset. Vix dimidiatus intercesserat annus, cum Ravennam accersor, qui publice in ea Civitate humaniores literas profiterer. Eos Cives de more in nostro ipsius muneris publici initio justa accepimus Oratione. Quo vero tempore in docendo Ravennati Juventuti operam damus, Particulas, quæ in tertiam Apparatus nostri partem veniebant, planius expolivimus. Interea in alterum biennium a Ravennatibus delecti Ferrariam ab Hercule Principe accersimur, qui Alphonsum filium in hisce ipsis studiis institueremus. Ab adventu Ferrariensi Principis pueri vitam scripsimus. Vix hac perscripta, Manutianam suasionem aggredimur. Altero autem anno Londrum Principis Herculis canem egregium miserabiliter a suis venando fossum, novo modo pro funere laudavimus. Londri laudationem duæ aliæ consequuntur Orationes, una ad Herculem Principem; altera ad populum Ferrariensem, etsi neutra tamen est habita. Cum his conjunximus de laudibus eloquentiæ Librum, quem sequitur ad Lanfrancum Gypsium Principis Herculis Procuratorem de Procurationis ratione epistola bene longa. Ad hæc accedit de Judicio. Huic postremo adjunctum est hoc, quod habes de Principis Consilio; quæ tamen postrema studia Imitationi tanquam adventitia accidebant. Nam de Imitatione semper aut aliquid scribebam interea, aut saltem quod in [illegible] injicerent, attente observabam; quod opus

cum

[illegible] , qui hæc
[illegible] Consilium
[illegible] causimus ,
[illegible] , cum tu
[illegible] simus [illegible] tuo (ut
[illegible] officia
[illegible] , hoc est ,
[illegible] & diu ,
[illegible] con-
[illegible] aliqua
[illegible] & [illegible] um &
[illegible] etiam mo-
[illegible] iampridem
[illegible] ro in con
[illegible] delig
[illegible] equidem mul
[illegible] in alteri
[illegible] tibi loc
[illegible] , qui aut
[illegible] , omnino alteri
[illegible] , qui ex bonorum om
[illegible] , rectius fiat ,
[illegible] . Nam [illegible] operam , quam
[illegible] annos in
[illegible] , ac multas Italicas
[illegible] , quas interea prudentissime obire ra
[illegible] tui isti sanctissimi mo
[illegible] singularis integritas ,
[illegible] imperita
[illegible]

N omni igitur recte capiendi consilii ratione duo in primis spectanda sunt, ut prudens, ut fidelis sit, quem in re decernenda nobis sequendum esse proposuerimus. Nam si prudentia sine fide adhibeatur, pejus nullum venenum consilio admisceri potest; fides vero sine prudentia quid in rebus dubiis valeat, nemo non videt. Altera itaque alterius ope, atque auxilio maxime indiget. Nam ad quorum prudentiam fraus adjungatur, non modo periculum erit, ne nostra ii cæteris consilia prodant, sed consulendo etiam ne nobis mali sint authores consilii. Fidelis vero sine prudentia in re magis tegenda, atque, ut jusseris, conficienda, quam in decernenda, atque invenienda usus erit accommodatior. Plane enim hic partes suas omnes executus fuerit, cum quod ei secreto commiseris, nullis id tormentis adhibitis, nullis maximis præmiis propositis indicarit. Quibus autem rebus res hæc utraque comparetur, aut quibus facilius esse soleat, videndum est; ut eo consilio uti possimus, cujus neque nos pudeat, neque pœniteat. Ac quod ad prudentiam attinet, quam eandem gravissimo nomine Sapientiam appellant, ea duabus his potissimum rebus contineri videtur; rerum scientia, earumque usu & tractatione. Nam qui de unaquaque re prudenter consilium capere volet, ejus rationem omnem recte ante, ut teneat, oportebit; quando consilium nihil sit aliud, quam, de rebus maxime venturis quid statuendum sit, sapienter decernere. Hic igitur mihi Consiliarius maxime probabitur, qui primum Juris Civilis scientiam optime calluerit, quando in hoc genere consilii, quo Civitates, atque Imperia conservantur, illi sæpius versandum est; deinde qui de unaquaque re quamvis ad deliberandum facillima in utramque partem consultandi rationem probe perceptam habuerit, ac, quemadmodum pro omnibus, ac contra omnia sapienter disputetur, perdidicerit; ut omnibus dubitationis numeris recte cognitis atque perceptis, mature ac tuto constituere possit, quid agendum, sequendumque sit, quid non. His illa accedant; ut multa in primis Virorum illustrium facta, consilia legerit, audierit non pauca, meminerit omnia, Rerumque publicarum, Principum, Populorum deliberationes in rebus dubiis fideliter

ter comprehenderit; postremo multarum Nationum, Gentium instituta, consuetudines, qua re quæque maxime moveatur, quidque fugiat acerrime, egregie noverit. Huic autem rerum multiplicium cognitioni frequens volumus accedat usus. Nam si hic forte absit, quodammodo ea intelligendi ratio tota jacebit, fietque multo in dies obtusior, atque ignavior. Multos enim multi novimus, qui pœne omnium omnia consilia, facta probe teneant; si tamen eis quid aut agendum, aut deliberandum accidat, parum id apte facere norint, neque ad illorum consulendi rationem quicquam suam consultationem accommodent, quoniam nullum usum, nullam exercitationem attigere; ut vere dicant, rerum experientiam effectricem esse & magistram omnium; cum contra multos sciamus ex solo rerum usu & tractatione eam agendi commendationem sibi confecisse, quam numquam ex sola rerum cognitione confecissent. Hic autem, qui nobis propositus est, usus, duobus modis maxime perficitur; altero, cum in re ficta atque ludicra ingenium exercetur; altero, cum res agitur ipsa, ac quasi in conflictu, atque in Sole; non autem in præludiis, atque in umbra versatur; quorum etsi prior minime improbatur, ut qui viam alteri munitissimam expediat, atque inde magis parati ad veram deliberandi rationem homines deveniant; quæ tamen sequitur, certiorem atque tutiorem rerum deliberationem adhibebit. Neque enim gladiator, qui tantum sese ad arenam instituerit, in eam tamen numquam descenderit, continuo ea vulnera inflixerit, aut ejus præsenti vi animi rem geret, quo qui ferrum hostis sanguine sæpius concalefecerit. Nunc igitur deligendum esse censeo, qui ex eo genere sit, qui serio in rebus gravissimis diu, assidueque versatus sit. Verum quoniam horum hominum mira est paucitas, ac quos a parentibus nostris accepimus, ii perpetuo non sunt habendi, ad alterum genus confugiendum esse, nemo non videt. Quare magna Principibus quoque cura adhibenda est, ut in suis Civitatibus hujus ordinis quasi Consiliariorum seminarium quoddam frequens numerus seratur, quod in Rep. Veneta & in iis, quorum opera & in scribendo & in legendo utitur assidue, factitatum est, & aliquando in iis quoque, qui in ordinem Senatorum postea venire possent, servatum audio. Siquidem illi domi optime instituun-

tuun-

tuuntur, qui postea foris Legatis a manu sint; ex his autem, quasi facti Senatores, in eum ordinem venirent. Nam cum in Senatum, nisi cum natu grandiores, tum qui summa Viri essent prudentia, de more legerentur, quique de rebus gravissimis prudenter atque e Rep. maxime decernerent, aliquando tamen non parvus adolescentum numerus ad Seniores ascitus est, qui paulatim rebus publicis tractandis assuesceret. Hic enim primum literis quibusdam legendis intererat; deinde etiam cum aliquid disputaretur, quod non ita ad summam Reipub. pertineret, una simul assidebat, neque a quorumdam Principum Legationibus audiendis excludebatur; verum cum res venisset ad suffragia, tum missus hic fiebat Senatus. Hi postea, cum per ætatem liceret, pœne facti in Senatum veniebant. Sed quid ego te alienis exemplis moror? quasi Alphonsus Princeps noster hoc ipsum cum Hercule Filio non perfecerit, quem vix quatuordecim annos natum ad quædam publica consilia admittere non dubitavit, ac non multis annis post pœne omnibus rebus gerendis interesse voluit. Valet certe plurimum ad unamquamque rem instructum, atque exercitatum accedere. Quare ego id in primis curarem diligenter, ut haberem, qui mihi ex superiore ordine in consulendo operam suam navarent; cum vero is potior usus deesset omnino, ne ex altero eam opem admodum desiderarem, æque providerem. Altera vero pars, quam in fideliter consulendo positam esse diximus, tantam vim habet, ut si hæc ab omni consilio absit, quævis res privata, quævis publica brevi, ac facillime subverti possit. Quamdiu res Romana fidelibus consiliis gesta est, domi cumulatissime familiarem adauxit; foris imperium maxime dilatavit; de omnibus Gentibus triumphos reportavit; ut vero in suam quisque ambitionem discessit, ac magis simulationi, quam virtuti, Imperia, Magistratus mandari cœptum est, continuo ea labi cœpit, brevique ad interitum suum corruens, funditus interiit. Sane pejor hostis nullus reperiri potest, quam qui verbis amicissimis se ostentet, re autem vera infestissimus inimicus existat. Nam quem mihi sciam aliqua levi suspicione infensum, ab eo in omni re minima mihi attentius cavebo; ac, ut quædam negligentius curem, certe nullam illi in rebus gravissimis fidem habebo; hic ve-

ro

ro cum intra noſtra præſidia verſetur, cuique noſtra non modo conſilia ſint aperta omnia, verum eorum plurima ex ejus ſententia & conſtituantur, & gerantur, hoc nulla perniciosior peſtis, nullus capitalior hoſtis rebus noſtris adhiberi poteſt. Et profecto cum duobus modis homini injuria fiat maxime; vi uno; altero fraude & malitia; multo, quod poſtremum eſt, perniciosius habetur, dignumque odio eſt majore. Sed jam ad fidelitatem redeamus. Eam igitur Conſiliarius noſter præſtare debebit, quæ multis propoſitis præmiis, multis objectis periculis, neque minui, neque labefactari quicquam poſſit; quæ fideliſſimum conſilium det; quæ datum diligenter tegat, atque cuſtodiat. Sed quoniam hujus quoque ratio ad eum maxime pertinet, qui ejus opera indiget, non alienum eſt viſum, ſi, quæ ipſe præſtare debeat ad hanc conſequendam, brevi percurrerem. Hæc igitur una ea re potiſſimum conciliabitur, atque conſervabitur ardentius, ſi Princeps ipſe ametur, perque charus habeatur. Nam ut, quos odimus, periiſſe cupimus; ſic, quos amamus, quique nobis chariſſimi ſunt, maxime incolumes, potenteſque ut ſint, expetimus; tantumque aberit, ut nos illis ullas inſidias moliamur, ut, quas ab aliis factas deprehenderimus, ſimus vel cum ſummo vitę periculo conſtanter propulſaturi. Qui autem hęc tanta hominum benevolentia, atque tam fidelis animi propenſa voluntas comparetur, paucis nobis videndum eſt. Duo eorum genera ſunt, quæ amantur; unum, quod ſua ipſius cauſſa; alterum, quod cujuſdam alterius ſtudio tantum expetitur. Ex ſuperiore genere ſola eſt virtus; ex poſteriore cætera, quorum cauſſa homines maxime laborant; divitiæ, opes, dignitates, gloria, & ſi qua ſunt ejus generis reliqua. Qui igitur Princeps a ſuis Conſiliariis amari volet, [omnes enim velle debent] eum ſaltem, ut ſpeciem aliquam virtutis, quando non cum perfectis hominibus vivitur, præ ſe ferat, moneo. Tanta eſt enim ipſius virtutis vis, & dignitas, ut in quibus ejus aliquod lumen appareat, ii vehementer ab omnibus amentur, atque colantur. Sed cum omnium virtutum proprium ſit homines ad ſeſe amandum allicere, una tamen Juſtitia, ac, quæ cum ea conjuncta eſt, beneficentia, magis homines ad hanc animi gratiſſimi propenſionem cogunt. Omnino commendantur ii quidem, qui, ne adverſi aliquid accidat, ſapienter

ad amandum cum virtute ponatur amare, atque diligere. Quin etiam si improbi homines, atque vitæ omni turpitudine notati nos aliqua benevolentia prosequantur, eos cogimur, ut ita dicam, redamare; inter se vero, quin ament ipsi, nulli dubium est; ut quasi in benevolentia concilianda una amandi vis magis pollens, potensque sit, quam ipsius solidæ virtutis attractio, atque compulsus, quæ nisi ad se, aut ad sui simillima amandum hominem compellit. Sed, quoniam in consilio versamur, qui Princeps recte ac sapienter provisa non levi, non odiosa commendatione prosequetur, hoc est, qui virtutis suæ laudem integram Consiliariis suis, ut a se auferant, concedet, quique contra, quæ minus interdum recte consulta, quando homines sunt homines omnino, & rerum omnium non iidem sunt exitus, atque consilia, cum reprehenderit, castigarit, magis parentis lenitatem, quam heri inclementiam imitabitur, is se sciat majorem facultatem ad sese amandum sibi communire vix posse. Nihil est enim, quod tam a nobis aliorum animos abducat, quam si ne commendatione sua quidem eorum officia erga nos recte adhibita prosequamur; tantumdem vero si eorum ipsorum errata insectemur acerbius. Sinat eo se quoque nomine Princeps amari, quod homines sperent quædam sua commoda facile consequi posse. De quo genere toto quoniam satis abunde paulo supra, cum de liberalitate agebatur, dictum esse arbitror, non eadem hoc quoque loco retexenda sunt visa. Illud satis sit, si addam, quid ii sperent Principi diligenter esse odorandum, neque dum rogetur, expectandum, & ne frustra eos spes illa aut fallat, aut etiam diutius teneat, accurate illi erit providendum. Nam eo homines loci desinunt amare, ubi initium faciunt desperandi; neque majus ullum beneficium conferri potest, quam cum ultro, quod opus est, cum cito, quod expectatur, confertur; ex qua una multiplici amandi ratione ea, quam nos in primis quærimus, fides existit integerrima, quæque nullis adversis temporibus Principem suum deserit, quæ nullis maximis ostentatis periculis quicquam de statu suo commovetur, quæ se nullis denique propositis amplioribus præmiis, quicquam violari, atque labefactari sinit; qua una integerrime comparata sciat Princeps sibi nihil reliqui fieri ad recte consulendum, in quo ei admo-

modum elaborandum ſit. Nam quæ ſequuntur, ſunt ea quidem ad rem pertinentia, ſed non in quibus rei totius ſumma verſetur. Cujas igitur eſſe debeat, quem Conſiliarium delegerimus, an quem nobis noſtra, an quem aliena Civitas tulerit, videndum eſſe arbitror. Ac quoniam in utroque plures dantur gradus, quem mihi natura propiorem dederit, ſi cætera ſint paria, naturam in deligendo magis ſequar omnino. Minus enim cauſſæ habet, quem ex noſtris delegerimus, quamobrem nos prodat, quam quem alienum aſciverimus. Nobis enim cum hoc Patrię charitas intercedit, cujus vis quanta ſit, quantumque qui eodem in loco orti ſint, natura ament inter ſe, longus ero, ſi coner explicare. Huic parentum, filiorum, propinquorum adjuncta eſt pietas, quibus, ne ſua ulla culpa gravius affliꝯtentur, a quibus & dignitatis gradus omnes, & commoda ampliſſima expectent, magnopere cavendum eſt. Bona deinde, fortunæ, quæ interdum per ſe ipſæ pęne ſatis habent inimicæ ſuſpicionis ad auferendum. Suos vero prodere, ad alienos transfugere, monſtro magis eſt ſimile, quam homini, qui ullius ſit aut conſilii, aut rationis particeps. Noſtri poſtremo cum noſtra melius norunt; tum eo quoque nomine illa chariora habere ſolent, quod cum illis ſua etiam conjuncta videant commoda. In hoc etiam cæteris Civibus ſpes afferetur non levis, poſſe eos quoque ad eum dignitatis gradum aſpirare, ſi eam operam dabunt, ut tales probentur, quales jam delectos eſſe videant; neque quodam illi modo indignabuntur, moleſteque ferent, cum viderint ſibi alienos in fide, atque in conſilio longe anteferri; qua una opinione nihil in Civium animos perniciosius, nihil magis odioſum illabi poteſt. Numerus autem etſi nullus certe prętinitur, quoniam is ad Principis rationem maxime accommodandus eſt; ſi plures tamen adhibeantur Conſiliarii, ſolet id conſilii multis rationibus magis probari. Continuo enim quo plures ſunt, qui in conſilium adhibentur, eo etiam & conſultius decernitur. Quis enim non videt, ubi multi ſententiam dicant, planius, quid ſit verum, indagari, quam ubi paucorum ſit judicium? ut vere dicant, omnes omnia ſcire, pauciores pauca noſcere. Nam quod unum fugerit [cum plerumque in re perdifficili verſandum ſit] fortaſſe alterum præteribit, certe plures minime fallet. Ad

hæc illud accedit, quod cui cum multis decertandum ſit, ut is undique munitior exiſtat, maxime illi providendum eſt; ſic noſtris eveniet, qui, ut in ſua quiſque dicendi ſententia prudentior videatur, certatim elaborabunt, atque in eo ipſo Principi operam ſuam ſtudioſius navabunt, in quo ſe magis illi profuturos arbitrabuntur. Adde illud, quod ſi alius impedimento aliquo ab officio interpelletur, atque eo interdum tempore, cum ejus opera maxime ſit opus, alii præſto adſunt, ſuamque ipſi ita operam impertiunt, ut unius abſentia nihil deſideretur. Quin ſi quis diem ſuum tandem obiverit, non unius deſiderio Conſilium orbatum videbitur. Ac ne illud prorſus diſſimulem, agamque fideliter in meo Conſilio, niſi ex multis unus detur omnino facilius, quam ex paucis, ad corrumpendum, eorum ſane, qui conſulendo nobis complures adſint, ſententia magis probanda eſt, quam qui pauci conſtituant, atque decernant. Certe qui rerum potiantur, pauci, atque adeo ſolus ſit; qui illi in conſilio adſint, cumplures omnino eſſe debebunt. Quoniam vero & rerum certior cognitio, & earum ipſarum facilior pertractatio, quæ duo Conſiliario noſtro maxime ſupra attribuebamus, grandioris ætatis eſt omnino, grandiorem hominem natu magis, quam adoleſcentulum in conſiliis dandis ipſe deligerem. Ætatis enim maturitatem conſilii maturitas ſequi ſolet; niſi, Ferrini, in te, atque in tui ſimillimis, qui ætatem prudentia, fide omnia officia ſuperatis, facile aliter ſentiam. Finis autem, quo omnia ſua conſilia referat, is mihi conſtituendus eſſe videtur, qui cæteris quoque in rebus recte conſtituitur, honeſtum. Neque ego unquam cum illis ſentiam, qui in Rep. decernenda tantum utilitatem ſpectandam eſſe præcipiunt, magiſque Ariſtidis conſilium, quam Themiſtoclis excogitatum ſemper equidem probarim, cum hic de incendenda hoſtium claſſe, quod factu erat quam facillimum, excogitaſſet; ille vero ſapienter ad Senatum retuliſſet, perutile eſſe quidem, quod Themiſtocles afferret, ſed minime honeſtum. Vera Ariſtidis, hoc eſt, æquiſſimi Viri ſententia; quem Fabritius Conſul egregie imitatus eſt. Nam cum P. R. cum Pyrrho acre ac magnum bellum gereret; Pyrrhi familiaris quidam ad Conſulem detulit, ſi gratum P. R. futurum ſciat, ſe habere, qui Pyrrhum veneno de medio facillime tollat, de quo non prius Con-

ful ad Senatum retulit, quam eum ipsum ad Pyrrhum remittendum curavit, eumque per litteras admonuit, ut ab hujusmodi insidiis posthac diligentius caveret. Contra vero turpissime Q. Fabium Labeonem fecisse a sapientissimis Viris judicatum est. Nam cum is inter Nolanos, & Neapolitanos de agri finibus disceptantes inter se arbiter a Senatu datus esset, ita cum utrisque egit, ut eorum quisque inde, quo fines suos protendebat, longe se reciperet, quod vero in medium agri relictum fuerat, id Populo Romano adjudicavit; quod quidem fallere potius fuit, quam judicare, atque ex levissima re tantę Reip. notam inurere sempiternam. Qui igitur Principibus in consilium adhibentur, ab eo, quod illis propositum est, honesto in suis consultationibus ne latum quidem, quod ajunt, unguem discedant; hoc unum intueantur; huc referant quicquid in consultationem cadat; videantque in primis, ne specie quadam honesti, atque umbra decipiantur. Hac enim una ratione & communibus omnium rationibus optime consulent, & ipsi Principi suo Viri boni habebuntur, qui quanquam hujusmodi utilitatem interdum sequi cogatur; plane tamen videt, quod ea fugienda sit, quodque vituperanda, ut non tam illi ea accidat, si assequatur, grata, quam eorum consilia, quibus ad eam impellebatur, efficiantur infensa. Neque id non probe meminerint, quicquid Princeps ipse in Cives suos admittit, id totum in se converti solere, Principem id immune auferre. Vulgo enim palam hæ statim voces jactantur: ab eis hæc mala Civitas patitur, qui Principis rem curant; qui ejus consiliorum participes sunt, hæc nobis infligunt incommoda. Quin sæpius cum diu ab istis pessime audierit Princeps, ut suorum Civium gratiam sibi conciliet, tandem caussam aliquam reperit, quamobrem se ea suspicione liberet, illos ulciscatur, ac illud fiat, quod tritum est, ut malum consilium Consultori pessimum evadat. Fugienda omnino est Principis adulatio, in quam ut semel incideris, perpetuo universa recte consulendi ratio tua interierit, necesse est. Hæc habui, Ferrini, quæ mecum disputarem de iis, qui Principibus Consiliarii adhiberi solent. Non vereor, quin complura alia & inveniri argutius, & copiosius disputari, & ornatius dici possint; sed illud pervulgatum est, non omnia in quaque facultate perdoceri. Quin etiam in multis sa-

tis eſt, ſi ea quaſi digito oſtendantur. Nam quod a n
factum eſt, id magis amoris erga te mei ſignificand
quam prudentiæ oſtentandæ gratia factum eſſe ſcire te v
lo; tu cætera, quæ tua eſt prudentia, cum hunc locu
tenebis, re ipſa Principi tuo, atque univerſo popu
facile comprobabis. Vale.

BAR-

BARTHOLOMÆI RICCII

IN QUASDAM ANDREÆ ALCIATI

Latinas voces ab eo male perceptas.

AD CAMILLUM FILIUM.

Um hodie in tuam Bibliothecam, Camille fili, ut fere quotidie facere soleo, venissem, offendi Alciati volumina, quæ a librario paulo ante conglutinata acceperas, in suis locis, suoque ordine composita. Ea singula in manus sumpsi, aperui, atque versavi, ut viderem, an recte, atque composite consuta, atque compacta essent. Quæ omnia cum satis probassem, tanti hominis nomine invitatus, quemque etiam hic noveram per illud tempus, quo Jus Civile in hoc Ferrariensi Gymnasio profiteretur, placuit etiam ex ejus eruditione aliquid degustare, præsertim ex eis, quæ cum nostris studiis essent conjunctiora. Quare me ad quorumdam Capitum propositam summam dirigo, si quid in eo Capite, quod ad nostram facultatem attineat, offendam ab eo disputatum; in quibus cum continuo quædam offenderem, quæ ab eo minime recte cum percepta, tum exposita essent, placuit ea tibi, ut vere se haberent, explicare.

Continuo igitur Parergon lib. 6. cap. 23. in Modestini responso in suis *prolatis rebus* crasse lapsus est. Nam cum in eo varie *Caprelata* vox legeretur, ipse cæterorum sententiam contemnens ex *Caprelata prolatam* fecit, *prolatasque res* sibi effecit, quas Cives secum rus afferunt, quibus totum illud tempus, quo rusticantur, postea utantur. Quam suam sententiam ex Plauti loco comprobare conatur. Quam autem id recte, paulo post, cum ejus verba protulerimus, demonstrabimus. Is igitur inquit. *Vocantur prolatæ res, quas pater familias ex Urbe rus advehit, ut usui sibi sint, dum rusticatur. Pignoraverat enim debitor ille non solum domum, & possessionem, sed etiam res prolatas, id est, quæ ex Urbe eo advexerat.* Locum deinde Plauti adduxit ex Captivis, ubi ait:

Ubi

Ubi res prolatæ sunt, cum rus homines eunt.
Simul prolatæ res sunt nostris dentibus,
Quasi cum calet, cochleæ in occulto latent,
Suoque succo vivunt, ros si non cadit.
Item parasiti, rebus prolatis, latent,
In occulto miseri victitant succo suo,
Dum ruri rurant homines, quos liguriant.
Prolatis rebus, parasiti venatici
Sumus; quando res redierunt, molossici,
Odiosicique, multumque comedistici.

Hæc ex Plauto, quem locum Alciatus, si ut Grammatici, in quos tam sæpe, quam etiam insolenter, invehitur, intellexisset, tam fœde in tam manifestum errorem non incidisset. Magis mirum est, quod Ciceronem hoc ipsum planius agentem non intellexerit; nam pudet dicere non viderit; qui omnia & legerat, & meminerat. Sed jam ejus errorem; nam de correctione alii viderint; aggrediamur. *Prolatum* igitur, sive *res prolata* significat illud tempus, cum Prætor cessat a Jure dicendo, cum justitium indictum est, quod tempus nostri *caussarum vacationem* appellant. In quam significationem Plautus quoque eo in loco commodissime vocem illam usurpat. Queritur enim apud eum parasitus sibi accidere solere, cum res prolatæ sunt, quod cochleis per æstatem accidit, quæ per illud tempus suo succo victitant. Quamdiu enim Cives in Urbe manent, parasitis victus commodior accidit; modo enim hunc, modo alium Civem sectantur, atque apud eos laute accipiuntur: cum vero ii rus commigrant, tum suo sibi succo, ut cochleæ faciunt per æstatem, victitandum est. Hæc autem Civium rus commigratio quoto quoque anno, cum judicia tollerentur, fiebat: id quod erat Septembri mense, ut Cicero ad Atticum, cum ait: *Et fortasse, quoniam videtur in suffragiis multum posse Galliam, cum Romæ a judiciis forum refrixerit, excurremus mense Septembri ad Pisonem, ut Januario revertamur*: ubi etiam *res prolatas* forum refrigere a judiciis optima translatione significavit. Ut *prolatæ res* apud Plautum sit, cum judicia non exercentur, non autem ut Alciatus somniavit. Id quod Cicero modo *judiciorum prolationem* dixit, modo *prolata judicia*, quæ in aliud tempus essent dilata. Nam *proferre*, de cujus Participio nunc agitur, idem nunc est, quod *differre*, atque

in

in aliud tempus aliquid rejicere, ut *proferre diem*, *judicium*, *rem*, & multa alia. Ut plane videas, quid sit *proferre rem*, & *res prolatas* esse, cum judicia ipsa tolluntur, ac Prætor a Jure dicundo cessat.

Cum vero ejusdem libri cap. 10. Vallam accusat, quod dixerit *alterum* de duobus, *unum* vero de pluribus usurpari, Cæsaris exemplum afferens, qui dixit in divisione Galliæ, *Gallia divisa est in partes tres*, *quarum unam incolunt Belgæ*, *aliam Aquitani*, *tertiam Celtæ*. Ubi secundo in loco *aliam* dixit, non *alteram*. Ego sic intelligo, Grammaticorum hoc in loco esse sententiam, ut cum duo tantum proposita sunt, pro *secundo* semper *alterum*, numquam *alium* sit dicendum, ut Cæsar, & Pompejus, quorum alter neminem sibi parem, alter superiorem ferre non poterat. Quam sententiam Cicero confirmat, cum ait in Tusc. 169. *Necesse est enim alterum sit de duobus*; dixit *alterum* non *alium*. Verum cum multa proposita sunt, alia ratio est, ut etiam secundo in loco, alterum, & alium, ut nobis magis libet, recte dicamus, & ut Cæsar in *alio*, sic Cicero in *altero* fecit, cum ait in Antonium, *quia*, *ut illi voluerant*, *libertatem pax consequebatur*, *proximo altero*, *tertio*, *denique reliquis consecutis diebus non intermittebas*. Ubi *alterum* posuit, non autem *alium*. Ut in pluribus distributis secundo in loco, modo secundo, modo alio, modo altero, nostro arbitratu uti possimus. Cesset modo Alciatus illud suum jactare, *illo sed nondum tempore factus erat*.

In septimo vero lib. cap. 20. particula *partim* contra Budæi correctionem conatur probare non semper iterari, sed solam interdum poni solere, ut apud Pomponium usurpatur. Quo in loco mihi videtur particulæ usum non satis animadvertisse, quæ etsi non geminetur; tamen vocem alteram habere, quæ pro *partim* accipiatur, ubique constat; ac continuo in suo Hirtio, ubi ait: *quod nisi locorum notitia reliqui se texissent*, *partimque in naves*, *quibus flumen transierant*, *recepissent*, *funditus deleti essent*. Quo in loco alteram distributivam præcedere in *reliqui* non vidit bonus Alciatus. Fac enim ita: *quod nisi locorum notitia partim se texissent*, *partim*, *&c.* Idem erit sensus; ut *reliqui* pro altera *partim* sit positum. Neque refert, utrum *partim* duplicetur, an vox alia pro eadem ponatur, id quod Cicero de Divinatione 2. 2. fecit, cum ait: *bestiarum terrenæ sunt aliæ*, *partim aquatiles*: hoc est,

par-

partim terrenæ sunt, partim *aquatiles*, vel ita: *aliæ terrenæ, aliæ aquatiles*. Item 9. 9. *multa inusitata, partim ex Cœlo, alia ex terra oriebantur;* ut nunc mutato ordine idem tamen dixerit. Quod vero contra Rullum, ubi sola particula est posita, nemo tam cæcus est, qui non possit perspicere in loco mendum esse, quod etiam Manutius suo asterisco indicavit. Ad Atticum vero 172., ubi legebatur *partim*, Manutius *per te*, & recte quidem correxit, hoc modo: *videbis ergo, ut sustentetur per te, non autem partim*. Quin etiam si in Oratione desit, in sensu tamen intelligi necesse est. Quemadmodum in *tum*, & *cum* fieri videmus, ut Ter. 129. *quot me censes homines jam deverberasse usque ad necem, hospites, cum Cives?* ubi intelligitur *cum* ante *hospites*, ut sit, *cum hospites, tum etiam Cives?* Quod autem ad Catonem, atque Q. Claudium attinet, jampridem in iis multa sunt obsoleta. Præterea loca integra non afferuntur, neque Gellius propterea a veteribus hanc particulam solam poni consuevisse affirmat; ut omnino Budæo assentiar, Paulum ita esse corrigendum; contra vero ab Alciato frustra tantam operam in hac re perdendam non fuisse, valde dissentiar.

Sequitur eodem in libro cap. 20. Grammaticos more suo carpens in *a* præpositionis duplici significatione ab iis non intellecta, una *cum* est pro *donec*, ut est apud Neratium Priscum, de qua nos nunc tantum agemus. Is ita inquit: *cum vir uxori legat, si a liberis non nupserit*. Quem locum exponit Alciatus. *Si donec filios habuerit, eos non deseruerit, & non nupserit. Cujus locutionis non arbitror multa reperiri exempla*. Hactenus ille. Quid autem iste tantopere in re planissima se jactet, alii viderint. Quis enim nescit, *si a liberis non nupserit*, esse, *si liberos non deseruerit, si cum liberis manserit, si ad secundas nuptias non transierit, quoad liberos habeat*. Quid autem hic declaret, quantum ad liberos, non video. Nam Plauti locus, quem ipse huc detorquet, aliud est. Neque enim hoc in loco usquam locum habet *donec* in exponendo. *Siquidem valere a morbo, atque ab animo*, recte quidem est, *quantum ad morbum, ad animum*, ut idem dixit *valere a pecunia*, idest *quantum ad pecuniam*; quasi vero Verbum hoc *valeo* cæteras præpositiones non recipiat, ut *valere ad aliquid*, item *in re*, & *in rem*, item *apud aliquem*,

aut

aut *cum aliquo*. Sed redeo ad Alciati exemplum. Is *a liberis* dixit; Cicero vero *a filio* eadem significatione dixisse videtur, qui pro A. Cluentio inquit, 24. *ita ei testamento legat grandem pecuniam a filio, si quis natus esset: ab secundo hærede, nihil legat*; ubi est *a filio nato*; idest *virtute filii nati*. Quoniam enim Magius uxoris corruptæ abortionem timebat, a filio, quem ea in utero gerebat, grandem pecuniam legat, ut mulier ea spe incolumem partum edat; contra vero ne majori a secundis hæredibus corrupta abortionem faceret, a secundis hæredibus ei nihil legat. Utrobique autem sive *a* sive *ab* particula *virtute* [ut vulgo nostri dicunt] exponi potest, non autem *donec*. Neque ego nunc exponerem *a filio*, hoc est, quam *filius ei daret*. Nam quid, antequam ad id ætatis, ut facere posset, pervenisset, faceret mater? aut si natus filius paulo post decessisset, num eam pecuniam mater a filio mortuo petere deberet? ut omnino *a filio* eo in loco legata pecunia sit *virtute filii nascituri*. Æstimari autem linteola ab veraniolis suis, est quantum quæ ab amicissimis suis veniebant, digna erant, ut etiam tanti fierent.

Cum autem agit de patrocinio, inquit; *Advocati vero ipsi, seu Patroni iidem Oratores caussarum erant, qui in foro, & curia voce caussas tuebantur*. Qui si Asconium vidisset Grammaticum [quando iste omnes Latinæ linguæ Interpretes Grammaticos appellat] non tam pueriliter lapsus esset. Ille igitur inquit: *qui defendit alterum in Judicio, aut Patronus dicitur, si Orator est; aut Advocatus, si aut jus suggerit, aut præsentiam suam commodat amico: aut Procurator, si negotium suscipit; aut Cognitor, si præsentis caussam novit, & sic tuetur, ut suam*. Ubi planius dici non posset Oratorem, & Patronum eum esse, qui caussam ipsam agit ad Judices; Advocatum vero, qui aut præsentia sua amico adest, aut Jus suggerit, hoc est, qui probat ex Jure esse, quod ab Oratore dicitur, inde dictus, quod in caussam illam vocatus sit. Ter. 32. *ut diligenter nunties Patri, Advocatus mane mihi esse meminerit*, videlicet, ut tantum adsit, ac sua præsentia caussam meam juvet. Nam si Patronus fuisset, non ita simpliciter cum eo per filium egisset. Sed recte Valla ex Quintiliani sententia sentire videtur, cum *Patronum* pro *defensore* tantum esse dicit, non autem etiam pro *accusatore*, unde etiam

iam Verbum *patrocinor* pro *defendo*, non autem pro *accuso*.

In sponsoris vero explicatione, quod est in primi lib. cap. 11. cum Accursii sententiam comprobavit, eum scilicet esse, qui sua sponte, a nullo rogatus, pro alio promittit, subdit postea; *hinc sponsores dicebantur, qui pro Candidatis promittebant, ne illi ambitus rei essent*. Cic. ad Lep. *De tuo negotio, quod sponsor es pro Pompejo, si Galba consponsor tuus redierit, homo in re familiari non parum diligens, non desinam cum illo communicare, si quid expediri possit, quod videbatur mihi ille confidere*. Hactenus ille, cum a se, tum a Cicerone. Sed quod ad Ciceronem primum locum integrum non adducit, ut videri potest; deinde qui conjiciat magis de Pompeji petitione, quam de debitione aliqua, non video. Primum enim per illud tempus, quo hæc epistola scripta est, Cæsar jam tertio Dictator fuerat, ut ex Cæsaris Comment. 249. cognosci potest, qui bellum eo quoque tempore cum Cn. & Sex. Pompeiis adolescentibus in Hispania gerebat, ut testatur Hirtius eodem in loco; ut nullo pacto de ulla Cn. Pompeii filii petitione hæc sponsio esse posset, quando omnes Magistratus penes unum Cæsarem essent, multo vero minus de Patre Pompeji, ut, quid ille sibi velit, non divinem; si vero scriptionem suam verius locupletare volebat, id potius addidisset: sponsorem quoque esse, qui desponsor, qui filius. Ita fieri in *spondere*, & *despondere*, etsi hoc quoque non semper ita servatur: *Sponsalia* vero apud Ciceronem arbitror esse, quod vulgo dicitur *lo Sposalizio, il contratto delle nozze*: quo etiam die convivio accipiebatur Sponsus: unde Cicero ad Q. Fratrem: *ad VIII. Idus Aprilis Sponsalia Crassipedi dedi, cui convivio Q. tuus defuit*. Utinam autem Alciatus viveret: eum amice commonefacerem, cum ut petulantius aliena studia tractaret, tum vero in ipsum Vallam eruditissimum Virum modestius inveheretur, quem etiam mortuum humum mordere criminatur: quando ipse multo magis in nostris studiis peccat, quam Valla in eius non fecit.

Corrigit item de Verb. signif. in l. Sylva caedua, *cum accreverint*, ubi legitur, *concreverint*. Sane similis est scriptura, sed res est dissimillima. Praecipit Jurisconsultus, ut quas arbor stipulas aut talea non collegerit, aut quæ cæsæ

crsæ sparsim in agro relictæ fuerint, cum ei postea otium, & commodum erit, eas legat. Nam post messem siccantur segetes in manipulis, deinde in fasces grandiores ligantur, atque in ordinem quasi turritim in agro disponuntur, postremo ad aream vehuntur. His peractis, requiritur ea commoditas de relictis stipulis colligendis, non autem ut prius occent, postea spicilegium faciant; ut ego nihil immutandum de veteri lectione esse videam: verum ut melius considero, nullum hic locum occatio habere potest. Nam cum occare sit tegere, sive glebas grandiores infringere, hocque nisi semente jacta fiat, viderit ipse, quid hic occandum sit; sed vocis significationem non animadvertit.

In *prato* vero explicando, non vere, quid sit, explicasse videtur. Inquit enim, *pratum* esse *quasi paratum ad fructum percipiendum*. Nam si *fructus* a *fruor*, ut Varro, dicitur; *fructus est quicquid homines ex agro suo percipiunt, eoque perfruuntur*: Quod si ita est, ager magis fructum reddit, quam accipit, aut capit. Quare magis in *prati* expositione dicendum fuit, *pratum inde dictum esse videtur, quod paratum sit ad fructum ferendum, aut reddendum, ut quod per se nullo agricolæ cultu, aut studio eum afferat*: nisi quis capere fructum in prato tueatur, fructum eum esse, quem pratum ex terra ipsa concipit, hominibus postea editurum, itaque paratum ad fructum, quod homini postea reddat, capiendum, atque gignendum dictum velit.

Peracerbe item lib. secundo cap. 41. queritur Alciatus, quod Grammatici dictionem Latinam a barbaris vocibus, quantum possunt, tueri conentur, atque in eos gravius invehitur, quoniam ii ejus generis innumerabilia in istis Legulejis offendunt, quæ magis barbara esse non possent, etiamsi ex ultima Germania in Latium ferrentur, ut quod ille ipse Alciatus ineptissime Latinum esse defendit, *Diaconissam*, quia Augustinus *Pythonissam*, & Favorinus Philosophus *Æthiopissam*, & Hieronymus *Abbatissam* dixit: neque videt tantus Vir, si hoc detur, [ut etiam illi eorum, quos adducit Auctores, barbariem condonem] ex analogia omnia jampridem Latine recte proferri posse. Ita enim a Duce Ducissam, a Principe Principissam, a Sacerdote Sacerdotissam, infinita alia, ut ab Abbate Abbatissam diceremus. *At Maro Phœnissam*, *dixit*. Et recte quidem;

[illegible] [illegible] [illegible] atque [illegible] imitatione [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] opera [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nunc probat [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sentit. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] cum [illegible] atque [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] cum multi alii abfuit. N [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] loco. E [illegible] [illegible] & quam [illegible] [illegible] recte [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] eum [illegible] digitis. verum [illegible] monstrosum fuisse facile cognoscet.

Cum vero de *centesima* eodem in lib. cap. ver [illegible] tum a Cicerone, tum ab Horatio multum [illegible] videtur. Quare hæc quoque vel contra eius se[illegible] [illegible] vel saltem ad eam adscribere placuit. S[illegible] [illegible] est unum ex centum, ut millesimum [illegible] millibus. Quoniam vero ad primum maiorem nu[illegible] qui est centum, multa recensentur, atque in prima [illegible] ma, quæ in [illegible] dabatur, ea ratione factum [illegible] magis ad eius rationem, quam aut ad CC. aut [illegible] millia [illegible] & terminarentur, & appellarentur. [illegible] ad I. [illegible] [illegible] [illegible] modo ad centum [illegible] [illegible] [illegible], & centesima etiam dicentur. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] una ex centum, [illegible] ex [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] unus [illegible] pro [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Quo vero [illegible] ex [illegible] [illegible]

[illegible]aximas ex ære alieno conflarat Catilina [illegible]
[illegible] dixit, non autem *Calendis*. Ciceroni [illegible]
[illegible]i in eo carmine, quo vitam beatam [illegible], [illegible]
[illegible]ostram inquit sententiam:

Hæc ubi locutus est, fænerator Alphius
Jam jam futurus rusticus,
Omnem relegit Idibus pecuniam,
Quærit Calendis ponere:

[illegible]i *ponere* ego non expono, *iterum fœnori* [illegible] [illegible]nes] *locare*, sed *in fundo aliquo emundo*. Quid enim [illegible]s vitæ tot, ac tantæ laudes [illegible], [illegible]m cito ad fœnus suum redire studeret? Quod [illegible] [illegible]uas usuras eas appellent, nihil meam sententiam [illegible]t. Sane ab Idibus possunt etiam [illegible] [illegible]ensem suum: aut etiam si a Calendis, [illegible] [illegible]s mensis usuram legere ut solerent [illegible] [illegible]ones dans nonaginta, [illegible] centum [illegible]

In X. Lib. Parergon [illegible] [illegible]m, neque, quid agat. [illegible] [illegible] Codice legebatur, [illegible] [illegible] *fere hæret tissset* [illegible] [illegible] *emendarunt*. *Æditutam* [illegible] [illegible] *Æditutam* [illegible] [illegible] emendat. [illegible]

[illegible]

Aut iste homo sibi ad sententiam suam, quod falsum est, effingit, ut in *rebus prolatis*, aut etiam negat reperiri, quod suam sententiam destruat: ut illud in 4. Dispunctionum cap. XV. ubi negat *dis*, pro *divite* apud Latinos reperiri, cujus verba hæc sunt. *Primum id ab eo quæsierim, ubinam gentium dis pro divite singulari numero in Romana lingua ex omnium usu recipiatur?* in quo nimis sibi sumit, qui omnem Latinam linguam se vidisse profitetur, cum tamen non viderit Terentium in Adelphis, ubi *ditem* in singulari numero pro *divite* protulit, cum ait: *Dis quidem esses, Demea, & rem tuam constabilisses*. Item: *ditem illum esse oportet, qui peregrinam illam alat*. Ecquid ais, bone Alciate, negabis ne ita esse? At est ad numerum in Aldinis 94. Num fortasse Terentius in Latinis non est adnumerandus, quem etiam Scipionis, atque Lælii lingua sunt, qui locutum esse arbitrentur? Moderatius igitur agere debebas, neque ita tibi fidere, ut cæteros summo contemptui haberes.

Postremo vero *licentiam* tam in bonam, quam in malam partem recte usurpari probare conatur: id quod neque ipse, neque centum Thesauri, etiamsi sint aurei, qui omnia posse videntur, efficere poterunt. Neque enim Cicero, neque cæteri boni Auctores alio modo voce illa utuntur, quam de malo. Quis enim umquam in recte agendo a quoquam *licentiam* quæreret? Quæ honesta sunt, omnibus suapte natura concessa sunt: neque tu umquam a me, Fili, recte licentiam petas, ut permittam tibi ægrotum amicum visere, Divinis interesse, studere bono Viro inique oppresso, & in cæteris ejus generis, quæ omnia a te ipso æquissime facere potes, neque ego, si id de me quæras, dicam, *do tibi licentiam*, nisi mihi illud officium aliquam mali suspicionem afferat: ut in visendo amico, si morbus is contagiosus sit, si inter eundum in aliquod periculum incidere possis. Hæc, & cætera mala sunt, quæ *licentiam* vocem admittunt, non autem visendi ægroti amici officium; ut quoties habebis aut dare, aut petere *licentiam* de re, quæ videatur bona, semper extrinsecus aliquid accidat mali, quare in illa permissione dicamus, *do tibi licentiam*. Quemadmodum Cicero in eo loco, quem ex ejus Officiis Alciatus adduxit; *non omnem pueris ludendi licentiam damus*. Qui locus ita exponendus est: *Non concedimus pueris*

ris

ri aleæ lusus, ac [ut nostri dicunt] *chartarum*, & hoc erit *non omnem ludendi licentiam illis damus*. Quin etiam ad honestos ludos, ut cursum, luctam, cæterosque campestres ludos possum hanc locutionem transferre, quia neque ii suo quodam vitio carent, quod est, cum non intra modum exercentur. Itaque Cicero dixit; *non omnem licentiam ludendi pueris damus*, id significans, ut non solum eos prohibeamus a turpibus ludis, sed ne etiam in honestis, ut modum excedant, concedamus, atque ita semper vox hæc *licentia* de malo usurpabitur. At Cicero ita ait, inquit Thesaurus: *Academia nostra nobis eam licentiam dat*, cum tamen sit de bono. Et non vidit id dictum esse, propterea quod ea disputandi ratio ab aliorum Philosophorum Scholis non probabatur? atque ita quasi in peccato, si alias Scholas spectamus, Academiam hanc versari, & propterea *licentiam*, ut de re non ab omnibus probata dixit. Quemadmodum si Chartusii Sacerdotes dicant, *nobis instituta nostra hanc licentiam dant, ut a nostris Templis, atque sacris mulieres exclusas habeamus*; qui recte dicent, quoniam id cultus Dei nusquam gentium admittit. Hoc item est, quod Poetæ dicere solent, cum aliquid a recta, atque usitata loquendi ratione proferunt, *id sibi Poetica licentia licere*, quod non cæteris Scriptoribus. Ergo hoc ipso, quod cæteris Scriptoribus non probatur, *licentiam* in eo, quod sibi permissum sit, dicunt. At *licet*, unde vox *licentia* facta est, tam in hanc, quam in illam partem usurpatur; ita etiam de *licentia* par faciendum esse videtur. At tu *patronum* facis tam eum, qui accusat, quam qui defendit, a quo item non negas *patrocinor* factum esse, & tamen *patrocinor* numquam est *accusare*, sed semper *defendere*; item *patrocinium*, quod numquam *accusatio*, sed semper est *defensio*; ut tuo te gladio jugulatum videas. Sed cum Quintiliano, & cæteris bonis magis sentio, ut *patronus* sit *defensor* tantum, etsi, qui accusat, quodam modo etiam defendere videtur, ut Cicero fecit in Divinatione in Verrem. Sed alia ratione nunc tecum agere placet. Duo sunt, quibus Latinus sermo comprobatur, ratio, & usus. Hoc autem est ex eis, quæ magis usu, quam ratione, servantur. Multa enim sunt, quæ a naturæ suæ ratione dissentiunt, & cum usu magis conveniunt, ut in præpositionibus, quæ natura sua, & ratione cæteris orationis

nis partibus, unde etiam dictæ sunt, præponuntur: quædam tamen tantum contra naturam suam postponuntur, [ut de iis nihil agam, quæ utroque loco, ut magis libet, collocantur, ut *in*, *cum*, *ante*, *circiter*, *usque*, & multæ aliæ, quæ modo ante, modo in medio, modo post ponuntur,] ut de his, inquam, nihil agam, una *versus* est, quæ semper postponitur, ut *Romam versus*, *Padum versus*, non autem retro verso ordine; ut alias ratio, hanc vero usus ita receperit. In Verbalibus Genitivis eorum substantivum tuo arbitrio sive post, sive ante ponas, nemo te accusabit, ut si dicas *tempus est discedendi*, aut *discedendi tempus* est, ita in cæteris. In duobus vero *caussa*, & *gratia* non ita, quæ voces semper a bonis cum Genitivo possessive postponuntur; ut *visendi tui caussa*, sive *gratia*, non autem contra, *caussa*, aut *gratia visendi tui*. Præpositiones item in suis comparativis formandis in *erius* terminant omnes, ut *post posterius*, *ultra ulterius*, *citra citerius*, *infra inferius*, una tantum, quæ est *prope*, facit *propius*. Quid hic dicemus aliud, nisi quia usus ita prorsus comprobasse videtur; ut superiora ad rationem, hæc ad usum referantur? Ac ut propius accedam, a *laudo* fit *laudabile*, ab *amo amabile*, cur non ita a *possum possibile*, atque *impossibile*? quia usus vetuit, quod ratione sequi par videbatur. *Beatus* item efficit *beatitudo*, *longus longitudo*; cur non *gratus gratitudo*, *ingratus ingratitudo*? quia aliud ratio est, aliud usus. Notavit Cicero ad hanc rationem *absentiam* non recte dici Latine, cum *præsentia* tamen sit Latinissimum. Item *referre gratiam* dicimus, & *relatio* vox Latina est. Sed non tamen dicimus *gratiæ relationem*, quemadmodum *gratiarum actionem* crebro usurpamus, quia sic usus, ut jam sæpius dictum est, comprobavit. Ac ne longius sim; possem enim tibi multa adducere in hanc sententiam; dico, *licentiam* semper habere aliquid aut mali, aut suspicionis ad malum. Postea, aliud est in sermone Latino loquendi ratio, aliud loquentium usus, ut si *licentia* cum Verbo *licere*, unde vox facta est, significatione non consentit, id usu, non ratione jampridem receptum est, quæ quidem licentia numquam in rebus honestis [ut disputatum est] admittitur. Hæc pauca nunc habes, Camille fili, fortasse etiam nonnulla alia, cum majus otium erit, in hanc rationem a Patre tuo habebis disputata.

BAR-

BARTHOLOMÆI RICCII
DE JUDICIO
AD ALOYSIUM ATESTIUM
Cardinalem Amplissimum
DIALOGUS,

In quo Sebastianus Delius, Marcus Antonius Flaminius, & Julius Camillus disputantes inducuntur.

BARTHOLOMÆUS RICCIUS
Aloysio Atestio Cardinali Amplissimo S. P. D.

Cum in Beriguardo amplissima, ac Regia Villa Aloysius Atestius Cardinalis cum aliquot doctissimis Viris rusticaretur, accidit, ut ad aures ipsorum cujusdam famuli hæc verba advolarent: *nullum habes Judicium*; ex quo factum narrat, ut ipse Opus *De Judicio* inscriptum, eidemque Cardinali dicatum confecerit.

Um superioribus diebus urbanos æstûs vitans, in Beriguardum amplissimam, ac Regiam Villam te contulisses, tecumque Fulvium Rangonium, Camillum Gualengium, Franciscum Martellum, Benedictum Manzolium, ac Joannem Baptistam Cananium haud impolite literatos Viros duxisses; plane scis, cum nihil eorum, quæ ad animi recreationem, atque corporis refrigerationem pertinerent, esse omissum; qui meridianos illos Cæli ardores in amplissime Villæ porticibus mitigares; vesperi ve-

ro aut in amœnissimis hortis, aut ad umbrosissimas populos, quæ totam anteriorem Ædium partem convestiunt, sive sedens, sive lentius ambulans te te placide ageres; tum hoc jucundissimum otium nobilissimis sermonibus aut dedita opera inductis, aut fortuito, atque ex tempore oblatis conditum esse minime ignoras; quemadmodum postremo illo die, cujus ego postridie in Urbem redire sum coactus. Nam cum, jam sublatis mensis, superior sermo, quem ego postea ad ALPHONSUM Ducem Fratrem Tuum in Orationem conclusi, utrum præstaret, an Rex, qui bellum gereret, id per suum Imperatorem administrandum curaret; an ipse præsens adesset ad imperandum, *confectus esset, atque eo ventum esset, cum omnes tacerent: ecce tibi vox (credo ex tuis alicujus eam fuisse, qui tibi ad equum pedibus operam daut) ad aures nostras advolat: NULLUM HABES JUDICIUM. Tum Manzolius Martellum intuens: audi, Martelle, ut etiam homines infimæ conditionis de Judicio libere sentiant; quod adhuc multi, iique non imperiti Viri quid sit, aut unde oriatur, non satis habent exploratum. Tum ipse vocem ejus excipiens: ego quoque, Manzoli, non ut me in iis, quos valde peritos Viros esse dixisti, sciam esse connumerandum, sed qualis tamen ego sim, quodnam hoc sit Judicium, aut unde comparetur, nondum satis intellexi. Quare mihi quam gratissimum erit, si quod quisque vestrum de hoc sentiat, id me planius*

nius edocuerit. Ac quoniam Manzolius hoc in sermonem intulit, is, ut qui fortasse habet aliquid magis reconditum, primus in hanc arenam descendet. Tum modestissime, ut solet, Manzolius. Equidem, ut libere dicam, magis habeo quod libenter in hanc audiam sententiam, quam quod quisquam quicquam de me audire possit; ac quam ego Judicii difficultatem eo modo indicarim, id ita mihi casu tum succurrit; neque ejus piget. Nam quod ipse a me habere non potes; fortasse ego per te ab istis doctissimis Viris Fulvio, Gualengio, Martello, Cananio, Riccio auferre potero. Quibus dictis, in Fulvium, quasi illum invitans, oculos convertit. Tum Fulvius: neque ego me satis explico, ut quid hoc sit, libere dicam. Magis equidem sentio in quo hoc Judicium deesse video, quam, quamobrem id fiat, ut proferre sciam. Hunc postea Gualengius secutus est; qui interea quid diceret, animo secum volvebat; etsi hoc tantum evolverat, esse rem omnium nobilissimam, atque ideo ex sua nobilitate paucis esse communicatam, neque item propterea, quid esset, facile dici posse. Tertio in loco Cananius & ipse quaedam attulit, minime ingrata; sed ipse quoque in quo sibi minime satisfaceret. Tum Martellus, ut homo est perbellus, partem suam in alium transferens, Riccium, inquit, hac de re scribere incepisse, videor de Fuscbinio nostro audisse; is totam hanc quaestionem facile nobis absolvet. Tum ego: sensi, Martelle, inquam, quo su-

fugias; sed id mihi magis dolet, quod tuo Riccio nimium tribuisti, qui cum id præstare non possit, certissimæ inscitiæ suæ testimonium dabit, neque ipse quoque, qui de illo ita senseris, tuum judicium satis comprobabis. Equidem, Cardinalis Amplissime, ut Fuscbinius Martello retulit, jampridem de Judicio scribere incœpi, sed vix caput inchoavi, ne dum totum corpus absolverim, id quidem reliqui habeo in mente optime distinctum, sed non, quod hic ex tempore, atque paucis, proferam. Dies enim (ut vides) properat, ut nocti concedat, & jam sermonis satis esse potest, quod superius est habitum. Quare si mihi concesseris, ut opus conficiam, atque postea aut illud descriptum ad te mittam, aut te in Urbe, cum se calor iste fregerit, expectem, hocque tibi postea de scripto recitem, erit multo mihi commodius ad id, quod de eo sentio, explicandum, & tibi, & cæteris planius ad intelligendum, cum omnibus in legendo in quaque parte, quæ minus probari videatur, consistere, atque otiosius ponderare licebit. Id quod cum a te facile, atque de omnium etiam sententia impetrassem, surreximus, atque aliquot spatiis in amplissima porticu confectis, te in cubiculum conduximus, deinde quisque in suum quietum discessit. Ego vero postridie mane Ferrariam reverti ad uxorem graviter ægrotantem, quæ ut convalescere cœpit, nihil habui antiquius, quam ut de Judicio fidem meam tibi præstarem. Opus itaque sumpsi, neque

illud

ud prius de manibus depoſui, quam abſolute
ıfecerim; abſolutum vero deſcripſerim, atque
te poſtea miſerim; quam meam ſententiam,
vides, Dialogo ſum complexus. Tres enim
ıviſſimas perſonas de eo acutiſſime diſputantes
luxi; Sebaſtianum Delium, Marcum Antonium
ıminium, & Julium Camillum. In quo ſi ti-
ſatisfecero, erit mihi quam gratiſſimum; ſi mi-
, neque id erit ingratum, quando videris,
omnia feciſſe, ne quid in eo a me deſidera-
. Vale.

BAR,

BARTHOLOMÆI RICCII
DE JUDICIO
AD ALOYSIUM ATESTIUM
Cardinalem Amplissimum
DIALOGUS.

PEr eos dies, quibus ego Bononiæ apud Alexandrum Magiolium, Virum optimum, atque elegantioris literaturæ perstudiosum, de iis vero, qui in ea præstaret, optime meritum, familiariter agerem, una simul aderant Julius Camillus, Marcus Antonius Flaminius, ac Sebastianus Delius, Stephanum Saulium Roma expectantes, quicum postea Genuam proficiscerentur, ut apud eum in amœnissima ejus Villa totam æstatem illam in literarum otio, quasi Platonico instituto, transigerent; is paucos post dies venit. Cum vero eum quoque Magiolius aliquot dies retinuisset, pridie ejus diei, qui eorum discessum antecedebat, post prandium de Judicio præclare disputatum est. Nam cum superioribus diebus quidam sane bonus Vir, atque haud mediocris literaturæ, sed omnis prorsus Judicii, atque elegantioris scriptionis expers, Historiam de rebus gestis Sfortiorum Mediolanensium Principum a se conscriptam edidisset, ut Magiolius Atendulianus, qui unus reliquus erat ex ea Gente, quæ Cotiniolæ Atendulia fuit, factum rescivit, continuo ad Librarium, apud quem opus venale expositum erat, accurrit, atque omnia volumina, quanti quanti indicata sunt, emit, quæ postea, uno tantum sibi retento, quo doctissimis Viris factum suum, quoties opus esset, comprobaret, domi suæ comburi jussit. Forte enim, sublatis mensis, ejus facti mentio facta est, atque ita Magiolius librum afferri jussit, qui non sine omnium risu, [modo enim in hanc, modo in aliam partem, ut fit, volvebatur,] est lectus; contra vero Magiolii Judicium mire commendabatur, ut qui Alexandrum Magnum in Gentis

suæ

suæ factis illustribus describendis optime imitatus esset, qui se nisi ab Apelle depingi, atque a Lysippo informari passus est; ita illum Majorum suorum res præclare gestas a nullo, quam a fœdo, atque inculto Scriptore, describi maluisse. Tum Magiolius. Mihi quidem ita visum est; quam meam sententiam vobis quoque comprobari, valde gaudeo. Sed qui ipsi, ridens inquit, scimus, an nostrum, an eorum, qui ita scribunt, probatius sit judicium? Nam si quæ plures commendant, ea probabiliora sunt, jampridem a nobis abjudicatum est, quando infinitis partibus ii plures sunt, quibus id scribendi genus placet, quam qui illud valde vituperant. Est quidem, Magiosi, [tum Saulius] ubi plurium omnino, quam paucorum, plus valeat sententia, atque consensio; sed in hoc, de quo nunc nos agimus, Judicio, quam res est eximia, quæque suapte difficultate non solum non obtineri, sed ne cognosci quidem potest, quam rari ii sint, qui recte sentiant, omnes vident; quemadmodum in cæteris quoque præclaris rebus, quarum cognitio, atque perceptio paucis communicatur, evenire videmus. Quare etiam fit, ut ii postea Viri, qui ea sint consecuti, cæteris hominibus in pretio, atque in honore sint maximo. Tum Magiolius. Equidem scio, Sauli, ita esse, ac quo quid difficilius est ad acquirendum, eo etiam illius pauciores fieri compotes; sed ego vereor, ne isti pauci, qui cæteris judicio præstare se putant, falli possint. Nam ita res suapte natura obscura est, ut non satis vere deprehendi possit. Equidem quantum ad me, cujus nunc Judicium laudatis, fateor jampridem avere scire, quid hoc sit, aut unde comparetur, quod nos Judicium appellamus. Nam ut id mecum multum, ac diu cogitarim, nunquam tamen id quivi deprehendere, neque quæ de aliis audiverim, satis in iis mihi feci. Ad hæc Saulius. Facile Delius noster id nobis explicabit, qui mecum alias [si recte recordor] non imperite de eo disputavit. Tum Delius modestissime, ut cætera, recte quidem recordaris, Sauli; sed quod ego tum de Judicio tecum egi, satis tibi esse potuit, ne dum istis doctissimis Viris, atque etiam summo Judicio præditis, me meas ineptias ut ipse patefacerem, invitares; in quo etiam scio, te recordari, me mihi in mea illa sententia non magis satisfecisse, quam Magiolius noster se in sua

sibi

ſibi ſatisfacere dicit. Tum Magiolius. Nobis gratiſſi
[ut pro iſtis etiam dicam] feceris , Deli , ſi nobiſ
quicquid illud ſit , quamquam haud dubito , quin
ſumma eruditione , atque iſtis Auditoribus dignum
nunc , cum ſatis commode facere potes , communic
Fortaſſe enim in quo ipſe quoque tibi te non ſatiſſ
dicis, hodie cum horum quiſque, quid de hoc ipſo
tiat, libere dixerit, ex diverſa omnium ſententia ,
ex multiplici judicio Judicium hoc deprehendetur .
Delius. Hac ratione faciam, Magioli, libenter, ſi
mihi iſtorum nomine polliceris , aut ipſi poſtea ſ
tuam , aut ipſe eorum vicem mihi fideliter præſti
Tum Flaminius. Nihil eſſe arbitror , Deli, quod a
me , aut a Magiolio noſtro tibi quicquam pra
dum ſit , qui rem , ut ſe habet , optime expreſ
ſis; ſi quid tamen erit, in quo, ut fieri ſolet, ego
diſſentiam , id libenter proferam . Credo , idem Ju
Camillum amice facturum: id quod Julius Camill
ſe quoque affirmavit . Utrum autem , tum Sebaſtia
[cum ita vultis] hoc ego nunc paucis , atque
pendioſe vobiſcum agam ? Vereor enim , ne qui p
die diſceſſus noſter inſtat , quicquam quemquam noſ
occupatum habeat; an magis, ut rei nobilitas poſt
paulo copioſius, atque etiam ut digna eſt, illuſtrius
tractem ? Cui tum Saulius ; de perfectionis ratione
mea cura eſt. Nihil eſt, quod propior iſte diſceſſus
ullo impedimento ſit, quo minus rei dignitati cum
ſatisfacias. Omnia enim , quæ ad illum pertinent,
proviſa , & comparata ſunt . Recte Saulius , tum
giolius . Quin ſi opus ſit etiam in quartum , atqu
quintum diem , & quotquot opus ſit alios , eum
bis proferre licet. Qui tamen dies ſi veſtro deſiderio
quam obſtat , fingite vobis Cœli cauſſam aliquam
mihi, atque huic præclaræ Diſputationi condonaſſe.
re quicquid habes de Judicio , cum qua majore dic
copia, tum etiam argumentorum abundantia facere
ris , nobis explicabis . In qua Diſputatione cum Fl
nius, ac Julius Camillus quid & ipſi ſentiant , in
dium protulerint , quod mihi per meas occupationes
rei familiaris curam , ut vobiſcum & diſcedam , &
iſto honeſtiſſimo otio , quod vobis conſtituiſtis, viv
non licet ; hoc ſaltem mea fortuna mihi conceſſiſſe
de

deri poterit, ut ex meis laribus vestrarum Disputationum, cui ego quoque interessem, quasi initium sumpsissetis. His paucis hoc modo vicissim peractis, atque jam omnibus tacentibus, tum Sebastianus sentiens, se expectari, ut promissum præstaret, sic exorsus est. Natura comparatum esse videtur, ut, quæ in rebus humanis minus egregia habeantur, ea passim omnibus hominibus obvia, atque quam notissima occurrant; quæ vero nobilissima, quæque hominem ab homine distinguunt, ea in longe abditis, atque abstrusis locis recondantur; ut in herbarum, lapidum, metallorum, cæterarumque rerum virtute facile cernitur; quarum quicquid nobilius est, id aut rarum genuit, aut ab hominum cognitione longius amovit. Qua ratione fit, ut ejus beneficio, atque usu difficilius utamur. Id quod multo magis in iis bonis, quæ animi bona dicimus, deprehenditur, quę quo præstantiora sunt, eo etiam comparatu sunt difficiliora; ut in omnibus virtutibus comprobatur, quibus qui præditi fuerint, pauci admodum sunt reperti. Idem in rerum cognitione, atque occultis earum scientiis fieri videmus, in quibus comparandis summum studium, atque diuturnus usus peropus est, cum neque tamen in illis perfecte proficiatur. In quarum præstantissimarum rerum numero cum unum Judicium homini datum sit, si, aut quid id sit, non facile scitur; aut non ejus quisque sit compos; nihil admodum cuiquam mirum videri debeat, atque eo minus, quo illud cæteris ingenii partibus longe præstare constat; ut si nos quoque, qui de eo hodie dicturi sumus, id, quod conamur, minus assequemur, non tam damnandi simus, quod rem tantam pertractare ausi, quam fortasse laudandi, quod tantam difficultatem, ut vobis obsequeremur, nihil simus veriti. Sed cum tria sint, Prudentia, Consilium, Judicium, quæ ita inter se sunt affinia, ut aliud pro alio sæpius usurpetur, si, quæ duorum aliorum communia sunt, cum Judicio, [quod non semel faciendum est] communicaro, nulli mihi vitio verti debebit. Ego igitur hoc Judicium [ut jam rem aggrediar] ex rerum cognitione, atque earum usu nasci dico; quod statim ex ejus definitione comprobatur. Ita enim definitur, ut Judicium sit agendarum, & cognoscendarum rerum ad suum rectum finem prævidendum absoluta cognitio; ad cujus rationem

qui

qui suas actiones constituet, numquam a proposito aberrabit. Ex cujus definitione continuo, quod dicebam, ex perfecta rerum cognitione, atque earum ipsarum exercitatione Judicium nasci constat. Quam sententiam illi sequi videntur, qui *Pediam*, quod apud Græcos idem est, quod apud nos *Judicium*, in Latinum *Peritiam* convertunt; ut non solum Judicium ex rerum cognitione oriatur, sed pro ipsa cognitione apud Græcos quasi accipi posse videatur. Præterea vero si solus Sapiens recte judicat; Sapiens autem ideo appellatur, quia rerum omnium scientiam optime calleat: contra insipiens, hoc est, rerum omnium ignatus, imprudenter videt, nonne ille ab ea rerum cognitione, quam optime tenet, recte sentiet? hic vero ab earum ignoratione, qua plenus est, toto, quod dicitur, errabit Cœlo? Deinde, si una rerum cognitio omnium rectarum actionum est magistra; hæc enim quid agendum sit, quid non, aut quando, quoque in loco, quibuscum, ac quoad decet, ut hæc quoque Judicium, quod in hominum actionibus haud postremum locum obtineat, doceat, oportet. Postremo si contrariorum par est ratio, ut rerum ignoratio omnis Judicii est expers, ita contra, qui earum cum usum, tum etiam experientiam optime noverit, is rectissime ut de iis judicet, necesse est. Quare etiam Aristoteles gravissimus Auctor dicebat, quæ quisque novit, is de iis vere judicat, eorumque sanus est Judex. Unam igitur quamque rem bene judicat, qui ejus peritus est; absolute autem omnia, qui omnium peritus est. Ut rationibus, atque auctoritate constet, Judicium omnino ex rerum cognitione proficisci. Quis enim [vos quæso] Judex in suis Judiciis exercendis, nisi quæ caussam faciant, atque in iis, quæ potiora sint, sua prudentià discusserit, unquam ad veritatem sententiam feret? De quo Judicii genere nihil necesse est plura dicere, quando hoc tantum argumentis, atque testimoniis niti omnibus constat. Quid vero Medicus, cujus officium est curare ad sanitatem, finis autem sanare, nonne primum ex morborum cognitione, deinde ex assidua eorum curatione, judicandarum ægritudinum rationem ut ante perceptam habeat, quam ægroto quicquam remedii adhibeat, nisi illum perdere voluerit, necesse est? Memoriæ proditum est, sutorem quemdam [quid enim vilius?] in Apellis figura calcea-

men-

menfi fibulam optime correxiſſe. Id quod non aliunde, quam ex ea ſcientia, atque uſu, quem in calceamentis conſuendis habebat, effecit. Quare etiam illi Apelles credidit, ſuumque mendum correxit; non autem ita, cum hic item extra artem ſuam in eadem figura neſcio quid aliud damnaſſet: unde illud poſtea in vulgus emanavit: *ſutor non ultra crepidam*. Qui primus Gratias eo modo, quo paſſim videntur, effinxit, ut una ſpectanti averſa, duæ reliquæ adverſæ ponerentur, id ſpectavit, quod audierat, homines duplo in referenda, quam in ineunda gratia, debere eſſe largiores. Recte ille quoque, mea quidem ſententia, judicavit, qui rerum omnium Naturam matrem, mulierem effinxit uberibus plenam, ut qui, quam ſciret cuncta procreaſſe, eamdem ſuis alimentis illa ipſa nutrire ſignificaret. Ita de cæteris ejus generis dicendum eſt. Paulus Æmilius in uxoris ſuæ culpa tegenda ſummo conſilio fuit, cum per calceamenti cæcum dolorem uxoris repudium ſignificavit; quia ſciebat, ſi eam patefeciſſet, duarum filiarum, quas ex ea natu grandiores habebat, Nuptiis ſeſe turpiter obfuturum. Neque ille de ducenda uxore imprudenter amico conſulebat, cum ei ſuadebat, ne maxime deformem, neve formoſiſſimam illam duceret. Alteram enim numquam vere amaret, alterius vero zelotypia ſemper acriter ſolicitaretur, quoniam rei naturam pernoverat, quæ eſt, ut omnes, quæ pulchra ſunt, valde ament, atque magnopere appetant; quare etiam fit, ut poſſeſſori ab eorum inſidiis ſit maxime metuendum; deformia vero etiam ſuis odio eſſe ſolere. Scipio Africanus præcipiebat, niſi res cogeret, aut victoria haberetur exploratiſſima, collatis ſignis non eſſe cum hoſte confligendum, idque recte ex fortunæ inconſtantia, quam in multis ſuis, atque alienis rebus optime noverat. Alexander Magnus cum ſæpe alias, tum præclare ſenſit, cum ſe niſi ab Apelle pingi, atque a Lyſippo informari paſſus eſt; quia res magnas tantum magnis Viris recte committi prudenter noverat. Judicium iſti Aſtrologi ſententiam ſuam de inæqualibus anni temporibus, de pluviis, de meſſe, de hominum morbis, ſeparatim etiam de Principum tum lætis, tum adverſis rebus venturis, ſua quadam vocis vendicatione appellant. Quæro ego, unde eam iſti quaſi præſenſionem ſibi conficiant, niſi ex rerum Cœleſtium, unde hæc ſunt, cogni-
tio-

tione, & scientia, quarum ipsi minime ignari sint? Pictor, atque Statuarius, qui ille de figuris, hic de signis vere judicare poterit, nisi suam quisque prius artem & probe didicerit, & diu in ea versatus erit? Neque Magiolius noster [ut ad nostros redeam] cujus egregium factum modo omnes tantopere commendamus, nisi ex suis optimis studiis, quæ virtus eloquentiæ, quæ contra infantiæ indignitas esset, atque Sfortiorum suorum illustria facta, quæ a tam infanti homine scriberentur, prorsus indigna esse, certissimam cognitionem habuisset, numquam tam præclare in istum egisset. Ex ea enim multiplici cognitione facile judicavit, iniquum esse, si illa inculta, atque rudis scriptio in elegantissimorum hominum manus exisset. Quis præterea de Oratore vere judicabit, nisi qui, quæ ad eum perfecte absolvendum, omnia ante prudenter noverit? ex quibus postea, quid is in dicendo valeat, judicet? ut quid ad exordium, ad narrationem, ad divisionem, & ad reliquas Orationis partes pertineat; quibus item doceatur, quibus delectatio afferatur, quibus persuadeatur, qui verborum delectus, quæ sententiarum gravitas, quid sit ornatus, quid numerus, quid figuræ, quando amplificandum, quando contra extenuandum, uti humilia demisse, grandia elate, quæ inter hæc utraque, medriocriter tractentur, qua denique actione, quaque dignitate, quo decoro hæc, & reliqua multa agantur, prius non cognitum habebit? Judicavit Cicero de omnibus Oratoribus in Bruto. Qui id tam egregie facere potuisset, qui singulis singulas cum virtutes, tum vitia tam copiose, tam judiciose tribuit, nisi totam illam artem, nisi multiplex illud dicendi studium non solum pernovisset, sed aliis etiam multis modis ore, atque scriptis ejus præcepta tradidisset? Idem de Poeta dici potest, de quo ille tantum judicium fecerit, qui ejus virtutes calluerit. Maro prius omnes Scriptores Latinos, & Græcos diligenter versavit, eorum vero cognitionem Judicium secutum est, cum ex omnibus, quæ in suum opus conferret, optima delegit; sed neque majus ejus Judicium fuit in deligendo, in quo multa rejecit, multa neglexit, quæ pari ratione mutuari potuisset, quam etiam apte, & suo loco in suo opere ea omnia collocavit, ut interdum dubitari possit, utrum unde sumpta sunt, an apud hunc aptius collocata sint. Pari item ratione de Historia affirmari

nari potest, in qua, qui egregie versabitur, is ante, quæ ejus propria sunt, ut notissima habeat, oportebit. Primum ut uni veritati deserviat, a mendacio prorsus abhorreat; deinde ut suo rem ordine, ut gesta est, narret, atque ita, ut ante oculos eam ponere videatur, hæc autem erit cum in locorum, tum actionum descriptionibus; neque etiam ut res gesta erit, sed ut melius quoque geri potuisset; postea quæ Imperatoris consilia probarentur, quæ contra; quod fortunæ, quod prudentiæ fuisset, utrique ut suum daret; neque minuta singula interjecerit, sed magna, atque hominum memoria digna; quo postremo dicendi genere eam tractet, leni scilicet, lucido, brevi, ac fluenti. Sallustius, qui Africanam Historiam scripsit, ut eam fideliter, hoc est, cum Judicio scriberet, fertur in Africam transmisisse; atque ea loca omnia, quæ ad Historiam suam pertinebant, diligenter animadvertisse; quæ Historia temporum iniquitate desideratur; non autem ut hic noster, qui omnia conturbarat, falsa veris immiscuerat, eo vero stylo rem totam conspurcarat, ut ad ejus purgationem tantum unum ignis, quod factum est, remedium adhiberi posset. Plautus denique & Terentius duo reliqui sunt ex Latinis Comicis, hi tam dictione, atque natura, quam etiam ætate diversi sunt. Plautus enim scurrilitatem quasi de industria sectatur; Terentius autem ingenue, atque cum summa gravitate agit. Quis horum naturam, si in Judicium veniat, discreverit, nisi, qui sales urbanos, qui scurriles, qui ingenuitatem, qui severitatem pernorit? ut ubique constet, ita Judicium rei cognitione niti, ut suis radicibus arbores nituntur. Sed ut recte de iis judicabitur, de quibus certa cognitio haberi poterit; ita contra nullum de illis Judicium erit, quæ sub humanam cognitionem non cadunt. Nam quæ res certa sui cognitione carent, de illis quoque nullum certum Judicium fieri potest, ut quæ fortuito eveniunt. Quare casus, & fortuna huic nostro Judicio non sunt subjecta, neque etiam in quibus hæc duo dominantur; quo fit, ut difficile judicari possit, quid nobis in bello, in quo maxime dominatur, profuturum, quid contra hosti obfuturum sit. Certe in metandis castris, in acie instruenda, in opportunis locis occupandis, & in cæteris ejus generis, facile prudens Imperator sibi providebit;

verum in ipso conflictu, in quo rei summa est posita, atque una fortuna dominatur, difficilem habet judicationem. Ita qui aliqua animi perturbatione affecti sint, qua tantum abest, ut quid in ea re, quam agunt, venturum sit, ut etiam, quæ adsunt præsentia, non discernant; nihil enim ab ignorantia animi perturbatio distare videtur. Quare etiam in propria caussa nullum fidelem Judicem esse posse vulgo usurpatur. Itaque parentes in suis liberis, amatores in suis amicis laudandis, ea etiam in illis interdum extollunt, quæ propius ad deformitatem, quam ad pulchritudinis speciem accedunt; ut ille, qui nævum puero suo venustatem non parvam addere dicebat. Contra vero qui quem odio habuerit, nunquam cum eo, aut cum ejus rebus sano agere poterit Judicio. Ita in iracundia, quæ suapte natura consilio inimica est; ita in spe; ita in metu. Qui enim avide cupit, nihil ad id assequendum videbit; qui metuit, totum in fuga animum habebit occupatum. Res igitur, de qua Judicium est futurum, ejus generis ut sit, necesse est, quæ cum cognosci, tum etiam usu exerceri possit; is vero, qui utrunque faciat ad Judicium, omni animi perturbatione vacuus esse debebit. Hæc autem rerum cognitio, atque animadversio [ne huc ego omnes, quas circumstantias dicunt, revocem] in his tribus maxime servabitur, si loci, si temporis, si personæ diligens ratio in agendo adhibebitur, a qua tripartita considerandi ratione Clitipho adolescens Terentianus non discedit, cum veretur, ne, se absente, amica sua corrupta sit, atque alio omnem amorem suum transtulerit. Ejus autem verba [si recte recordor] hæc sunt.

Sed vereor, ne, me absente, mulier hic corrupta sit.
Concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exaugeant.
Locus, occasio, ætas, mater, cujus sub imperio est, mala.
Cui nihil jam, præter pretium, dulce est.

Quibus rationibus recte adolescens ita de amica suspicari poterat. Quintus vero frater cum agit cum Cicerone fratre de ejus Consulatus petitione, hanc quoque animadversionem majori ex parte servavit. Primum enim ut in qua Civitate esset; deinde quid peteret; postremo quis is esset, ut etiam atque etiam diligenter consideraret, eum admonet. Sed nos de singulis, ut est propositum, expli-

ca-

catius agamus. In loci igitur ratione considerandа multum studii, atque diligentiæ ponere debemus. Nam, qui aut villas in agro, aut ædes in Urbe sit ædificaturus, nisi eas in saluberrimo, atque commodo loco ædificabit, Judicio carere judicabitur; quin etiam in iis ipsis ædibus quæ loca sunt turpia, sed ad usum tamen hominum necessaria, nisi ea in suis locis abdiderit, malus ædium architectus habebitur. Multo vero illi inconsultiores, ac sine ullo Judicio esse videbuntur, qui aut in foro, aut in publico, quæ domi, quæ in privato, sive cum liberis, sive etiam cum naturæ operam damus, facere audebunt. In sacro autem non sine scelere fient profana. Præterea vero quis nescit, alio modo in Urbe, alio ruri, alio in Patria, alio cum peregre sunt, se se homines gerere? neque unum esse omnino agendi Judicium? & quo apud cognitos, & quo apud nostri ignaros utimur, ut Æneæ licuerit se apud alienos pium appellare, apud suos non ita. Sequitur secundo in loco temporis ratio, in qua summi Judicii summa vis est sita. Videndum igitur erit, ut quid quis agat, id suo certo tempore semper agat: aut si id alieno omnino, habeat tamen, qui Judicium nihil offendat. Quare solent, qui aliquid petunt, in primis petitioni suæ tempus observare per quam accommodatum. Itaque Æneas Didonem aditurus, se palam suis dicebat tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi tempora, quis rebus dexter modus, & quæ sequuntur. Hinc illa vulgo, opportune, in ipso tempore, per tempus advenis; item cum tempus venerit; ita idoneo, ac suo tempore aliquid fieri; ita e contrario, alieno, alienissimo, non suo tempore rem aliquam geri. Quæ præterea tam vecors, tamque petulans mulier [de nostris loquor] inventa est, quæ in mariti funere se sic ornarit, quemadmodum si se eandem in ejus nuptiis compsisset? In hujus ratione Leonardo Lauredano Venetiarum Principi summa difficultas aliquando oblata est, ut eodem tempore, eodem in loco, eadem de re, sed cum diversis personis & doleret, & lætaretur. Nam cum Rex Galliæ cum Cæsare conflixisset, victoriamque Cæsariani reportassent, uterque eorum Legati in Senatum de more accedunt, ille suam victoriam illi gratulatur; alter contra suam fortunam conqueritur. Tum prudentissimus senex his æque verbis utrunque accepit:

M 2 cum

cum lætantibus, inquit, ad victorem conversus, lætamur; deinde ad victum se convertens, cum mœrore affectis, mœremus. Occasio, quam eamdem opportunitatem appellant, in tempore maxime sita est. Siquidem ea est temporis pars, quæ alicujus rei vel faciendæ, vel non faciendæ, facultatem ex tempore præstat; hanc qui non amiserit, quique oblatam arripuerit, is sano, & recto uti Judicio existimabitur. Si Trojani, quo tempore Helena a marito repetebatur, eam illi reddendam curassent, multo rectius vidissent, quam id se ad exactum bellum, atque ad inclinatam in Græcos fortunam facturos pollicerentur. Unde Proverbio locus est datus: *sero sapiunt Phryges*. Claudius contra Nero non solum hanc occasionem non omisit, sed longe etiam illi obviam properans occurrit. Hic enim Consul adversus Annibalem in Apulia bellum gerebat; cum autem a Consule altero certior fieret, Asdrubalem Annibalis fratrem cum magno exercitu Alpes transisse, neque se, neque L. Portium Prætorem suis copiis obsistere posse, quo se minus cum fratre conjungat; quod si casus ferat, rem Romanam esse conclamatam; hoc nuntio accepto, consilium ipso in tempore capit Nero, ut clam utroque Pœno cum magna, ac meliori suarum copiarum parte ex castris suis ad Livium in Hetruriam advolet, atque ita, conduplicatis copiis continuo collatis signis cum Asdrubale, manum conferat; ratus multo facilius Pœnum disclusum superari, quam conjunctum sustineri posse. Quod suum consilium non pœne ille prius re ipsa, quam fortuna felici eventu comprobavit. Sic enim cum Asdrubale pugnatum est, ut ejus caput Annibali paucos post dies in pugna Nero objiceret. In magnum omnino Rempublicam Nero, cum castra deseruit, induxit periculum; verum quoniam temporis occasio urgebat, non tam ejus eventus saluberrimus extitit, quam Judicium est maxime commendatum. Sed ad tempus redeo. Hujus autem tanta vis est interdum in rebus agendis, ut quæ suapte natura sunt honestissima, nisi hujus ratio habeatur, turpissima fiant. Fides vel hosti præstanda est; furioso tamen, cui sano ensem promiseris, non recte dabis. Si quis item pecuniam apud te deposuisset, eam reposcenti omnes Leges, ut reddas, cogunt; sin autem eo tempore, quo Patriæ tuæ bellum inferret, eam repetat,

nulla

nulla Lex te prohibebit, quin eam in aliud tempus differas reddendam. Tertio vero in loco personæ ratio posita est. In hac autem ea considerantur, sexus, ætas, conditio, genus. Alio enim modo cum fœmina, alio cum viro, cum puero alio, alio cum natu grandiori agendum est omnino. Alia item illi agendi ratio, qui publicus; alia, qui privatus; Religiosus alia; alia, qui nulla Religione sit adstrictus, convenire videtur; ita & in cæteris. Quare in primis ille recte & prudenter videt, qui fœminas domi rem curare familiarem, virum foris cum familiari publicam gerere, primum instituit. Neque enim hæ satis commode aut cum uterum gerunt, aut infantes uberibus alunt, Legationes obirent; longissimas vias per dispositos equos quasi devorarent; montium difficultatem superarent; bellum gererent; neque in Urbe privata ad usum familiæ satis procurarent; aut foris amicis præsto essent; aut in agro assiduum opus agerent, ararent, foderent, messem conficerent. Cætera sunt infinita, quæ isti generi sunt provisa; idque in primis, ut ab omni injuria, vel si ea summa hominem affecerint, maxime sint liberæ. Nimis enim vile est, in fœminam irasci, atque manus armare. Ut equidem verear, an Horatii manus ex sororis sanguine se se magis contaminarint, quam in tribus fratribus Curiatiis fortissime cæsis se se cohonestarint. Neque enim tam sororicidii Judicio exercitus est ad Judices, quam etiam pravi, ac temerarii Judicii a cæteris est damnatus; qui si fœminam eos questus edere [ut illi Sponsi nomen condonem] animadvertisset; ac quam prudentiam, atque Judicium in pugnando paulo ante demonstraverat, tam subito, tam inconsulte non deseruisset, nunquam salutem suam in id discriminis adduxisset, & sororem habuisset, cui secundas Nuptias felicius conciliaret. In senem vero & ingenio, & viribus confectum quis sæviat, nisi furens? In puerum, atque adeo infantem in cunis vagientem, ut in quem adversus se arma contulisset, quis ferrum convertat, nisi furia? Cuique videlicet ætati suum quid proprium est condonandum. Adolescens ex amore insanit: is ejus est furor ætatis. Id si seni [ut fit interdum] accidat, ille magis delirare, quam amare, reque vera, non autem ex amore, insanire judicabitur. Cætera autem, cujusque ætatis

quæ sint propria, tam plane, quam etiam breviter persequitur Horatius, cum ait:

Reddere qui voces jam scit puer, & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, & iram
Colligit, ac ponit temere, & mutatur in horas.

Videtis, quam brevi, quamque plene pueritiæ naturam expresserit. Jam, quæ sequitur ætas, videamus.

Imberbis juvenis tandem, custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, & aprico gramine campi;
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper;
Utilium tardus provisor, & prodigus æris;
Sublimis, cupidusque & amata relinquere pernix.

Mirus ubique & Divinus Poeta. Sed jam tertia ætas accedat.

Multa senem circumveniunt incommoda, vel quod
Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet uti;
Vel quod res omnes timide, gelideque ministrat;
Dilator, spe longus, iners, avidusque futuri;
Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero, censor, castigatorque minorum.

Nullus Apellis tam doctus penicillus in aliquo certissimis coloribus effingendo fuit, quam Horatii stylus, atque facilitas in his naturis extitit exprimendis. Hæc autem Horatius de ætatum naturis; ad quarum rationem & qui in iis constituti sunt, & qui cum iis agent, agere debebunt, si cum Judicio agant. Nos vero ad personæ rationem redeamus. Est apud Terentium adolescens Clitipho, qui graviter de parentibus conqueritur, qui hanc ætatis rationem in suis filiis censendis nullam adhibent. Ejus verba hæc sunt:

Quam iniqui sunt patres in omnes adolescentes Judices,
Qui æquum esse censent, nos jam a pueris illico nasci senes;
Neque illarum affines rerum esse, quas fert adolescentia.
Et sua libidine moderantur, quæ nunc est, non quæ olim fuit.
Mihi si umquam filius erit, næ ille facili me utetur patre.
Nam & cognoscendi, & ignoscendi dabitur peccati locus.

Certe una cum ætate prudentia accrescit simul, nec nisi multorum annorum sapiunt homines, fiuntque ad recte vi-

itam agendam prudentiores. Sed æquior Judex est in Æſ-
iinum Mitio, cujus hæc verba ſunt in fratrem Demeam,
lium graviſſime inſectantem:

Non eſt flagitium, mihi crede, adoleſcentulum
Scortari, neque potare; non eſt, neque fores
Effringere. Hæc ſi neque ego, neque tu fecimus,
Non ſivit egeſtas facere nos. Nunc tibi
Id laudi ducis, quod tu feciſti inopia.
Injurium eſt. Nam ſi eſſet, unde id fieret,
Faceremus. Et tu illum tuum, ſi eſſes homo,
Sineres nunc facere, dum per ætatem licet,
Potius, quam ubi te expectatum ejeciſſet foras,
Alieniori ætate poſt faceret tamen.

iulto mea ſententia Mitio rectius, quam Demea, ſentit, que ex ætatis ratione; non recte tamen feciſſet, ſi hæc ...ati filio dixiſſet, ne iſthac nimia indulgentia licentio- or fieret, atque ætati pejus obſequeretur. Hac ætatis ra- one Julia Octavii filia ſe defendere videbatur. Nam cum rte ludi gladiatorii ſpectarentur, aderat Livia honeſto ominum genere comitata: non longe item ab ea ſpe- abat Julia inter ſuos adoleſcentes petulanter laſciviens. harum utramque ut oculos conjecit Auguſtus, atque exemplum ambarum comitatum exiſtimavit; arrepto ylo, in codicillis Juliam ad hunc modum commonefe- t. *Vide, filia, quid inter tuum, & Liviæ comitatum fferat*. Parentis aculeum ſenſit Julia, neque inepta cauſ- ſuæ defuit. Iiſdem enim in codicillis in hunc ad eum odum reſcripſit. *Et hi mecum, pater, ſenes fient*. Reje- : in ætatem, quod ſibi vitio a patre dari ſenſerat; ſe ilicet cum æqualibus ſuis verſari, ut Livia cum ſuis. m vero quanta regula ſit ad recte ſentiendum, atque endum ex ejus rei, de qua agatur, conditione perſpe- a, videndum reſtat. Nunc ergo ſeparatim a ſexu, at- ie ab ætate perſonæ conditionem appello reliquam, qua omines inter ſe multis aliis rebus differunt. Neque e- m arbitror, quemquam fugere, honeſto loco natum i, qui obſcuriſſimos parentes referat, jure optimo an- ferri; publicum privato præſtare; bellicam gloriam, literarum ſtudia cæteris artibus facillime præferri. Quis æterea neſcit, alio modo cum propinquis, alio cum enis, alio cum amicis, alio cum quibus inimicitias rimus, eſſe agendum? ut cum de his aut ſeparatim

[illegible], aut comparatio sit inter hos, res plane secum [illegible], quid homini cuique pro ejus conditionis ratione tribuere debeat, quid non? Neque Cicero recte vidisset, si aut amicitiae laudem ei homini, qui nullum hominem in vita amicum habuisset, aut senectutis defensionem admodum dedisset adolescenti, quo nihil utroque magis improprie, nihilque ineptius fieri potuisset. Contra vero quoniam maxime personae conditionem rei aptam sequutus est, recte, & cum judicio fecisse probatur. Sed quoniam in quoque facultate sui cuique sunt certissimi gradus; non enim omnes Imperatores summa sunt laude cumulandi, neque Castellani triumphi cum Provincialibus sunt conferendi; quin etiam minutis Imperatoribus egregius Thraso, tabulis, atque infantibus caussidicis pictor eximius praeferendus est. Quare quo quisque in gradus loco constitutus sit, et plurimum in judicando considerandum erit. Iulia Octavii filia, de qua paulo ante meminimus, cum Regio ornatu quodam die ad patrem accessisset, neque se ei [illegible] probasse animadvertisset, [illegible] modestiore, ac mundiore cum adivit; [illegible] Cui statim respondit, ut [illegible] patrem [illegible] [illegible] vestem [illegible] accommodandam [illegible] [illegible] modestissime vestiret, [illegible] Magna autem [illegible] egregia [illegible] [illegible] egregius [illegible] [illegible] ingenium [illegible] Ricandam. In [illegible] [illegible] [illegible] Messiam [illegible] quid addere [illegible] experimendum [illegible] vultum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quidem [illegible]

rorem affinxisset. At minime recte vidit Apelles. Debuit enim initio cujusque pro personæ ratione mœstitiam effingere, non autem parentis in patruo exprimere. At in ea mirificus fuit; qui cum quod cæteri fecissent, optime vidisset, ad illud tamen optimum Judicium aliud melius adjunxit. Quantum autem Scriptor in personæ ratione servanda prudens esse debeat, nihil attinet disputare, cum præceptum sit, multum interesse, *Davus loquatur, an Heros*. Neque Ajax sedatum hominem, contra vero Ulysses iracundum imitabitur; neque Mesentius Deorum reverentior, Medea vero magis in repudio pia mater, quam amoris impatiens, inducetur. Id quod Maro prudentissime efficit in omnibus personis; verum in uno Ænea etiam prudentius. Nam cum est apud Didonem, in vestitu ejus mollitiem notavit dicens:

Ænean fundantem arces, & tecta novantem
Conspicit, atque illi stellatus jaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demissa ex humeris, dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.

Amatorem, atque uxorium Virum melius induere non poterat. Non autem ita cum hunc eundem Trojæ suprema illa nocte armat; non item cum in deserta Lybia expositus est. Nisi hunc quoque ea ratione excusemus, qui apud alienos domo pulsus, mari ejectus, eorum, apud quos detentus esset, morem agendo sequeretur; contra vero timidos, atque imbelles homines etiam in bello, cum vestitu egregio, tum fulgentibus armis solet armare, quemadmodum illum:

Stabat in egregiis Arcentis filius armis
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera.

Ita etiam de Antonio:

Hinc ope barbarica variis Antonius armis,

& quæ sequuntur. Habet tamen interdum ubi aptissime a sese discedat. Nam & a persona, quam ipsi gerimus, aut quacum agimus, ut aliquando discedamus, recte permitti videtur. Agesilaus Rex cum, in privato deambulans, Legatis responderet, ecce tibi ejus filius puer longa arundine per conclavia, puerorum more, exequitans. Hic cum ad patrem Regem accessisset, arundinem illi alteram obtulit, eamque quasi conscendere, ac se equitando imitari coegit. Quod facilis pater ut ei concessit, ac se eo

mo-

modo brevi egisset, ad Legatos conversus, cum liberos, inquit, habebitis, tum hoc factum meum mirari vobis licebit. Idem Laurentio Medicio [ut nos dicimus, ut alii Medices] evenisse ferunt. Hic enim Florentini Senatus Princeps, atque in ea Civitate Regia auctoritate praeditus, cum, Senatu ad vesperum dimisso, magna Senatorum manu comitatus in forum descendisset, forte fit ei cum paedagogo suo filius puer obviam, qui avenae stipulam [id enim erat anni tempus] ex qua sibi tibiolam conficeret, in manu gestabat. Ut patrem vidit, continuo eum rogat, ut ex ejus avenae calamo tibiam sibi conficiat. Pater, ut erat urbanus Princeps, arrepto gladiolo, eam illi confectam in manum dat, eumque exosculatum dimisit. Quod factum suum perfacete cum suis Collegis ad hunc modum postea excusavit. Percommode nobis accidit, inquit, Collegae, quod tibiam quoque inflare non jussit: nam id quoque hic faciendum fuisset. Tanta vis interdum est hujusce conditionis, ut summa utilitas, quae in omnibus rebus maxime valet, in publicis autem sola spectatur, quoniam ab impurissimo homine veniret, contempta sit. Lacedaemone aliquando in Senatu a quodam Cive, qui ab universo populo pessime audiebat, ea sententia est dicta, quae magis e Repub. esse non poterat; sed ejus sanctissimus Senatus usque eo honestatem coluit, ut eam dissimularit; postridie vero curavit, ut eadem, sed a probatissimo Viro referretur; quo facto, ab omnibus in eam itum est sententiam. Sed hodie dicendi finem non faciam, si quae ad hujus generis conditionem pertinent, omnia persequi voluero. Quare ad id, quod initio proposueram, redeo, atque meam sententiam ita concludo; ut, qui recte judicare voluerit, is ejus rei, de qua Judicium sit facturus, omnem cognitionem optime teneat, atque in ea aeque exercitatus sit, oportere. Haec vero quoniam plerumque in loci, temporis, personae, atque etiam caeterarum rerum conditione versantur, harum quoque minime imperitus esse debebit. Qui igitur his ita a doctrina, atque usu instructus erit, is, mea quidem sententia, in judicando numquam falletur. Cum autem Delius dicendi finem fecisset, atque etiamdum omnes tacerent, tum Magiolius. Erudite quidem, atque copiose Delius, quantum ad suum artificiosum Judicium attinet, peregit; sed haec
mini-

minime mihi nova accidere. Nam cum ego quoque hæc eadem mecum sæpius pervolverem, atque in hanc ipsam Delii sententiam traherer, cum contra postea multos eruditissimos Viros nullo prorsus esse Judicio; contra vero, qui parum admodum scirent, & acute videre, & prudenter judicare viderem non raro, sententiam mutabam, neque mecum constabam; ac nisi hodie me hoc dubio explicem, nusquam alias sperem explicaturum. Quare quid de hac ipsa re Flaminius dicat, avide expecto. Tum Flaminius. Recte mea quoque sententia, Magioli, Delius noster erudite, [ut tu dixisti] atque accurate de Judicio disputavit; cum, illud ex cognitione, atque usu rerum nasci, comprobare conaretur; ego tamen ab eo multum dissentio, quam meam sententiam [ut vobis initio promiseram] ut nunc aperiam, fidemque meam liberem, tempus postulare videtur. Quare, ne vobis, ac mihi ipsi desim, id exequi exordiar. Vix hæc ultima protulerat Flaminius, reliqua persecuturus, cum ecce tibi Romulus Amasejus, ac Lazarus Bonamicius, qui Saulium in hoc ejus discessu visum accesserant, in triclinium ingrediuntur. Quibus omnes continuo assurgimus, eosque læto vultu, lætioribus etiam verbis accipimus. Quo perfecto, iterum omnes consedimus. Ac statim, ut fit, qui nostri sermones essent, percontantur. Tum Magiolius: Amasei, tuque Bonamici, opportune accessistis. Quid? tum Amasejus, inquit. Paulo ante, [sequitur Magiolius] quam vos adveniretis, Delius noster de Judicio præclare disputavit, cujus sententia fuit, ut id ex rerum cognitione, atque usu nasceretur; nunc vero Flaminius, qui ab eo dissentire videtur, in quo id faceret, erat disputaturus; atque cum vos accessistis, id facere incipiebat. Tum Bonamicius: opportune, Romule, accessimus. Nam cum Delio ego ex Aristotele idem sentio, qui in primo Ethicorum [nisi fallor] id testatur, mireque expecto, quid contra Flaminius sit allaturus. Tum Amasejus. Recte quidem, Bonamici, hanc horam melius ponere [etiamsi optio data esset] non poteramus, qui hujusce nostri tanti officii, tantam mercedem simus ablaturi. Nam quem Delius sequatur, probe novimus; quod vero contra Flaminius attulerit, id amplius auferemus. Tum Flaminius. Mihi vero gravius onus impositum est, quod, duobus Rosciis spectantibus,

sim

sim acturus. Nam quod familiariter inter nos agebamus, admodum leve erat, in quorum sermone nullus verborum delectus, nullus reliquus ornatus inquirebatur; satis enim quisque nostrum habebat, si rem planius explicatam audisset; nunc vero horum duorum Latinæ eloquentiæ luminum accessione, is labor accessit, ut mihi sit diligenter videndum, ne istis stomachum moveam, si quod mihi verbum aut barbarum, aut a bonorum usu exclusum, aut etiam minus tritum imprudentius exciderit. Tum Amasejus. Nihil est, Flamini, ut te nobis [ut pro Bonamicio etiam dicam] ita excuses, qui scimus, quantum tua scripta tam in soluta oratione, quam etiam in carmine cum veterum scriptis contendant, quamque promptus sis etiam ex tempore perpolite, atque pereleganter dicere. Id quod cum omnes affirmassent, tum Flaminius sic exorsus est. Equidem, Deli, Judicium hoc, de quo nunc nos agimus, a natura homini magis dari, quam ista tua rerum cognitione comparari, existimo. Hoc autem ut sentiam, tribus hisce potissimum rationibus adducor. Primum, quod sunt, qui nullam rerum cognitionem calleant, neque ullum usum habeant, & tamen prudenter judicent; deinde, quod contra non pauci reperiuntur, qui in summa rerum cognitione, atque earum pertractatione, omni tamen Judicio carent; postremo, quod de una, atque eadem re alii alia sentiunt. Ac quod ad rerum ignaros, qui tamen recte sentiunt; videmus pueros, qui omnis rerum cognitionis sunt expertes, interdum prudentissime judicare. Memoriæ proditum est, Catonem puerum, atque adhuc sub pædagogo agentem, cum ab eo ad Syllam salutandi caussa duceretur, & semper multorum proscriptorum capita ad eum afferri videret, de eo aliquando quæsivisse, cur nullus tandem inveniretur, qui tot, ac tantas omnium injurias ulcisceretur? Cui cum respondisset Sarpedo [id enim erat pædagogo nomen] omnibus quidem voluntatem, sed nulli facultatem esse; tum ipse: *modo mihi ferrum detur*, inquit, *reliqua ego cum ad eum ad lectum, ut soleo, accessero, fortiter transfigam*. In quo facto Cato puer bis recte sensit; semel cum tyrannum tot illustrium Virorum interfectorem omnino tollendum esse judicavit; iterum cum qua ratione id facere posset, optime vidit. Neque tamen hic illud genus vitæ quicquam attigerat;

aut

aut de alterius consilio dicebat ; sed id totum a natura exhauserat , quæ jam in eo puero pro Republica vigere incipiebat . Alcibiades vero & ipse adolescens , ac pœne puer , cum Periclem avunculum suum tristem , atque animo omnia assidue versantem videret: ecquid , inquit, hoc est tantæ solicitudinis , atque mentis inquietæ? tum Pericles. In Minervæ Propylæa ingentem pecuniæ publicæ vim insumpsi ; ejus ratio mihi nunc reddenda est , neque qui id faciam , habeo , atque ea caussa , ut vides , anxie solicitor. Tum ille subito , atque argute : quæras igitur, qui rationem eam non reddas. Non quæro hoc loco, utrum Patriæ Alcibiadis consilium salutare fuerit ; satis mihi est , quod puer acutius natura magistra, quam Pericles ipse natu grandior sua rerum cognitione vidisset. Alexander vero & ipse admodum adolescens , a Philippo patre invitatus , an ipse quoque in Olympiis currere vellet ; *curram* , inquit , *si mecum Reges concurrant* . Gravius respondere non potuit ; neque tamen id ab ullo Magistro , quam a natura ipsa, respondit. Tanta enim hujus vis est , ut quidam arbitrati sint , eam in hominum animis , antequam nascantur , omnia infundere , idque , quod postea addiscitur , potius sit reminisci , quam addiscere , ut qui a natura optime institutus sit , is satis habeat ad recte , atque acute videndum. Tritum autem apud nos illud est , *mulierum consilium optimum esse , si ex tempore sumatur ; contra vero non ita* : fortasse , quia earum natura talis sit , ut subito rectius videant, quam cum maturius animadvertunt. Quid quod constat inter doctos Viros , hominem ignarum Astrologiæ , ornatissimis , atque optimis versibus, Aratum de Cœlo, atque de Stellis dixisse? Nicandrum vero Colophonium & de agro colendo, cujus scientiæ ignarus erat , optime scripsisse? quorum uterque rei naturam secutus , eam gloriam , qua celebrantur , sunt consecuti. Quin etiam in iis , quæ fortunæ, quod multo magis est , subjecta sunt , atque in ipso belli medio , ut Delius dicebat , cerni non possunt , Hostilius suo ingenio , atque divina natura optime vidit , cum fortunæ suæ proditionem una voce correxit. Hic enim , audita Metii Fufetii ad hostes defectione , alta voce , ut hostes etiam audirent, in hanc sententiam clamavit; *ne timete, fortissimi milites : ego Fufetium illuc misi , qui hostem circumve-*

veniret, atque eum a tergo adoriretur: quæ vox suis pugnandi alacritatem restituit; hosti vero maximum metum injecit. Quod neminem aliunde depromptum, quam a natura ipsa, dicturum arbitror.

At hi sunt, qui naturali Judicio sine ulla rerum aut cognitione, aut tractatione recte judicarunt. Quid autem, quod multi etiam, qui omnibus scientiis plurimum valent, & in earum exercitatione non parum versati sunt; tamen omni judicio carent? ac quid in iis boni, quid contra insit mali, pessime vident? Noverat omnia Politianus, ut de recentioribus agam; fuit enim Vir ille omnium scientiarum peritissimus; neque in Oratoribus ingratam operam posuit, dixitque etiam sæpe; hic tamen eloquendi rationem in veterum imitatione versari non vidit; quem etiam non puduit adolescentes ab ea, quantum in ipso fuit, deterrere. Quare etiam ipse impolite scribebat. Erasmum qui doctissimum Virum, atque locupletissimum Scriptorem esse neget, is Solem lucere negabit. Hic quoque tamen in suo Ciceroniano quam imprudenti Judicio fuerit, nemo non videt, cum & ipse ad Ciceronis imitationem scribendum esse pernegет. Egnatius non solum non recte sentit, sed, qui etiam cum illo versantur, maxime in dicendo corrumpit, & multos tamen publice docuit annos, & complures etiam scripsit Orationes. Ex veteribus autem Sedigitus de Comicis pejus judicare non potuit, cum Terentium Cæcilio; quid enim dicam Plauto? postposuit; & tamen ut videtur, non ejus facultatis imperitus fuit. Ac ut ad cæteras etiam facultates transeam, Marcus Antonius multis quidem miles bellis interfuit; Dux etiam multa prælia, non pauca Imperator cum externa, tum Civilia confecit, ex quibus omnem belli rationem, atque usum percipere potuit; numquam tamen sibi pejus consuluit, quam cum in ea navali pugna, in qua postrema cum Octavio ad Actium conflixit, mollissimam Reginam Cleopatram secum habere voluit. Si enim belli rationem consuluisset, prorsus vidisset, a muliere illa maximum periculum sibi imminere, quæ in sua, quod fecit, fugam cæteris compararet, aut, si mansisset, Regiis opibus hosti ad se facilius superandum majorem animum addidisset. Hac enim una capta, totus hostium exercitus perpetuo ditatus esset. Neque Pompejus, qui plu-

plura bella confecit, quam alii pugnas Imperatores, non potuit & ipse hoc Judicio aliquando non carere, cum pro Italia relicta in Græcia, quam in ipsa Italia, quam tenebat, pugnare maluit; ex qua fugiens, vel, ut cum eo modestius agam, decedens, ut nihil aliud peccarit, certe suis animum adimebat, hosti contra maxime adaugebat. Ea enim victoriæ est natura, ut quantum de altero adimatur, tantum alteri virium addatur. Copiis non erat inferior; caussam honestiorem habere putabatur; Italiam ipsam tenebat; cum eo denique boni omnes, atque Senatus ipse consentiebat. Neque vero Annibal horum utroque rei militaris imperitior fuit; hic quoque tamen in victoria imprudenter vidit, cum post tertiam stragem Romanis inflictam in Campania luxuria contabuit, Romanosque victos, Romamque prope captam neque vincere, neque capere scivit. Neque mihi nunc quisquam Romanam fortunam objiciat, ne ego contra Brenni, atque aliorum Ducum direptiones illi pariter objiciam. Restat tertio in loco, ut hoc quoque ex diversa eadem de re hominum sententia comprobemus. Nam quod de eadem re diversæ sint hominum sententiæ, aut ex rei ipsius varia, ac multiplici significatione, aut ex eorum, qui judicant, non una natura, fieri dicendum est; ex rei vero significatione, quæ una tantum sit, multiplex judicium esse non potest. Ergo ex eorum natura, qui de ea diversa sentiunt, magis ut nascatur, dicendum est. Martialis, exempli gratia, idem semper est Scriptor tum re, tum etiam scriptione; non de eo tamen omnibus unum est Judicium. Multi enim sunt, quibus ejus versus placent; non fortasse pauciores, qui eosdem valde improbant. Continuo id ipsius Martialis nulla caussa sit, quod unus his, alius aliis sit, quamobrem de eo diverse judicent; sed ii secundum naturam suam de eo sentiunt, hoc est, qui, quod naturæ suæ convenit, in illo aut agnoscunt, aut desiderant. Ita de cæteris dicendum est; ut undique constet, quemque naturam suam sequi in judicando, quod idem est, ac si dicerem, quemque judicium suum a natura sua habere. Tres item Latini, qui cæteris præstent, sunt Historici, Cæsar [mihi nunc liceat Cæsarem in Historicis numerare] Sallustius, Livius, nihil tam dissimile, quam hi sunt inter se, stylo, atque scriptione. Cæ-

sar

sar purus, neque, quam par est, aut pressior, aut laxior; Sallustius vero ita interdum anguste agit, ut obscurus fiat; Livius in suo illo candore quiddam luxuriare videtur; neque tamen dici potest, horum diversam scribendi rationem ex Historiæ diversa ratione natam esse, quæ una tantum est; in qua, qui posteriores fuere, facile imitari poterant; sed quisque suam magis, quam alterius, naturam sequi maluit: unde etiam ejusdem rei varia secuta est tractatio. Alii enim alium, ut magis placuit, secuti sunt. Quasi vero Aristoteles a Platone Magistro suo in Philosophiæ præceptis tradendis non discesserit, atque eadem alia via pertractarit; quorum alterutrum Judicio caruisse dicendum est; quod, nisi, qui Judicii expers sit, numquam dicere audebit. Quid igitur? naturæ diversa ratio, quam uterque non sine Judicio secutus est, cum ille Dialogi ratione sub velo quodam; hic vero perpetua ratione rem eandem persecuti sunt. Id quod in omnibus aliis facultatibus fieri videmus; ut in re rustica, in re militari, in Oratoria, in quibus multi, diverso quisque modo, versati sunt; in postrema vero Cicero non solum a cæteris, sed a se ipso etiam discessit in ea pertractanda. Nunc enim hoc modo, alias alio, laxius, pressius, solus in Dialogo absolvit. At hac ratione multas homo naturas, ut habeat, oportet, si hæc rei unius varietas ab ejus natura proficiscitur. Immo vero una est tantum natura, sed quæ, quasi materies, cæterarum rerum imaginem recipiat, atque eam postea dicendo referat. In diversis quidem rebus hoc ferri potest; in eadem autem qui fiat, non video. At pictor id tibi facile ostendet, qui una sua tantum natura non solum omnium animalium imaginem exprimet, sed cujusque etiam multifariam, ut in hominis, quam modo infantis in cunis, modo pueri, modo imberbis, modo adolescentis, viri postea, deinde etiam cani, rugisque pleni depinxerit; & tamen una tantum est natura; ita & in cæteris animalibus; non quod is pictor tot naturas habeat, ut modo puer sit, modo vir, modo senex, sed qui, quam habeat, ad ea omnia tanquam ceream ad omnes formas percipiendas habeat. Ad eundem item finem multi, sed non eadem via tendunt. Cato Carthaginem solo æquandam esse censebat, ne quarto quoque anno bellum Romanis superiori recens atrocius inferret; Scipio vero Nasica contra,

tra, qui tantum abesse, ut ea Urbs everteretur, ut, si jampridem sublata esset, magis Romanis conducere, ut restitueretur, omnibus rationibus contendebat. Brevi enim fore dicebat, ut cum a vicino, atque potentissimo hoste otium haberent, ac omnis belli metus sublatus esset, ne Romani ea arma in se converterent, quæ stantes Carthaginienses in se excitabant, ac mota diutius continebant. Horum, ut videtis, magis dispar sententia esse non poterat; par tamen & eadem erat utriusque voluntas, & finis in una Reipub. suæ salute conservandæ, quorum Judicium a natura cuique natum esse plane constat. Postremo vero si natura in homine quasi fons est, unde reliqua ejus sive bona, sive mala emanent, Judicium quoque cum cæteris animi partibus a natura homini datum esse, convincetur. Quin ille, cui crassum, aut parvum, ne dicam, cui nullum, datum sit, nullo studii, atque cognitionis præsidio adjuvari potest. Perinde enim sunt homines in sua vitiosa natura, ut etiam arbores, quæ vitiosæ sunt genitæ, quæ nullo postea cultu, nullo studio, nullo artificio ad rectiorem formam dirigi possunt; ut paulo ante comprobatum est in iis, qui summa præditi eruditione; in ea tamen, quid boni inesset, nunquam videre, semperque in una intelligentia, nihil differre existimantes, an barbare, atque impolite, an Latine, atque splendide scirent, hæsere. Cui meæ sententiæ Horatii quoque sententia consentit, qui præcipit, ne quid invita homines facerent, dicerentque Minerva; non autem dixit, repugnante, atque invita cognitione. Sed paulo etiam, si placet, copiosius rem pertractemus. Quæro ego, an rerum inventio, an earum scientia, atque usus antiquior sit? Non arbitror, quemquam posteriora dicturum. Si ergo inventio præcedit, scientia postea, tertio vero in loco usus sequetur; quæro item, qui primi lanas ad fila, qui postea fila ad telas, telas vero ad vestium usum convertit, unde id Judicii suis artibus mutuati sint? An ab earum scientia, atque usu, quorum neutrum erat, an ex naturæ, quæ semper est, rerum omnium sive procreandarum, sive inveniendarum optimæ magistræ tacito quodam Judicio exceperint? Certe ab eo, quod semper est, id, quod postea sequitur, magis, quam contra, nasci dicendum est. Sed ut ad nostros redeam, qui primi de dicendi arte scripse-

re, unde eam didicere? aut a quo fonte in sua scripta eam derivarunt? ut continuo caussam suam benevole exordiantur, deinde ut breviter, dilucide, explicate, atque ordine narrent; postea ut in partes dividant; praeterea ut adversariorum rationes suis argumentis diluant; his vero confutatis, sua confirment; quo utroque perfecto, rem aut amplificent, aut extenuent; postremo [ne totum Oratorem hic vobis concludam] aut ad misericordiam, aut ad graviter agendum, Judicem commovendo, perorent. A quo hæc, inquam, Rhetore didicerunt, nisi ab ipsa natura? quando ars nihil sit aliud, quam natura descripta? Cicero vero gravissimus Auctor hanc nostram sententiam aptius tenere non potuit, cum pro Archia dixit: *ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per se ipsos & moderatos, & graves extitisse fateor; etiam illud adjungo, sæpius ad laudem, atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam*. Attendite quæso: *naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam*. Quod si ita est, ut inventioni cedat etiam rei inventæ cognitio, & usus, quique invenere, utrunque ut antecedant, necesse est; quo item sequitur, ut Judicium, quo inventores præditi fuerunt, a natura ipsa, non autem ab ulla rei cognitione oriatur. Quid vero, si postremo ego quoque Delii argumento meam multo magis, quam ipse suam faciebat, confirmem sententiam? Ille enim Judicium prudentiæ fructum efficiebat, ut qui prudens sit, is solus in rebus dubiis optime videat, & judicet; prudentiam vero ex rerum cognitione nasci volebat: pari ratione ego quoque facio. Prudentem nullum esse posse, qui naturæ adjumentis careat: quo dato sequetur, ut prudentia naturæ beneficio homini data sit, atque ita quoque Judicium magis a prudenti natura, quam ab ullo artificio proficisci probabitur. Quod vero naturæ omnis prudentia tribuenda sit, id probat; quod si quem illa stupidum, mentis impotentem, atque a sese abalienatum genuerit, potius ex quovis lapide, atque limo fictor aut manu, aut cælo quamvis formam exculpserit, quam omnis ars, atque solers præceptio ab hoc scientiam ullam elicere possit. Iste item ipse rerum cognitionem omnium actionum magistram esse dicebat. Quid mihi obstat, cur ego quoque hoc ipsum naturæ meæ non tri-

tribuam, atque eo etiam rectius, quod ipsa quoque cognitio ab ipsa natura nasci videatur? Quibus rationibus, atque exemplis planissime constat, Judicium naturæ, non autem rei cognitionis, atque usus omnino bonum esse, ac qui hoc a natura non habeat, hunc nullo quoque studio habere posse. Hæc cum dixisset Flaminius, tacuit; cujus sententia multum omnes commorat; cum Magiolius; ecquid, inquit, tibi Amasei, tibique Bonamici, videtur de Flaminii sententia? Nam quod Aristoteles magis cum Sebastiano consentiat, omnes scimus: neque hic tamen in sua natura inanis est. Tum Amasejus. Nostrum est, Magioli, [id quod Bonamicium etiam arbitror dicturum] tantum audire. Accessimus enim isti vestræ Disputationi magis audituri, quam judicaturi, idque etiam casu adducti, quasi qui quintam personam in scenam inferunt, aut in circulis coronam complent. Nostri Julii Camilli hæc est provincia; cui non arbitror defuturum, quod contra utrumque, atque pro utroque egregie disputet, resque ut sese habeat, postea prudenter demonstret, atque hos inter se, ut videmus, maxime discordes, amice componat, atque conciliet. Ad hæc Julius Camillus. Magna res est, Romule, ut ego tantam controversiam tot, ac tam validis rationibus utrinque confirmatam quasi Judex sim compositurus, ac de istorum Judicio agens, meum sim Judicium in periculum adducturus; quicquid tamen alias cum ab aliis de hoc Judicio audierim, tum etiam mecum constituerim, vobis perquam libenter exponam, quandoquidem quantum isti inter se discordant, tantum ego ab utroque dissentio. Hoc ipsum, tum Magiolius, a te expectamus. Scimus enim, te primum fuisse, qui, quæ ad hoc Judicium faciunt, in tuis cum Latinis, tum etiam Hetruscis observationibus, non parum indicasti, cum eorum scripta aut secum, aut cum alienis conferebas. Ita quidem est, Magioli, inquit Julius Camillus; neque id mihi studii parum cum ad judicandum, tum etiam ad intelligendum profuit, cum ex collatis sententiis iisdem, quæ prudentius dicta esset, aut etiam quæ alteram planius aperiret, facile deprehendebam. Sed ad meam de isto Judicio sententiam venio. Ego igitur adolescens, de hoc ipso Judicio varie, atque copiose a doctissimis Viris disputari audisse me, recordor. Quidam enim nullum esse dicebant Judicium, ne-

probari
Neronis
quam ex
decrev
Judic
Roma
ex transf
in armis
in Senatu
eum cuncta-
cupiditate bel-
usque eo il-
Romani per no-
periculum, at-
consilium obedire
facta aut a
egregia
cumque magis
atque eventus
casui pror-
Carthaginienses,
etiam popu-
bello optimum
atque infelix exti-
exitus plerique
etiam quam
fortunae, ut in
homo
facile
ratione
deliberatio
quemadmodu
atque
visu
Ea item
se decert
alter
numerabilibu
adhibito
Argu
ipsa, ut
non
scalpello

tum ; quod idem cum Delii , atque Flaminii sententia se videtur . De quorum omnium sententiis , quid ego sentiam , prius mihi dicendum est ; postea ad meam deveniam . Ac quod ad eos , qui Judicium tollunt , aut magis fortunæ subjiciunt , quia , quæ optime consulta sunt , ea sua improbitate sæpius evertit ; contra vero , quæ temere suscepta sunt , feliciter absolvit ; atque ita a fortuitis eventis , non autem a recto consilio res laudari volunt ; hoc vulgarium hominum esse dico , qui consilia eventis ponderant ; & cui bene res processerit , eum prudenter vidisse , cui secus , nihil sensisse dicunt ; cum sapientes contra , etiam quæ infeliciter evenerint , modo eorum susceptio prudenti consilio non careat , non improbent , in quibus unus Ovidius adnumeratur , cum ait :

Successis careat felicibus opto ,
Quisquis ab eventu facta notanda putat .

Damnat eos Ovidius , qui factum ex ejus exitu aut probant , aut vituperant , quique consilium pro nihilo habent . Qui vero Judicium ita in reconditis ingenii quasi penetralibus absconditi , atque sepiri dicunt , ut inde erui non possit ; si de suo Judicio agunt , possum concedere ; si de aliorum , non ita : cum multos in suis actionibus perpetuo recte sentire videamus . Quod vero ad eos , qui Judicium quidem dari dicunt , sed , quid id sit , dici non posse affirmant , ut ridiculi , non autem prudentes videntur [illegible] ut nostis , interdum [illegible] difficulter proferam , [illegible] quid est [illegible] . Qui vero Judicium [illegible] inhabitare disputant [illegible] Judicium se [illegible] . Sed ego nunc [illegible] per se solum quæ [illegible] a ratione , a cognitione , prudent[illegible] de opinione , quas non nego origi[illegible] certas sedes in ea [illegible] atque [illegible] partes attribuam ; [illegible] suam a ratione ducere , [illegible] nulli injuria [illegible] sed tamen harum cuique suas [illegible] quod suum est , dare ; [illegible] Fortitudinis in i[illegible] propulsare ; [illegible] adversa eveniunt , peræque veria[illegible] nullam [illegible] cum re ipsa sua ip[illegible] vero qui [illegible] allucinantur , quisque [illegible] esse censeat [illegible]

Judicio carebit; qui vero natura & rei cognitione valebit, is recte judicare dicetur. Neque enim mihi quisquam unquam persuadebit, Politianum scisse, quantam dignitatem haberet dicendi elegantia, & eam tamen, ut pulchram virginem, contempsisse, sprevisse, atque inter suas Musas non coluisse; nisi hic forte Solem videns, quia in eum ipse intueri non posset, illum ea ratione aliis non lucere postea prædicaret. Quod si ita esset, id malitia potius, quam Judicii vitio accidisset. Sed ego culpam hanc magis in illa tempora, quæ, ut ex illorum scriptis constat, nullum delectum verborum sequebantur, nullum Orationis cultum atque ornatum habebant, recteque fieri potuisse, ut in cæteris studiis omnia viderit, in quibus etiam plurimum & valuit, & rectissime sensit; hanc tamen, de qua tam male judicavit, non cognoverit. Id quod de Erasmo, & Egnatio dici potest; de Cæcilio vero nihil dico amplius, quam quod monstrum fuit; ut qui natura plus, quam homo, fuerit, Judicio vero multo minus. Quod vero Cicero Arato, atque Nicandro earum rerum ignorationem dederit, de quibus tamen optime scripserint; ad quorum imitationem Oratorem suum facere posse contendit; eo modo exponitur; quamquam ille siderum, hic vero agriculturæ nullam cognitionem teneret; tamen utrumque de aliquo earum scientiarum peritissimo, quæ ipsi postea versibus suis præclare scriberent, abunde habere potuisse. De Antonio, de Annibale facilis est responsio; hæc, ut amoris impatientes, non vidisse; quæ etiam si vidissent, amore tamen victi, armis vincere nescivissent. Quod ad Pompejum, Senatum objicere possem, cujus sententiam fortasse tum sequi coactus est; certe in re bellica Judicio falli cum ex multiplici ejus ratione, tum ex fortunæ inconstantia, haud mirum videri debet. Neque quod item Cicero dicat, se magis naturam in homine desiderare, quicquam nostram labefactat sententiam. Is enim utrumque probat, & doctrinam, & naturam; cum tamen dicat, se malle naturam sine doctrina, non propterea doctrinam ut inutilem respuit, atque aspernatur; sed perinde facit, atque ille, qui in genero sibi deligendo, virum probum sine re, quam malum vel in locupletissima, malit; quem tamen si cum probitate locupletissimum nactus sit, multo eum libentius, multoque facilius sit acce-

acceptturus. Sed cum hoc nihil nobis adversetur; illud quidem ejus ipsius Ciceronis nostræ sententiæ magis convenire non posset, cum pro eodem Archia inquit: *cum ad naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam, confirmatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum, ac singulare existere solet*. Ubi conjungit ad aliquid præclarum, ac singulare efficiendum naturæ, atque doctrinæ vim, ut ego in meo perfecto Judicio facio, quod ab harum utraque derivari mihi constituo. Cui me sententiæ Horatii quoque sententia accedit, cum ait:

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid possit video ingenium: alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amice.

Alteram sine altera Horatius nihil proficere dicebat. Qui igitur ab harum utraque multum adjuvabitur, is etiam in judicando multum valebit; qui vero erit optime institutus, huic ad perfectum Judicium nihil deesse poterit; ut apud nostros Andreæ Navagerio, Bembo, Sadoletio, Longolio, vobisque [liceat mihi, quod verum est, vobis etiam præsentibus, dicere] Romule, atque Bonamici, qui cum optima natura studiorum quoque rationem non pessimam, atque rerum cognitionem minime vulgarem conjunxistis, evenisse constat, non autem ut illi, quorum paulo ante Flaminius meminerat. Quare illi semper inculti, horridi, asperi; vos vero cum vestro nobilissimo comitatu, quod a natura habuistis, ita postea studio, atque usu adauxistis, ut vestra scripta Romanam elegantiam redoleant, atque Oratorium splendorem sibi præluceant; eorum vero quidvis aliud, quam ullum ornatum, atque dignitatem, præ se ferant omnino. Nam quod Flaminius ait, ex diversa hominum ejusdem rei sententia probari Judicium magis ex natura, quam ex rerum cognitione, facile occurritur. Qui judicant aut ex iis esse, qui naturam, aut qui cognitionem, aut qui simul utrumque faciunt, qui a natura sua non discedunt, si bona est, recte: qui a cognitione pendent, si eam probe perceptam habent, haud improbe: qui vero tertii & naturæ bonitatem, & scientiæ rationem conjunctam habent, atque ad eas Judicium suum dirigunt, ii soli recte sentiunt, & perfecte judicant; ut hac quoque ratione perfectum, atque absolutum Judicium tam ex

in-

intelligentia, quam ex naturæ bono perficiatur. Ubi vero de rerum inventoribus agit, quos negat ulla cognitione earum rerum, quæ nullæ erant, adjuvari posse; respondeo, semper ex imitatione aliquid animadverti posse; ut qui lanificium, atque texendi inventum excogitarit, alterum a bombyce vermiculo; alterum ab araneo id mutuari potuisse; ita qui specillum, ubi nostram imaginem spectamus, adinvenit, id ab clara aqua, unde eam referri videmus, facile sibi excogitarit; ita qui superioribus annis [quos *archibusos* appellamus] commentus est, a fulminibus, atque Cœli tonitruis ad eam inventionem excitari potuit; ita in cæteris, ut semper aliquid a certa re sua, aut ab aliena, qua id constituat, habere posse videatur. Duo postremo ad summam pulchritudinem opus sunt; natura unum; studium alterum. Nam quæ natura suapte conformata sunt, ea semper pulchra sunt; nec cui studium aderit, parum id quoque ad pulchritudinem profuerit. Id quod in mulieribus nostris quotidie cernitur. Quibus enim a natura optima forma data est, continuo a se ipsæ, ut pulchræ, probantur; cui vero aliquid vitiosum acciderit, si id studii beneficio emendetur, pro studio inter formosas, plus minus, adnumerabitur, quando etiam [ut nihil de ori fuco superlito, nihil de capillo commutato, nihil de ciliis aut evulsis, aut abrasis, & reliquis ejus generis dicam] si quæ claudæ natura exortæ sint, [vulgari enim modo naturæ vitium nunc appello] ita solearum beneficio id vitii corrigant, ut integræ elegantius non incedant. Verum cui utrumque aderit bonum, & naturæ adjumentum, & artis studium, huic nihil deesse poterit ad omnem pulchritudinem; ut etiam lapides, qui a natura omnino pretiosi gignuntur, si vero ars adhibeatur, non parum illis accedat cum ad pretium, tum ad pulchritudinem augendam. Ita ego in hoc meo tertio Judicio constituendo facio, ut hinc natura, inde studium, seu rerum cognitio, hoc mihi perfecte conficiant; tum fiet, quod nos dicimus de absoluto Judicio, quod a naturæ bono, atque a rerum scientia atque tractatione conflari volumus. Atque ita dicendi finem fecit. Tum Saulius; ecquid ais, Magioli? Non tibi Proteus iste, primum horum duorum retibus probe involutus, postremo etiam a Julio deprehensus esse videtur? Tum Magiolius. Mihi quidem, Sauli,

quo-

quoniam de me nominatim quæris, [isti suam quoque postea sententiam dixerint] Julii Camilli explicatio valde arridet, qui, ut suis adversariis, quod eorum erat, concessit, ab utroque postea ipse, quod suum sibi ad perfectum Judicium faceret, modeste sumpserit. Et mea quidem sententia ita est, ut eruditio per se multum Judicium adjuvet; natura vero nihil obsit; utrumque vero simul conjunctum illud Judicium efficiat, cui nihil desideretur. Nam si Cato, atque Alcibiades, cæterique eorum similes a sua natura, ab ortu suo secum Judicium extulerint, neque qui ejus optimæ naturæ loco, optima rerum scientia erunt instituti, suo quoque judicio carere dicentur. Quin illud addo [quia non omnibus ea optima natura est ingenita] si paulo obscurioribus naturis studium, atque rerum cognitio præsto aderit, id non parum adjumenti illis afferre ad judicandum, ac perinde fieri, atque si lumen obtusum in crassiori cornu inclusum, quod quidem foras aliquid splendoris emittet; sed multo id clarius emitteret, si quod ab artificio habebit, subtiliori cornu, atque eo perunćto, includatur, atque aurum, quod & ipsum in venis terræ gignitur omnino pretiosum, sed terreum, atque sordidum; cui si magistra manus, si purgatio accedat, multum quoque & splendoris, & dignitatis accesserit. Quam Magiolii sententiam cum omnes comprobassent, ac probe Julium Camillum sensisse affirmassent, tum surrexere, atque ut cuique magis visum est, hic huc, ille alio deambulatum discessere. Romulus vero & Bonamicius cum Sanlio, qui domi cum Magiolio remansit, confectis aliquot brevibus spatiis, & ipsi eum valere jussere, domumque suam se contulere. Hæc sunt, Aloysi amplissime, quæ a nobis de Judicio habere potes: in quo meo officio si tibi satisfecero, mihi erit quam gratissimum; si minus, neque id tamen ingratum est futurum, quod tibi omnino morem gessisse videbor.

JOAN-

LE ESEQUIE
DEL SIGNOR
DONNO HERCOLE II.
Duca Quarto di Ferrara.

L Giorno ſeguente, che fu a ventiſette di Novembre, ſi fecero le eſequie del Duca morto; il Corpo del quale era nella Capella della Corte, che è nel gran Cortile contiguo alla Piazza, & vi era ſtato per tutto il tempo, che il Duca nuovo ſtette abſente. Queſta Chieſa dal mezo verſo la porta era tutta cinta di panni neri, & verſo l'Altare maggiore tutta di velluto nero con varii comparti per dentro, & d'intorno era una cornice coperta di velluto con l'armi Ducali, & con le inſcrittioni convenienti, & con torchi in tanto numero, quanto vi potè capire. Il Catafalco, ſopra il quale ſtava il Corpo, havea alle bande quattro Piramidi cariche di lumi, & quattro grandiſſimi torchi proportionati al pari delle Piramidi, & ſopra vi era una cupola di broccato, & a torno riſplendeano diverſi colori melanconici, che uſcivano dalle bozze di vetro piene d'acque, ch'haveano di dietro le lampadi. Tutto il palco era coperto di broccato, & anche tutto il circoito infino a mezo la Chieſa.

Et per tutto il tempo dell'abſenza del Duca nuovo, che fu per cinquanta due giorni, ſempre in queſta Capella ſi celebrarono gli Uffici ſacri, e vi ſtavano dì & notte alcuni Gentil'huomini della Camera, & alcuni Alabardieri della guardia, che ſi compartivano di volta in volta, & ogni mattina vi andavano alla Meſſa i principali Magiſtrati con la Nobiltà, & ſempre vi ardeano tutti i lumi ſopradetti. Stando la coſa di queſta maniera, il Duca il Luni mattina, che fu dopo il giorno della ſua Creatione, andò alla Capella, e fu cantata una Meſſa funerale, & poi a ventiuna hora tornò al medeſimo luogo, nel quale era un Cadiletto ſopra un Catafalco riſtret-

to in poco ſpacio; ma nondimeno ſontuoſo & appropriato, quanto era l'altro, & nel Cadiletto era il Sig. ſuo Padre finto di ſtucco aſſai ſimile alla propria effigie, veſtito alla Ducale, & dall'una banda ſtava il Sig. Cornelio Bentivoglio con la Spada, & dall'altra M. Jacomo Trotti col baſtone, & per ordine vi ſi vedeano tre Stendardi, quello della Lega del Papa & del Re Chriſtianiſſimo, quello di Luogotenente Generale del detto Re, & quello d'Huomini d'arme. Il Duca nuovo ſi poſe alla mano deſtra dell'Altar maggiore ſopra un palco alquanto alto da terra quaſi incontro al Catafalco del Signor ſuo Padre, & di ſotto erano meſſe due banche in un mezo cerchio per quelli del ſangue. Dipoi ſeguivano i Magiſtrati & i Gentil'huomini. A rimpetto del palco del Duca ſtava un pulpito, ſopra il quale M. Gio: Battiſta Pigna ſuo Secretario fece una Oratione in laude del Duca morto di due terzi d'hora, che ſarà nella fine di queſte eſequie. Et finita, ch'ella fu, s'incominciò ad inviare la gente, la quale paſſava per il Cortile, ch'era tutto tapezzato di panni neri. L'inviarſi fu in tal guiſa.

Cento Putti veſtiti di camiſcie di Cendado nero, che haveano in mano torchi acceſi, a i quali erano attaccate l'armi Ducali imbrunate.

Tutte le arti coi loro Confaloni.

Tutti i Battuti.

Tutti i Frati.

Tutto il Clero.

Tutte le Croci.

Tutti i Confaloni da morto.

Et tutti i ſopranominati haveano in mano torchi di cera bianca acceſi.

Venivano a piè, pur con torchi, con un poco d'intervallo i Cavalleggieri, & Huomini d'Arme, & Lanzeſpezzate del Duca morto, & dipoi ſeguitavano

I Trombetti, che ſonavano le ſordine: i quali la ſera precedente haveano annontiate le eſſequie del Duca.

Paggi ventiquattro ſopra Corſieri coperti di velluto nero infino a terra con gran Croci di raſo bianco.

Il Conte Camillo Montecuccoli con lo ſtendardo d'Huomini d'Arme.

Il Cavalier Bernieri con lo ſtendardo di Luogotenente.

Il

Il Conte Hippolito Estense Tassone con lo stendardo della Lega.

M. Filippo Cospo con li speroni.

M. Oratio Pacherone coi guanti.

Il Conte Hercole Trotti con l'elmo.

M. Iacomo Trotti col bastone.

Il Sig. Cornelio Bentivoglio con la Spada.

Tutti otto parimente erano sopra Cavalli tutti coperti di velluto nero infino a terra, con gran Croci di raso bianco.

Veniva il Cadiletto, & d'intorno givano cento incapucciati deputati a ciò con torchi in mano, & dalle bande gli Alabardieri.

Poi un Cavallo vuoto tutto coperto di broccato d'oro riccio sopra riccio, & dietro seguivano

I Gentil'huomini del Duca morto incapucciati.

I Gentil'huomini del Duca nuovo con le gramaglie.

Et alquanto distante

Il Conte Nicolò Estense Tassone Maggiordomo.

Poi il Duca nuovo accompagnato dal Conte della Mirandola, & dal Sig. Galeazzo Gonzaga, & gli portavano la coda due suoi Camerieri secreti, & a i lati della sua persona caminavano ventiquattro Paggi, & ventiquattro Staffieri con torchi.

Appresso venivano i parenti, ch'erano

Il Sig. Donno Alfonso da Este accompagnato dall'Arcivescovo di Santa Severina.

Il Sig. Francesco da Este da Monsig. Rossetti.

Monsig. di Casale dal Vescovo Tombese.

Il Sig. Hercole Bentivoglio dal Signor di Sassuolo.

Il Conte Hercole Contrario dal Conte Hercole Rangone.

I detti parenti erano incapucciati, & quei, che gli accompagnavano, haveano le gramaglie. Dietro andavano

Il Giudice de' Dodici Savi.

Il Podestà.

Il Consiglio di Segnatura.

Il Consiglio di Giustitia.

I Secretari.

I Fattori.

Et alcuni Ufficiali principali di Corte.

Dipoi i Bidelli con le Mazze.

I Dot-

I Dottori di Legge.
I Dottori dell'Arti.
I Procuratori.
I Notari, & infiniti Cittadini della Terra.

Tutti i Magiſtrati, & i Gentil'huomini, & i Dottori haveano li Staffieri loro veſtiti di nero con torchi.

Il Cadiletto fu portato in tre levate da tutti i principali Gentil'huomini dello Stato, i quali haveano i loro Staffieri, che alle bande della ſtrada portavano i torchi.

La ſtrada, che fecero le eſequie, fu dal Cortile alla Piazza, & alla Piazzetta: & di lì alla Campana, voltandoſi alla Giudecca, infino alle Monache di San Bernardino, & piegarono verſo li Strozzi, & andarono al Corpo di Chriſto: ove fu depoſto il Corpo. Le ſtrade dall'una banda & dall'altra erano tapezzate di panni neri; in cima a quali ſtava uno compartimento d'arme Ducali, & d'inſcrittioni, con cornici, ſopra le quali ardeano i torchi con giuſta diſtantia, & dalle bande della via erano fitte in terra le facelle: & a tutte le fineſtre delle Caſe ardeano i lumi nelle lanterne di carta, & i Palazzi haveano tre, & quattro ordini di torchi l'uno ſopra l'altro nella facciata.

Al primo capo della Giudecca era un'Arco, & un'altro all'ultimo capo, ſotto i quali fu portato il Corpo, e queſti Archi erano neri ornati d'Epitafi, & carichi di facelle, & in cima haveano una altiſſima cupola tutta coperta di lumi piccioli, & dentro vi erano le muſiche meſte & funerali, & così queſte muſiche, come quelle del giorno precedente, furono ordinate da M. Franceſco Viola Maeſtro di Capella del Duca.

Il concerto di queſti due apparecchi fu fatto dal Sig. Cornelio Bentivoglio, il qual, come dicemmo da principio, era ſtato mandato inanzi dal Duca, & egli giunto a Ferrara, dopo l'haver proviſto alle coſe più importanti, ordinò la Creatione, & le Eſequie nel modo, che doveano farſi.

JOAN-

JOANNIS BAPTISTÆ PIGNÆ

ORATIO IN FUNERE

HERCULIS II.

Ducis Ferrariæ

Habita V. Calend. Decembris MDLIX.

ALEXIO PAGANUCIO BELLIPRATI

PRÆSULI AMPLISSIMO

Joannes Baptiſta Pigna S. D.

Ucius frater tuus, qui ob ſingularem ſuam prudentiam non ſolum in Galliæ Regia erat a ſecretis Alphonſi Ferrariæ tum Principis, nunc Ducis, ſed ejus negotia omnia, univerſamque aulam fere ſolus adminiſtrabat, pluribus de cauſſis impeditus Lutetiæ Pariſiorum morabatur. Ubi cum ego ad Alphonſum incitatis equis in Lotharingiam tendens, ipſum offendiſſem, ut amabiliſſimi Viri, meique amantiſſimi intima familiaritate fruerer, apud eum aliquantulum ſiſtere decrevi. Tunc vero accidit, ut, cum ambo domi tuæ a cœna dormiremus, Orator Herculis Ducis Ferrariæ diluculo ad Lucium venerit, præmiſſo nuncio, qui nobis referret, Tabellarium unum, atque alterum rapidiſſimo curſu ad ſe pro-

pe-

perasse. Hic inter nos diversæ sententiæ. Tu unus gravissimum Herculis morbum, indeque obitum Tabellariorum literis significari arbitrabaris; quod Orator postea confirmavit. Alphonsus itaque ejus filius cum e Gallia Tyrrhenum navigans in Italiam rediret, jussit, me in ipso itinere Laudationem Patris conscribere, quam heri in amplissimis Inferiis a me habitam bujus fasciculi a meo Principe isthuc missi opportunitate tibi mitto, antequam in lucem prodeat; non tam propterea quod mortem tanti Principis tunc fueris vaticinatus, quam propter pium illum sermonem, quem in cœna nocte illa de Animæ immortalitate, deque humanis calamitatibus fecisti. In quo colloquio casu quodammodo de Atestinorum, Herculisque potissimum, atque Alphonsi laudibus mentio incidit, ita ut oratio tua quasi funebris fuerit, & matutini nuncii præsaga. His igitur de caussis; multo vero magis, quod me Lucio fratri tuo quasi fratrem alterum tibi adjunxisti, vosque ego in rerum actionibus mihi antesignanos proposui; hæc mea prima in Ducis nostri Principatu lucubratio tua erit. Quæ quamquam est levis, tuæque florenti amplitudini, & maturæ prudentiæ digniora conveniant; tamen, quando occasio nuper oblata ita fert, partum, quem tuum esse necesse est, non recusabis. Vale. Ferrariæ IV. Cal. Decembris MDLIX.

ORATIO

JOANNIS BAPTISTÆ PIGNÆ.

A est, Dux Alphonse, vosque Viri clarissimi, humanæ vitæ conditio, ut non solum variis perturbationibus agitemur, sed etiam interitu celerrimo concidamus, idque rationis beneficio ante oculos propositum habeamus. Ac molestiæ quidem, licet gravissimæ, generoso spiritu propulsantur, ita ut in adversis felicitas etiam firma spectetur; sed in perturbationibus perferendis sunt, qui eas fortiter superarint, atque mortem magis, quam vitam, sint consecuti; interitus vero quoniam vitari non potest, dura omnino videtur hæc lex, mortem a nemine appetitam ab omnibus esse oppetendam. Sed Deus Opt. Max. qui eam fecit, ei quoque optime providit, ut videlicet in morte homines non morerentur, qui pro uno tantum interitu triplicem vivendi æternitatem obtulit, quarum una est divina, altera humana, tertia naturalis. Divina animus adeo perpurgatur, ut Cœleste lumen hauriat, & ad immutabile Beatorum ævum traducatur; humana ad gloriam virtute, egregiisque artibus comparatam pertinet; naturalis illa est, qua liberi propagantur, ac dignæ cognoscitur posteritatis præstantia. Itaque quamquam Herculis secundi Ducis Ferrariæ obitum omnes sordido hoc squalore, tenebrosis hisce luminibus miserabilem esse testamur: quamquam improvisum & acerbum hunc casum tacito mœrore, & piis lachrymis deflemus; tamen tanti Principis si pietas erga Deum, si virtus in agendis rebus, si filiorum præclara soboles animadvertatur, illum non mortuum, non miserum, sed adhuc superstitem, sed vere felicem asseremus; nosque in tanta calamitate, ac jactura tanto ictu percussi tecti rationis clypeo non prosternemur; quin imo, prima sensus commotione composita, prudenti consilio recreabimur. Etenim si aliqui umquam inter claros homines triplicem, quam diximus, immortalitatem sunt assecuti, hic ipse Hercules his cunctis addendus est, vel potius præferendus. Primo, quod ejus mentem Superi benigne re-

ceperint, iis signis existimamus, quæ habentur potiora, prout possunt inferiori in hoc Orbe cognosci. Fuit enim Religionis observantissimus, omnesque suas actiones, præmissis omnibus, quæ ad Divinum cultum, & ad Christianæ pietatis ritus servandos attinerent, semper inchoabat, proferebat, perficiebat, eique omnia esse profana profitebatur, quæ a pulchro hoc instituto recederent, ac tamquam exemplum suis populis expositum universos in se contrahebat, quorum salutis, Deo auspice, auctor innumerabiles sempiternas proborum vitas amplexabatur. At vero sive amabili sermone pios alloqueretur homines, sive pauperes larga elargitione sublevaret, sive inter scopulos in Catholici Dogmatis fluctibus Urbes suas sancte regeret, quis eo cum Cœlestibus conjunctior? Nam quemadmodum vas, quod suavissimo odore imbuetur, oportet esse prius nitidum, nullaque labe inquinatum; ita Hercules Divina gratia illustrandus a cogitationibus, actionibusque suis continuo tenebras procul fundebat; iis certe radiis, eo splendore, ut ejus lux, quæ in supremo lumine effulsit, huc etiam de Cœlo infinitis propemodum scintillis in nostros animos elaberetur. Immortali vero fama, dum adhuc mortalis esset, fruebatur. Videbat enim, se tum pace, tum bello optimi Principis partes absolvisse, & sæpe in rebus arduis non levia, sed dura pericula superasse, quod vel primo, difficillimoque ejus Principatus ingressu facile declaratur, cum scilicet Cæsaris sententia, quam de universæ hujus Ditionis potestate protulerat, a Clemente recusata, creatoque Paulo Tertio Pont. Max. Alphonsus ejus Pater e vita decessit. Per hoc enim tempus Hercules ob sui Regni novitatem, ac novi Pontificis Regnum in gravissimo discrimine versabatur. Ut vero Romam petiit, Paulum est allocutus; Neapolim perrexit, Carolum convenit; ut rebus adversis fortiter adversatus ex nodorum involucris evasit, magnum suæ prudentiæ testimonium præbuit, expectationemque maximam concitavit, quæ ab altis hisce radicibus educta supremum attigit cacumen. Negotiis vero cum Henrico ad Taurinos opportune confectis, nulla Cæsaris suspicione, qui perpetuo illum sibi amicum prædicavit, Brixillo in belli angustiis libentissime illi tradito, ita ut admirabilis hæc fuerit Herculis æquanimitas, & tertia quædam regimi-

nis ratio, neque Gallorum Regi, neque Carolo adjuncta; utrique tamen gratissima. Adde Julium Tertium; adde potentissimum Florentiæ Ducem; adde finitimos tumultus. Quibus temporibus cum totus terrarum Orbis, & potissimum tota Italia bello exarderet; cum Hetruriæ flammas ipse de suis Apenninorum castris spectare posset; cum Parma & Mirandula circumquaque premerentur, atque hostis igni, ferroque agros vastaret; cum tantum Transpadanæ oræ incendium in tecta nostra impenderet, ut neque Cispadana ab ipso Pado servaretur, Herculis veri monstrorum domitoris virtute non incolumes solum, sed de more Patrio in libero externorum commercio, in solitis literarum studiis, in annua ludorum recreatione tuti, atque felices exultabamus. Hac autem Civili prudentia hic prudentissimus Princeps Magistratus optimos, & ad justitiam tutandam, quam toto animo colebat, & ad rerum dubiarum administrationis consultationem creavit. Gymnasia, vocatis Philosophis, Jureconsultis, & Medicis, qui primos Italiæ suggestus tenebant, erexit; superba tecta, ac Templa construxit; collibus, viridariis, nemoribus, rivis, atque hujusmodi amœnis locis tam pulchre ab illo ædificia sunt decorata, ut natura in hac regione se ab arte fuisse superatam sponte fateatur. Urbes & ampliora castra, quod opus sibi proprium vendicabat, non minus continuo, atque ingenti sumptu, quam egregie, & firmiter, communivit. Atque huic pacis officio morum virtutes, artesque liberales applicavit. Erat enim clementissimus; ut æquitate semper judicabat lenissima; tum vero præcipue, cum capto furente homine, qui insidias in eum sæpe tetenderat; etsi adversus ejus votum res successit; illum salvum esse voluit. Ab hac benignitate affabilitas disjuncta esse non poterat, qua placidissime suos familiares, ac Cives fovebat, hospitesque recipiebat non sine illa oris majestate ac venustate, qua priscis temporibus Jupiter erat effictus; omnes autem quasi aureis catenis sibi devinctos, in quam partem mallet, subito trahebat. Neque a perpetuo hoc amabilitatis cursu recedebat liberalitas, non ob multos muneribus quidem amplis cumulatos, sed opportunis atque invidiam superantibus. De magnificentia tum domi, tum foris clara atque augusta quid angusto turbulenti hujus temporis articulo comme-

mo-

morem? Quid de celeberrimo ejus comitatu, deque Regio apparatu, ac munificentissimis impensis, cum Ludovici Duodecimi Gallorum Regis Renatam filiam in Gallia in uxorem duxit? Quid de illustri simili actione, cum Venetias navigavit? Quid de eadem, cum Philippus tum Hispaniarum Princeps Mantuam pervenit ad Belgas Carolum Patrem conventurus, & Hercules illi obvius occurrit? At vero viget etiam, ut nunc reliquos omittam, Pauli Tertii in hanc Urbem splendidissime recepti adventus; ac nisi [heu miserabilem casum!] acerbus nunc dolor nostros animos perstringeret, quia Pontifex Max. vidit suam Romam in hanc Urbem conversam, vigeret etiam illa publica hilaritas; vigerent illi festi dies; vigerent illa hospitia de more triumphorum celebrata. Nostri Principis eloquentia, quæ cum laudandis aliis artibus post superiores virtutes subsequitur, quanta fuerit, ejus domestici sermonis, ac literarum, quas sæpissime dictabat, recordatio me nunc eloqui non patitur. A puero Hetruscam, & Latinam purissimam pleno ore hauserat, unaque utriusque linguæ Poesim, cui musicam, picturam, & equestre armorum exercitium pulcherrime adjunxerat, magna profecto feracis ingenii ubertate; ac admodum adolescens pro Alphonso Patre ad Adrianum Orationem habuit, qua aureum illud dicendi flumen pollicitus fuit, quod deinde influxit in aures, & mentis penetralia Julii, Marcelli, Pauli utriusque, Caroli, Francisci, Henrici, Philippi, Maximiliani, Senatusque Veneti, cum ad hos Principes se contulit, & cum illis tum publicum, tum privatum sermonem fecit. Atque hæc quidem pacis tempore; belli autem eo major evasit, quo minus prospera usus est fortuna. Ubi enim creatus est ab Henrico Prorex, & a Paulo Quarto, Regeque ipso eorum exercitus Imperator, continuo orta Romæ diffidia. Ad sanctum Quinctinum Momorantii copiæ oppressæ; & Dux noster solus quasi in manibus potentissimi hostis. Nam Franciscus Lotharingius cohortes, & equitatum, quibus inopinata celeritate admirationeque incredibili Grajas Alpes, & Apenninum superaverat, jubet magnis itineribus in ulteriorem Galliam contendere; quam celeritatem Regia res adversa maxime postulabat. Itaque Pontifex sibi subito Hispanos conciliat; Brisacius, qui Insubres pre-

mebat, a suscepta provincia ob Gallicum bellum desistit; solusque Dux noster, quod ita necessitas ferret, relinquitur, & maximi Regis tum victoris veteranis legionibus, atque equestribus turmis circumdatur. Neque illi studium, quo pro sancta Ecclesia tam sollicitus fuerat, tam lubenti, ac generoso animo suam Ditionem, suum caput inter mille dimicationes mille adversitatum telis, ac prope excidio objecerat, quicquam proficit. Non tam longinquis, quam propinquis, & finitimis auxiliis destitutus, suo ære, suo consilio, sua virtute, re frumentaria, bellico apparatu Helvetiis, Aquitanis, Italisque militibus propugnacula, Urbes, aditus munit, nova Oppida in suorum fronte, & in hostium oculis improviso construit. At sua tantum servat. Sed & hostes ea sola sententia prius aggressus fuerat, ut sua tantum servaret. Quod factum miserorum temporum, maximorum Regum, optimi propositi, & sævissimæ fortunæ ratione habita, egregium admodum dici poterit. Tandem vero, postquam diuturnum, atque in dies intensiorem impetum sustinuit, re sua integra, atque incolumi, honestissimis, & Regiis conditionibus cum Philippo mentis acumine, & virtute dexteræ, imperioque etiam Philippum, &Alexandrum Macedones æquante, pacem init. Tertia est naturalis immortalitas, quæ ex natorum propagatione homini accedit, qua æque, ac duabus superioribus, divina scilicet, atque humana, Hercules de morte triumphavit. Mares enim & fœminas ex primo Valesii sanguinis rivo suscepit, in quorum nepotibus vitam, quam a tam longo seculorum ordine servata semper Principum serie eduxit, in sempiternum ævum producet. Mares, inquam, & fœminas ex vere Regio sanguine suscepit, tanta felicitate, ut nulla ætas filios virtutibus corporis, atque animi illustriores viderit. Horum, Viri clarissimi, hic Princeps gnatus Parentem ipsum reddidit beatissimum, qui splendorem suum non modo non extingui, aut comminui, sed in tanto Principe vigere, atque amplificari, antequam oculos suprema die occluderet, prospexit, atque perspexit. Siquidem hic ipse Alphonsus ejus filius, qui Parentem mœstissimis, atque amplissimis hisce Inferiis pie prosequitur, longinquas terrarum oras peragravit, plurimarum Urbium mores vidit, potentissimorum Regum fuit intimus familiaris, diversa prælia

subiit,

subiit, gravia perpessus est infortunia, ut Civili prudentia excelleret; ut Regia amplitudine eluceret; ut suos populos præclare regeret; ut universæ Christianæ Reip. si opus esset, consilio, manu, ope, vitaque ipsa præsto adesset. Itaque puer adhuc, deliciis omnibus spretis, incitato cursu e Patriæ, Parentumque sinu ad Henricum Regem optimum, atque fortissimum, ejusque fraterno amore amantissimum in dura militiæ rudimenta properavit. Postea vero quam in Ambianis, quam ad Vertodunum claruerit, & secunda Gallica peregrinatione, cujus ponderis negotia sustinuerit, & tertia, e qua nunc redit, quo gradu in castris sit insignitus, non refero, ne præsenti Principi præsens proprias laudes, quamquam semper & ubique extollendas, explicem. His de caussis, Viri clarissimi, Herculem beatissimum iterabimus. O beatissimum Herculem numquam interiturum! O felicem ejus obitum, qui eo tempore ex hac vita decessit, cum filium ad imperandum aptum videt, cumque quietum Regnum quietioribus habenis moderatus turbulentum regimen gloriæ præmio est expertus. Ubi mentem sensit Cœlo potius, quam terræ inclinari, atque infigi, senectutis, ægrotationum, & miseriarum morbo amisso, lucrataque triplici perpetuitate, tranquillo spiritu hinc ad Superos evolavit, anno hoc Orbis Regnatoribus fatali; videlicet Pontifici, Cæsari, Regi Christianissimo, Reginis Pannoniarum, ac Britanniæ, & Venetæ Reip. Principi. O tantis muneribus beatissimum Herculem. At vero o nos miseros, atque infelices tanto splendore, tanto Principe, tanto Patre orbatos. Per hanc lugentem aram, per funesta hujus loci indumenta, per tot lachrymantia funalium lumina vos oro, atque obsecro, Viri clarissimi, ut Ducem nostrum in memoriam revocetis, ejusque effigiem vestris oculis intueamini; per viduatam domum, per vestrum hunc squalorem, per hanc ejus sepulchri imaginem rursus vos oro, atque obsecro, ut quam nobis affabilis, quam omnibus benignus noster Dux esset, & quam assiduo labore, quotque vigiliis pro sui populi salute insudaret, mente evolvatis; suavissimam ejus vocem, qua quemque suorum Civium nominatim serena fronte compellabat, numquam de animo deponatis; neque permittatis, mortem illius Viri formam ac simulachrum corrupisse, cujus integram virtutem hi parietes,

Palazzo di essa Isoletta, nella quale egli entrò per un ponte spatioso & ben ornato, che si fece all' improviso; in capo del quale era un grandissimo Arco, sotto cui passò con tutta la compagnia. Et il giorno seguente, ch'era il suo Natale, esso Signore fu gridato Duca per tutta la Città con grandissima festa di tutto il popolo. A ventisei, che fu di Dominica, la mattina per tempo il Conte Galeazzo Estense Tassone Giudice de Dodeci Savi della Città di Ferrara, chiamati al suo ufficio i Dodeci Savi, & i Gentil'huomini della Terra, fece loro intendere, come era morto il Duca Hercole di felice memoria, & come conveniva confirmar la successione di Donno ALFONSO suo primogenito & successore. Et fatta che fu l' accettatione, il Notajo di questo ufficio publicò a suon di trombe, qualmente esso Signore succedeva al Duca suo Padre. Il detto Giudice in un grave habito d' honoratissimo Cavaliere menando con seco i Dodeci Savi vestiti di mantelli lunghi di velluto morello foderati di raso carmesino, & con una grandissima comitiva de' Nobili della Terra andò a Belvedere a trovare il nuovo Duca, il quale in una Loggia tutta coperta di broccato sedea sopra un palco poco alto da terra, & sotto una ombrella; & era vestito di tela d'argento; & havea a torno un gran manto pur di tela d' argento foderato d'Armelini; & in capo la berretta secondo l' uso de' suoi Predecessori, sopra cui era una corona Ducale carica di Diamanti, di Rubini, di Smeraldi, & d' altre pretiosissime pietre, & di Perle mirabilissime, la qual corona passava la valuta di trecento mila scudi. Et dall' una banda, & dall' altra stavano i personaggi dello Stato, & della Corte. Et così il Sig. Giudice trovatolo in tal modo, se gli inginocchiò a i piè, & gli annuntiò la volontà del popolo di Ferrara, pregandolo a volere essere ad esso popolo così amorevole & giusto Signore, come esso gli sarebbe sempre divotissimo, & fidelissimo Suddito. Et detto questo gli presentò uno Scettro Ducale, & una Spada. Il Duca dopo havergli dato una benigna risposta, pigliando l'uno & l'altra, tenne per se lo Scettro, & diede la Spada al Sig. Cornelio Bentivoglio. Et finita la Cerimonia, & datosi nelle trombe, se gli appresentarono tre Maestri di stalla; de' quali uno gli condusse un gran Corsiero tutto coperto di tela d'ar-

d' argento alla similitudine dell' habito, di che era vestito, & due altri gli allacciarono li speroni. Salito che vi fu sopra, egli dipoi uscì di Belvedere sotto l' Arco, & il ponte, c' habbiamo detto; nel qual tempo si spararono cento cinquanta pezzi d' Artiglieria, ch' erano distesi lungo la riva del Po, & ognuno incominciò a incaminarsi verso il ponte di Casteltealdo, & l' ordine dell' incaminarsi fu di questa maniera.

Cento Putti coronati di lauro, & di fiori di seta, c' haveano camiscie d' ormesino bianco cinte ai fianchi, con bandiruole in mano turchine, & gialle, che sono i colori d' esso Signore, & con l' arme Ducali. Et dietro a loro

Otto Pifferi vestiti alla pastorale, che sonavano; & i Putti gridavano Alfonso, Alfonso, Duca, Duca.

Mille Archibugieri, & cinquecento armati di corsaletto, vestiti di detti colori.

I Cavalleggieri della guardia sotto il Capitano Taliano Furlano.

Paggi ventiquattro condotti da due Cavalcatori sopra corsieri guarniti riccamente di seta & d' oro in varie foggie; però a due a due in concerto.

Trombetti sedeci.

I quali Cavalleggieri, Paggi, Cavalcatori, & Trombetti erano vestiti di velluto turchino con larghi & grossi ricami d' intorno, che servivano per il color giallo.

Tutti i Feudatari, & i Gentil' huomini, che erano da circa mille, tutti con veste & con fodre honoratissime sopra bellissimi cavalli mirabilmente ornati, & con Paggi, & Staffieri in gran numero vestiti con molta sontuosità. Veniva dipoi con qualche intervallo

Il Conte Nicolo Estense Tassone Maestro di Casa vestito ricchissimamente, che portava il bastone, & alquanto distante

Il Sig. Cornelio Bentivoglio pur adobbato superbissimamente, che portava la Spada.

Poi il Duca; & alla destra il Sig. Donno Alfonso da Este; & alla sinistra il Conte della Mirandola; & a canto al suo cavallo givano a piè i tre Maestri di stalla detti di sopra; & alquanto avanti ad essi ventiquattro Staffieri vestiti come i Paggi; & dall' una banda della sua persona erano cinquanta Svizzeri, & dall' altra cinquanta Lanzchnechi,

Il Duca entrato nella Terra trovò il Clero, [illegible] ti della Città, & i Massari delle arti [illegible] i quali tutti nel passaggio si fecero da banda, [illegible] no andare oltre ognuno.

Il camino fu da Castelrealdo [illegible] alla volta [illegible] Stefano, & per la via grande [illegible] [illegible]; & poi per su la Giarra [illegible] per uscire a Santo Andrea, & [illegible] Cappuccini alla volta di M. [illegible] cantone di San Francesco [illegible] il Castello, & dalla [illegible] [illegible] Piazza [illegible] [illegible]

[illegible]

ruppero ancora molte altre cose concertate per la medesima solennità.

Dinanzi alla porta del Palazzo del Sig. Cornelio Bentivoglio era un gran Cavallo finto con grande arte, & Pallade, & Mercurio insieme il teneano per la briglia, con lettere al piè, che significavano, che questo Corsiero fu sempre conservato senza che alcuno il salisse, infino a tanto che era venuto un Principe degno di possederlo; & vi era un'altro moto, che mostrava, che il Cavallo non meno è indicio delle attioni della pace, che di quelle della guerra. Dinanzi a questa machina stavano la Fortezza, la Clemenza, la Liberalità; & di dietro la Disciplina, la Concordia, & l'Abondanza; & le tre prime virtù haveano un breve, che si riferiva alla propria vita d'un Principe magnanimo; & le tre ordinationi contenevano una scrittura, che havea riguardo al publico, di che un Principe prudente si dee pigliar cura. Et passando il Duca si fece una grande & impetuosa salva d'artiglieria nel Cortile di esso Sig. Cornelio.

Si vedea parimente con vaghezza mirabile la porta del Palazzo del Conte Galeazzo Estense Tassone ornata di colonne, & di volti, & di compartimenti molto vaghi; tra quali erano sei nicchi, tre per banda, & dentro sei Colossi, che ancora essi rappresentavano la perfettione dello stato Civile & Regio, i quali insieme con le inscrittioni, & insieme con gl'altri ornamenti della Terra, & con gli Archi si metteranno in disegno appartatamente.

Ne è da lasciar di dire, che alla porta del Castello, per la quale il Duca entrò, erano dirizzati Trofei, & Termini con diverse statue, poste sopra alle basi alle mura, che sono verso le Pescarie. Il che oltre alla sua propria magnificenza piacque ancora per rispetto delle musiche molto bene ordinate, & d'una stupenda furia d'Artiglieria, che di poi fu scaricata d'intorno al Castello.

La sera si fece un bellissimo banchetto, ove erano quasi tutti i Feudatari, & i principali Gentil'huomini, & tutta la Corte fu addobbata di razzi d'oro, & di seta, parte a figure, parte a grottesche, & parte a Paesi; fra quali erano quei della Pastorella, che furono dei Re d'Aragona. Questi son razzi altissimi per fornire ogni maggior Sala, che si ritrovi, fatti con l'ago solo, & non

con

con altro, & l'Historia è distesa per modo, che vi si veggono campagne, foreste, riviere, fontane, colline, Città, & persone in grandissima copia; a piè, a cavallo, per viaggio, in Corte, alla caccia, in negoci, su giuochi, nella guerra, & in diverse guise con più sorti d'animali, d'alberi, d'edifici, & d'ordegni, con tutti que' più varii soggetti, che possano occorrere a vedersi, nè sono d'altra materia, che di seta d'argento, & d'oro, & come tutto il disegno imita tanto il naturale, quanto ha potuto comportare l'artificio di simil opera; così i velluti, i ricami, & i colori sono disposti a i luoghi convenienti con giudicio miracoloso; tal che gli huomini & le donne pajono essere di rilevo, & havere gli habiti loro, come si portano precisamente. Di questi razzi era tapezzata la Sala della Racchetta, ove si cenò.

Orationem Bartholomæi Riccii ad Alphonsum Ferrariæ Principem eo die, quo Princeps, & Dux Ferrariæ creatus fuit, vide in Tomo primo Orationum Bartholomæi Riccii.

GAS-

GASPARIS SARDI

EPISTOLA,

Qua apud candidum Lectorem de quodam erudito Viro juste conqueritur.

Ogitabam multum, diuque mecum animo volvebam, Lector candide, num ego, qui in provecta ætate constitutus Atestinorum, Estensiumque Principum Commentaria jamdiu excudo, cujusdam eruditi Viri epistolæ ad HERCULEM ATESTIUM FERRARIÆ PRINCIPEM inscriptæ, typisque excussæ responderem. In qua si scripsisset, se opinari Principum nostrorum cognomen esse Atestium, nec eos, qui Estenses vocant, barbare loqui & scribere affirmasset, mea utique responsio vel audax, vel importuna videri potuisset, cum nonnulli in hac feliciorum ingeniorum ætate sint præclarissimi Viri, qui Atestinos & Estenses vocant; ego autem unus, stylo minus quam mediocri, ausus fuissem eleganti hujus Viri epistolæ reponere, præsertim cum nulla nominis mei in ea habeatur relatio. Verum cum sæpius de cognomine Atestio coram locuti fuerimus [ut sibi testis est eruditus iste] luceque meridiana clarius intellexerit, me præclarissimas Estensium Principum res gestas literis jamdiu mandare, eosque Atestinos & Estenses nuncupare, tacito licet nomine meo, intelligere, aperteque perspicere potui ex his, quæ subjiciam, hunc Virum penes Principem nomen meum perstringere, ignobileque reddere attentasse. Quid enim mediusfidius aliud est barbare loqui, nisi crasse, depravate, frigide, inepte, sordide, & contra Romani eloquii elegantiam loqui, ac scribere? quo convitio homini semper in literis versato nihil majus, nihilque detestabilius impingi posse arbitror. Pluribus itaque aliis caussis a me commemorandis efficere conabor, ut Lector, quisquis fuerit, probe intelligat, me hunc Virum numquam læsisse, nec lædere cogitasse. Quare nescio quo spiritu impulsus in nomen meum tam impie de-

[illegible] Viri e- [illegible] Lanfran- [illegible] Fulvi Procu- [illegible] non vulgari jun- [illegible] collegam, [illegible] lacessitum fuisse, [illegible].

[illegible] esse inauditum, cupiens ab eo [illegible] cognominis umquam [illegible] Estensium Principum Familia supra [illegible] centum viginti duos annos continenti in eadem stirpe Imperio permanserit. nemo tamen mortalium umquam [illegible] fuit hanc vocem literis mandare. Si vox hæc est inaudita: ergo barbara. quam jocose interpretatus sim sine testibus. Barbarum quoque esse Gonzaghinum, Pizzum, & Vincenzum scripsi. At novus iste Censor [illegible], nomen, quod vere nomen est, apud Latinos vocem suam terminare in *jus*, nec umquam aliter fieri, id est falsum, si de proprio nomine intelligit. Duo de quadraginta enim Romanorum nomina propria adduxi, ni fallor, voces suas in *jus* non terminantia. Si vero de nomine cognationis, aut familiæ, id etiam falsum esse scripsi. Tredecim enim Romanorum familias commemoravi, quarum nomen in *jus* non desinit. Sed hoc præfixo, non tamen concesso, dixi, hunc vetustiorem Romanorum morem supra mille & quingentos annos jam abolitum, antiquatumque fuisse ab Imperatoribus. Ostendat igitur is doctus Vir, quanam auctoritate velit a nobis hodie servari. Id profecto non video, supraque ejus vires esse arbitror. Affirmavi, Atestinam vocem esse Latinam ex sententia Cœlii Rhodigini, Petri Bembi, Pauli Jovii, ac Strozæ patris & filii. Scripsi, Estensis cognomen non esse barbarum, ut per eum dicebatur. Quam vocem Sabellicus, Longolius, Pontanus, Aldus Manutius, Cœlius Calcagninus, Baptista, & Alexander Guarini, Lilius Gregorius, Cynthiusque, Joannes Baptista Gyraldi, M. Antonius Antimachus, aliique duo de viginti non vulgaris nominis Authores, editis voluminibus, commemorant. Scripsi, Herculem & Ferantum esse nomina propria, non prænomina. Asserui, Hermolaum, Pontanum, Bembum, & Sadoletum, eorum cognomina Latine scripsisse. Resarcinatorem & navicula-

rium

rium Ateste natos ab hac perillustri Principum Estensium cognatione excludo, dum addo Comites, Marchiones, Duces; at Hippolytum Estensem Cardinalem, si Atestis oppidi esset Antistes, appellarem Atestinum Episcopum, & battologiam evitarem; Franciscum autem fratrem, Caroli Quinti Imperatoris Præfectum, Leonellum vero Marchionem; sed Borsium, Herculem, & Alphonsum, Ferrariæ Duces vocarem. Annam quoque Principem Estensem, Regiamque Fœminam dicerem, ab alia hujus nominis muliere Ateste nata excluderem [hunc tamen Virum, qui eruditissimus est, docere nolim, cum sim Historiographus, non ludi magister, etiamsi id enixe postulet.] Commemoravi privilegia Pontificia, & Imperatoria annis abhinc sexcentis viginti octo Principibus nostris sub Estensi cognomine concessa; qui Principes si se Atestios, non Estenses appellarent, vereor, ne a juribus sibi concessis aut caderent, aut cadere possent. Peroravi ex Diocletianæ Legis sanctione; qua cavetur, unicuique licere Prænomen, Nomen, & Cognomen suum mutare absque alicujus tamen injuria; qua de caussa plures retuli proprium nomen mutasse, nec homini Latino imputandum esse dixi, si velit barbaro nomine, vel cognomine appellari.

Hæc omnium summa est, quæ manu mea exarata isti Viro legenda tradidit Baptista Saracchus a secretis Principis nostri, cum prælo, ut dixi, committere non possem. Ego quoque Annæ Estensi Principi Illustrissimæ, Gypsio, Alexandro Guarino, Bartholomæo Prospero, Saraccho, Cynthio Joanni Baptistæ, Lilioque Gregorio Gyraldis, Ludovico Cato, Prospero Paxeto, M. Antonio Antimacho, & Fabio Filio, Francisco Porto Græcas literas apud nos publice profitenti, Jacobo Acciajolo, Comiti Alphonso Bivilacho, Comiti Julio Sacrato, Ferdinando Trotio, Alphonso Bonaciolo, nonnullisque aliis amicis, quę epistolæ docti Viri hujus reposueram, & legenda, & recognoscenda tradidi.

Sed ut rem acu tangas, ut ajunt, Lector eruditissime, scito, hunc Virum sua vel humanitate, vel mutua familiaritate, quæ de Consilio Principis, de Abravanellio, de Ferrino, de Gallorum Rege typographis imprimenda tradiderat, mihi jamdudum dono dedisse. Sperabam itaque, hanc epistolam ab eo me consecuturum, præsertim cum

ex Lilio Gregorio eruditiſſimo , atque integerrimo intellexerim, Amicum noſtrum epiſtolam ad me deferendam dediſſe Joanni Mariæ Carapho , cui , ſicut ab eo accepi , non tradiderat; ſin autem vel me , vel Gregorium , vel utroſque potius illudere voluerit, alii judicabunt. Duo etiam non prætermittenda duxi, hunc Virum hujus forſitan ſententiæ oblitum dixiſſe poſtea Herculi Prinato: *Mea epiſtola venalis eſt, ſi eam vult Sardus, ſibi emat*. Verum epiſtola minime erat venalis. Ad hæc Amicus ægre tulit , nec animi dolorem tegere , nec taciturnitate ſua celare potuit , cum intellexit , Saracchum epiſtolam mihi tradidiſſe , cui dixit ; *Nolebam , ut Sardo epiſtola mea innoteſceret*.

Quæ poſteaquam percepi, mecum inveſtigabam, quorſum Viri hujus conſilia tenderent. Mens enim mea neſcio quid mali mihi præſagire , augurarique videbatur . Incuratum mox crepuit ulcus . En altera prodiit epiſtola , immo chartula a militari inſtituto parum diſcrepans, quam mendaciis & convitiis undique refertam cum vidiſſem , Gypſio de Viro hoc expoſtulavi . Cui Amicus noſter fidem oppigneravit , quæ iterum imprimi mandarat, ſe Vulcano conſecrare velle. Hujus Viri fides fluxa, ne dicam perfida, fuit . Ob mei namque hominis deſpicientiam, contemptum, ac dedecus, chartulam in vulgum mox ſpargere curavit, qua, tacito tamen nomine, me detractorem appellans , in tabernis , omnibuſque Urbis noſtræ angulis, & apud imperitam multitudinem , non ſolum inſolenter me jactaſſe , militemque glorioſum feciſſe ; ſed in eum quoque omnibus convitiis cum ore fœdiſſimo , tum etiam ſcriptis multo fœdioribus invectum fuiſſe, auſus eſt affirmare, typiſque promulgare. Sed falſo quidem commentitiis nugis , falſiloquiſque verbis ſibi blandiens , ſe a me provocatum fuiſſe affirmat . Nec his contentus mendaciis fatetur me liberum, & in libera natum Civitate, & tamen non veretur auctoritate , quæ in eo fortaſſe nulla eſt, ni fallor , mihi inſtar gregarii militis diem certam præfigere, qua mecum manum conſerere poſſit, petens , quæ ei repoſueram , ut prælis committerem, perinde ac ſi ei eſſem addictus ; & ſi non paruero , pœna, inquit , eſto, quæ pueris in ludo ob barbaras voces , malaſque locutiones eſſe ſolet.

Tibi igitur , Lector eruditiſſime , Viri hujus conſuetudinem

dinem perſpicuam eſſe arbitror, cum nulla a me laceſſitus injuria, in meum nomen ſic impie fuerit debacchatus. Vellem pariter vel abs te, vel ab eo intelligere, num Palatia, Ædeſque præclariſſimorum Virorum, quos paulo ante commemoravi, ſint tabernæ? aut Civitatis anguli? & an Viri illi ſint imperiti? ut in chartula ſcripſit Amicus. A quo quidem mendacio reliqua per te addiſces.

Cæterum, o Amice doctiſſime, ignoras ne, fabros fabrilia pertractare? ludique magiſtros hac pœna coercere ſolitos eſſe pueros, quos prima literarum elementa docent? Neſcio an antiquum inſtitutum tuum, quod profitebaris, coactus fueris a veritate fateri, te etiam invito? Ignoras ne, Ciceronem quinque ſpecies hominum commemoraſſe, qui certam faciunt fidem? licet tres referat Eraſmus doctiſſimus in Proverbio, *lingua lapſa verum dicit*. Sed dicite, quæſo, pueri tanto Præceptori veſtro deferentes, ut par eſt, quanam pœna vobis dignus videtur talis Magiſter veſter, qui in fronte Epiſtolæ ad Herculem Ateſtium neutro generi maſculinam vocem copulavit, ſcribens: *Nomen Eſtenſem?* Nec id impreſſoris eſt vitium. Nam poſt *Eſtenſem*, manu ſua ſcripſit, *Ubi multa de Prænomine, Nomine, & Cognomine diſputantur*. Vidit ergo, vel videre potuit *Eſtenſem*. Sed finiamus hanc fabulam. Vos interea valete, ridete, & plaudite.

Nec his contentus, tertio quoque auſus fuit, ante ſacrum Pentecoſtes Feſtum, hoc eſt XIV. Calend. Junii, chirographum ad me dare, cujus verba ad unguem referre volui, quoniam impreſſa non ſunt, ut omnes intelligant, quo ſpiritu, quave mente inſtar reſipiſcentis, ne dicam irriſoris, ſcribere voluit.

BARTHOLOMÆUS RICCIUS

Gaspari Sardio S. D.

Hac epistola animum Gasparis Sardii sibi conciliare conatur, veniamque eorum petit, quæ in eum multa oblocutus fuerat, ut videre est in Defensione contra Gasparem Sardum de Prænomine, Nomine, *&* Cognomine *in Tomo primo Operum Bartholomæi Ricci inserta.*

DE me, Sardi, & pessime locutus es, nec honestissime etiam scripsisti. Ego vero utrique respondens, par tibi retuli, nisi quod mea honestior ratio fuit, qui provocatus tibi respondi; tua vero iniquior, qui nulla prorsus caussa in meum nomen & verbis inimicissimis, & scriptis etiam inimicioribus invectus es. Sed ut te sum in caussa, sic etiam in Christi Opt. Max. fide superior esse volo. Cras de more meo eum in me sum accepturus. Quoniam vero is ita jubet, ut prius iis recte conciliemur, quibuscum inimicitias gesserimus; ego tibi, quæ adversus me oblocutus es, ea condono omnia, Christumque Opt. Max. ut eadem tibi ignoscat, rogo, teque contra oro, ut, quicquid a me extorsisti in te, atque in tuum nomen, ne posthac recorderis; sed tu quoque Christo modo remittas, atque condones. Vale, & me ut Fratrem charissimum dilige, quem ego contra eodem modo valde amo.

Vides, Lector optime, novi hujus Censoris novum reconciliandi ritum, qui cum in nomen meum publice fuerit debacchatus, non veretur falso scribere, me de eo pessime locutum, non honestissime scripsisse. Sed narra mihi, quæso, Frater charissime, coram quibus de te male locutus fuerim. Id enim falsum est, cum numquam de te male cogitaverim. Commentitia sunt ista, ab impostoribus, vel abs te conficta. Ego tibi Gypsium, Saracchum, Lilium Gregorium, Herculemque Prinatum commemoravi. Idem ut erga me facias, peto. Subdis; me de te non honestissime scripsisse. Profer in medium, quæ scripsi; sunt enim penes te. Efficiam profecto, ut omnes intelligant, quæ in me innocentem evomuisti, si non a malevolis, abs te conficta fuisse, ut te a me

pro-

provocatum fuisse scriberes, sed falso quidem. Dic rogo; quonam pacto? quibus verbis? quo loco? quibus conviciis te provocavi? Scripta autem tua impressa te ea fecisse coarguunt. Nihil mihi condonare potes, ut scribis, cum in nomen tuum numquam invectus fuerim. Erras, Frater doctissime, si privato chirographo tuo dedecus in me publice illatum aut contexisse, aut emendasse existimas. Inquit enim Apostolus. *Peccantes coram omnibus argue, ut cæteri timorem habeant*, quod Augustinus interpretatur. *Si peccatum publicum fuerit, publice; si vero occultum, occulte est arguendum*. Non est hæc Christi Philosophia? Resipiscentia vera opus est, non irrisione. *Non prodest cuiquam a Deo petere veniam*, [inquit Pius Summus Pontifex] *ni mens ab iniquitate revocetur. Nam qui lateritium crudum lavat, quanto magis eum abluit, tanto magis lutum facit.*

Falso igitur scribis, tuam caussam esse mea honestiorem; nec intelligo, te in fide Christi superiorem me esse velle. Num fidem meam agnoscis, quæ soli Deo, qui scrutator est cordium, cognita est? Nonne fides est donum Dei? Idcirco Apostoli Christum deprecabantur, ut eorum fidem augeret.

Fateris, te inimicitias mecum gessisse. Ego vero te semper amavi, atque amo, nec intelligo, quid sibi velint illa verba. *Quoniam Christus ita jubet*. Nescio an intelligas; si Christus non juberet, reconciliationem non peteres? Nescio etiam cum dicis: *quicquid a me extorsisti in te, atque in tuum nomen, ne posthac recorderis*. Si numquam te læsi, nec lædere cogitavi, quid mihi vis condonare? quid abs te extorsi? nescio. Tuæ itaque partes erga me, quæ sint, etiam, me tacente, intelligis. Nam *juxta mensuram delicti, esse debet & plagarum modus*, ut Sacræ tradunt Literæ. Si sic faceres, ut Fratrem te Christianum diligerem, prout semper dilexi. Futura namque dies omnibus indicabit, si fueris irrisor, an resipiscens.

Sed quoniam nonnulla respondi ad Epistolam ad Herculem Atestium, ea commemorare decrevi, ut animum erga te meum omnes probi agnoscant. Scripsi: *non mihi vitio vertatur velim, si in literaria palestra ab hoco Viro eruditissimo dissentiam. Tradunt enim Sapientiores, veritatem multorum gladiis peti posse, at jugulari minime*. Subdens:

censeo itaque novam hanc opinionem examinandam, & absque verborum fuco, sententiarumque lenocinio discutiendam, cum veritas exotico non indigeat ornamento, nec sit Viro dignum, in variis sententiarum opinionibus amicitiam esse vel dissuendam, vel dilacerandam, prout fecit noster Amicus. Dixi; *si usus loquendi Atestium approbasset, sicut Atestinum & Estensem, doctum hunc Virum sequendum arbitrarer, nec puderet, me fateri hanc vocem hactenus ignorasse, quam ignoraveram.* Ideo non contradicendi, sed veritatis indagandæ gratia, calamum arripui.

Dixi: *Parvi refert, approbent, rejiciantve indocti, quæ scripsi, a quibus laudari nolim. Eorum namque laus vera laus non est. Ideo Epictetum Stoicum sequor. Silentium enim amo.* Nec reposuissem: *nisi tacite lacessitus;* cum scirem quicquam evomendum non esse, quod non sit concoctum, ne & nobis alii, & nos aliis risum pariamus. Mens enim mea augurari mihi videbatur, hunc Virum in mei nominis dedecus injuste insurrecturum. Ideo subdidi. *Instar vespertilionum, qui dum neque mures, neque aves sunt, utrumque tamen tentare audent.* Dixi præterea; *ego opinionum fallaciis, quasi morbis animi præcipuis refelli gaudeo, & abortivas malevolorum nugas facile contemno.* Qua de caussa Amico nostro immortales gratias agam, si ea, quæ me effugerant, amice supplebit. Fateor tamen, me semper velle Atestinos & Estenses Principes nostros appellare. Ipse, quo velit, cognomine vocet. Nec Viro isti rescripsissem, nisi ab amicis coactus fuissem. Historico enim non licet in his nugis bonas studii horas collocare. Fabulam igitur finiendam, receptuique canendum esse censeo. Vale.

BARTHOLOMÆUS RICCIUS

Ad Lectorem.

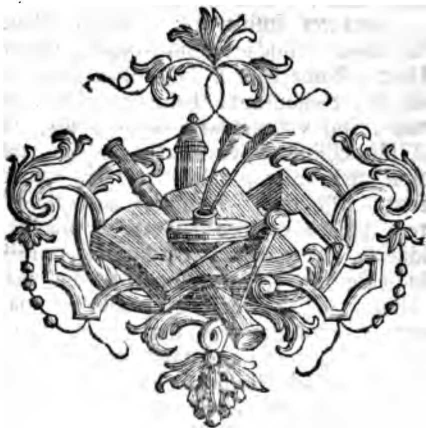
AB æquissimo animo tuo peto, Eruditissime Lector, ut ab hoc die sexto Idus Junii ad nonum Cal. Julii anni præsentis probe curare velis, quæ doctissimo huic Viro scripsi, ne auscultent Corycæi, aut Myonesii, sed in primis Pædagogi, Pedissequi, Sycophantæ, Pædomathæi, nec Pædotribæ, Archimagiri, Archontici, Mimallones, Bassarides, Tyades, Ogygidæ, nec Histrio-

nes,

nes, Pantomimi, Mimographi, Mimuli, Nebulones, Nugivendi, aut Nugigeruli, quibuscum Balbus, ut ajunt, tricatur. Minus enim de iis omnibus laboro, quam de ranis palustribus, ne videar cum Coryco luctari, & extra viam currere. Azanæa quippe mala odi. Nec ignoro, Naupactos excubias agere, qui profitentur se plus scire, quam sciant, ut de Empedocle tradit Cicero. Quibus de caussis catastrophem mihi amplectendam, summum fastigium imponendum, receptuique canendum censeo, ne Mandrabuli more res succedant. Feli enim crocoton non conceditur, nec pro perca scorpius. Insultent in nostra hæc, Sardo mastige, qui ea acriter reprehendent; potenter insultent; vafre cavillentur; insurgant, ut lubet, illudant, subsannent, feriant, pungant, titillent, stomachentur, & instar fulminum attonent, dejiciant, comburant. Insurgant scioli male literis inaugurati, qui vermiculatis dictionibus, sententiisque tessellis, pluricoloribus, variegatis suffulti, odoramentis, suffituque redolentes, delicatiores sibi cibos mollissime quæritent. Esto sane. Insultent ampulloso incessu, elata fronte, inflato pectore, vanaque præditi ostentatione, audacia, arrogantia, petulantia, nihil ad nos pertinere judicabimus. Nam semper Lybia mali quippiam, ut ajunt, adfert, & cum præsto sit via, semitam quærunt. Eurymnum ideo fugiendum arbitror, qui phoci convivium paravit; ignorans esse Pylum ante Pylum. Quos omnes ad Ulyssis socios relegandos putabimus, qui nescientes ubi locorum essent, & ad quam divertissent regionem, in sues conversi, inter inertia pecora sordidam transegere vitam. Satis enim mihi est, non certandi cum eloquentibus studio, sed innocentiæ meæ tuendæ gratia, laborem hunc semel tantum suscepisse. Neminem enim esse, qui tam accurate, tamque circumspecte scripserit, arbitror, qui aut dormitasse, aut errasse, nasutioribus videri possit.

Sed, Lector humanissime, dic, rogo, Amico nostro: an arbitretur, se neglexisse Christi Philosophiam, charitatem fraternam præcipientis. *Si quid admiserit in te frater tuus, quod sit animadversione dignum: ne statim prosilias ad vindictam. Adito illum solus solum; ut agnoscat quantum aberrarit ab officio fraternæ charitatis. Si vero non agnoscet culpam, tibique soli non præbuerit aurem, rursus, adhibito uno, at-*

que altero, argue eum, ut pudore saltem corrigatur. Quorum neutrum fecit Amicus; sed typis publice excussis in me fuit debacchatus; scribens videlicet falso, se a me provocatum fuisse. Vale.

IN-

INDEX RERUM,

A

ipsa

Ani-

Cice-

D

E

Quinti

F

G

H

I

Im-

L

M

N

Na-

O

P

BARTHOLOMÆI
RICCII
LUGIENSIS
EPISTOLARUM
PARS SECUNDA.

Q

T

De

V

Viris

R

X

Z

FINIS.

